

BAKA ISTVÁN (1948–1995)

BOLGÁROK

*Tűzvészek füstje száll - ma éjjel
felmarja tán Isten szemét.
Békákkal: rángó kézfejekkel
matat az iszamós sötét.*

*Krisztus vért veritékező
arca a pipacssal teli
rét, s torra csendülnek fölöttünk
csillagok ónszerlegei.*

*Bokrok turbánjai - törökké
válnak a föld is? Azzá válhat!
Elbűjtatja az anyanyelv
szerzetesköntöse hazánkat.*

*S ha elfogyunk - a nádasok
törnek majd kopját a szélben,
tenyerünk, arcunk ráncai
tüntetnek minden levélen.*

*Elvegyülünk a templomok
falán a szentek seregébe,
de emlékezni fog minden faág
bordáink görbületére.*

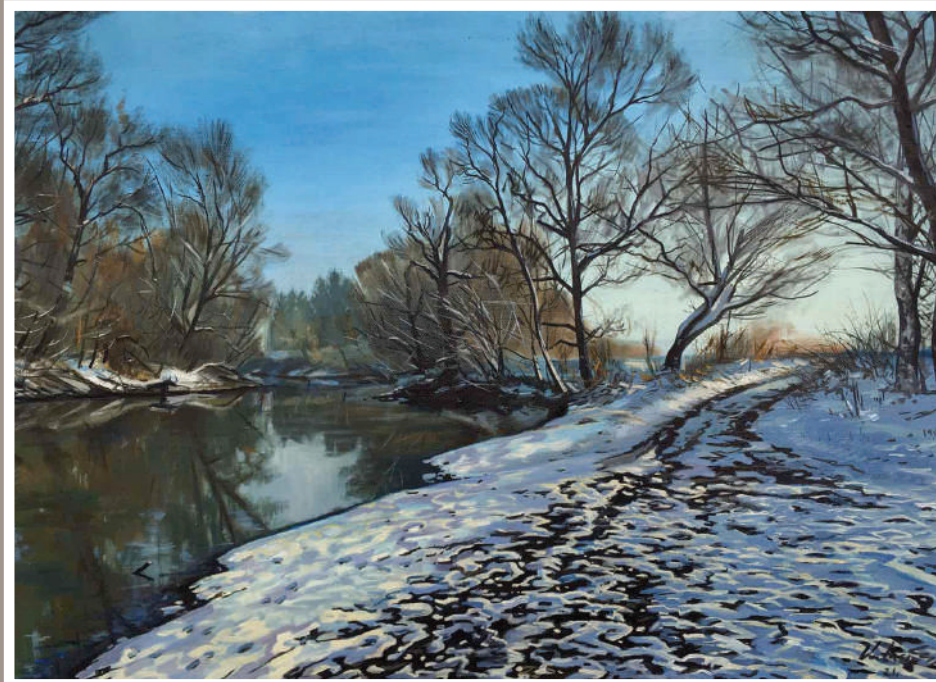
EGYÜTT

EGYÜTT 2021 / 5

EGYÜTT

IRODALOM | MŰVÉSZET
HUMÁN TUDOMÁNYOK | KULTÚRA

XIX. évfolyam | 2021 | 5

BAKA ISTVÁN, DÖBRENTAI KORNÉL, FINTA ÉVA,
KOPRIVA NIKOLETT, MARCSÁK GERGELY versei,
BARTHA GUSZTÁV, GERZSENYI GABRIELLA prózája, BARTHA GUSZTÁV,
VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ kisesszéje, DUPKA GYÖRGY, FÁBIÁN MIKLÓS,
KISS ÁGNES, KOVÁCS SÁNDOR tanulmánya

EGYÜTT

A MAGYAR ÍRÓSZÖVETSÉG
KÁRPÁTALJAI ÍRÓCSOPORTJÁNAK
FOLYÓIRATA

EGYÜTT 2021/5

A Magyar Írószövetség Kárpátaljai Írócsoportjának folyóirata, az 1965–1967 között Ungváron megjelent szamizdat jogutódja, újraindult 2002-ben

Felelős kiadó és lapigazgató: *Dupka György*

Szerkeszti a szerkesztőbizottság:

Elnök: *Vári Fábian László* (szépirodalom)

Szerkesztők:

Marczák Gergely (olvasószerkesztő)

Csordás László (kritika)

Zubánics László (tanulmány)

Dupka György (kultúra)

Fábian Zoltán (tipográfia)

Védnökök:

S. Benedek András alapító-főszerkesztő (1966–1967)

Pomogáts Béla irodalomtörténész

Tanácsadók:

Botlik József, Finta Éva, Füzesi Magda, Nagy Zoltán Mihály

Megjelenik kéthavonta a Bethlen Gábor Alap, a Magyar Művészeti Akadémia, a Nemzeti Kulturális Alap, valamint a Magyar Értelmiségiek Kárpátaljai Közössége és a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet támogatásával

A szerkesztőség címe:

Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet, Európa–Magyar Ház
90202 Beregszász, Széchenyi u. 59B. Telefon/fax: +380-3141-42815
e-mail: kmmintezet@gmail.com, egyutt.lap@gmail.com

Az Együtt irodalom-művészet-humán tudományok-kultúra számai elektronikus változatban is olvashatóak az OSZK EPA archívumában: <http://epa.oszk.hu/00500/00595> és a KMMI honlapján: kmmi.org.ua

Szerkesztőségi fogadóórák: szerda: 13⁰⁰–16⁰⁰

A kiadó címe: Magyar Értelmiségiek Kárpátaljai Közössége
88000 Ungvár, Posztolaki tér 5A. Telefon/fax: +380-312-643737

e-mail: dupkagyorgy@gmail.com

Közreműködők: *Fuchs Andrea, Szemere Judit*

Készült: Shark magánvállalkozás
Lapengedély száma: 3T №682/274P
A folyóiraton nyereség nem képződik.

TARTALOM

DÖBRENTEI KORNÉL: Halottak napi vers (vers).....	4
VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ: A nagyszőlősi Boldogasszony (szoboravató).....	7
BARTHA GUSZTÁV: Világnak virága (jegyzet)	10
KOPRIVA NIKOLETT: A pipacsföldeken; A kék verem; nem vagyok ott; A levélfestő (versek)	12
BARTHA GUSZTÁV: Trauma (kisregény, XV. rész).....	15
MARCSÁK GERGELY: Zsombék, Asszimiláció (versek)	19
GERZSENYI GABRIELLA: Próbaidő; Mégismagyar (novellák).....	21
FINTA ÉVA: Október; November (versek).....	25
MARCSÁK GERGELY: Néma naptárárus (novella).....	26
VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ: Kit elűztek Ninivéből (S. Benedek András pályaképe – tanulmány).....	28
KOVÁCS SÁNDOR: Magyar emlékek a Vereckei-szorosban (honismereti tanulmány).....	37
Dr. KISS ÁGNES: Bercsényi Miklós, Ung megye főispánja (tanulmány)	51
FÁBIÁN MIKLÓS: Belmisszió a Máramaros-Ugocsi Református Egyházmegyében a dualizmus éveiben (tanulmány)	59
DUPKA GYÖRGY: Kárpátaljai nők a GUPVI- és GULÁG-táborokban (tanulmány, folytatás, VII. fejezet)	79
DUPKA GYÖRGY: Kárpátaljai kultúrkrónika	98

DÖBRENTAI KORNÉL

HALOTTAK NAPI VERS

„Recrudescunt inclytæ gentis
Hungaræ vulnera”

*Nem üszkösödő vád van
a gyertyalobogásban,
vérrel nemesített ősz
termését bitófa-csőz
őrzi cselédmódra jól,
kéjbehorgadt kampó alól
végső büszke kiáltás
szétrepeszt börtönfalat,
s iszonyúan abbamaradt;
dacteli csöndje mázsás
súlyként dőndül a tájba,
s újra lesben a pányva,
a rend bosszúval bagzó –
tüntetés a harangszó.*

*Nem üszkösödő vád van
a gyertyalobogásban,
mennyi sír fejfa nélkül,
menny a rögbe leszédül,
hány sír földdel egyenlő,
hősökre uszult bendő,
kiknek betiltva dombjuk,
sejtjeinkből a dómjuk –
emlékük, a szabadság
koravén bús magzatát
trikolorba csavarva
emeljük ravatalra,
és a nemzeti gyászpad
hír-üzérnek, de hánynak
lett azóta is vidám
terülj-terülj asztalkám –*

*hiénák tápdús tora:
magyar utolsó vacsora.*

*Nem üszkösödő vád van
a gyertyalobogásban,
lelkünk virrasztó kanóc,
míg a sok eszmebohóc:
nagyság piti bolondja,
köti a csomót, nem oldja,
sok sehol-hazájú vak,
kapott honnal játszogat,
hazardul kísérletez
minden rombolást fedez,
s áthallszik a szólamon
hernyótalp-imamalom,
mint végső bizonyság,
gyakorlótér az ország,
hol a Lét is lealáz,
gumibot-setéten gyász
lebeg a lefölezött,
dúlt krizantémok fölött.*

*Nem üszkösödő vád van
a gyertyalobogásban,
mert nincsen, nincsen vigasz,
fogy a hit, mint a viasz,
ahogyan semmivé lett
sok följajzó ígéret,
ábránd, s szent gerjedelem;
a Nagyságos Fejedelem
önemésztő fohásza
nem a világ kovásza,
kérelhette az Istent,
minket senki meg nem ment,
de koncnak odavetnek
sunyi, csahos ebeknek,
tengődjünk széjjeltépve,
folyton vérzik a béke –,
ha szülője hamisság,*

*igaz-é az igazság?,
a nevében temérdek
hízlalt, idegen érdek
takarmánya mi lettünk,
akik reményt vetettünk
de soha nem arattunk,
mindig magunk maradtunk,
míg szólt a Kossuth-nóta,
kufárló Európa
balekságunk dicsérve,
forradalmunk kimérte.*

*Nem üszkösödő vád van
a gyertyalobogásban,
kis ország nagy magánya
vacogva fészkel a lángba,
hej, mindig az a nóta –:
a vigéc Európa
száját tépve buzdított,
s eladta, mint gyarmatot
barikádnyi jövőnket,
kussolt: csak semmi hőstett,
s míg nőtt a tetem-halom,
nézte, kívül a torlaszon,
amint a géppuskatűz
gyermekekből gyöngysort fűz,
készítvén a szabadság
iszonyú kalárisát,
mely odvadból kiszikráz,
történelmi zálogház!*

*Nem üszkösödő vád van
a gyertyalobogásban,
mennyi sír fejfa nélkül,
mennyi a rögbe leszédül,
a láng riadtan verdes:
S.O.S.; S.O.S!*

VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ

A NAGYSZÖLŐSI BOLDOGASSZONY

Szent István királyunk, amikor halála idejét már közel érezte, a legenda szerint az ég felé fordulva, ezeket mondta: „*Ég királynője, e világ jeles újjászervezője, végső könnyörgéseimben a szentegyházat a püspökökkel, papokkal, az országot a néppel s az urakkal a te oltalmadra bízom; nekik utolsó Istenhozzádot mondván lelkemet kezedbe ajánlom.*” A nevezetes felajánlást első királyunk minden bizonnyal az alattvalók és népe egyetértésével tette. Az országot attól kezdve: Regnum Marianumként említik az írások, a Szűzanya neve pedig Patrona Hungariae. Mindez annyira egyértelmű volt, hogy akár igaznak tarthatjuk a feltételezést, mely szerint a magyarságnak már a kereszténység felvétele előtt is volt egy Babbának nevezett, tisztelt és imádott istenasszonya, aki minden bizonnyal a Szűzanya előképe lehetett, aki után a moldvai magyarok az istenszülő Szűzanyát Babba Máriaként emlegették, és teszik ezt napjainkban is.

A szokatlanul gazdag magyar Mária-kultusz gyökerei tehát rendkívül szerteágazóak és sokszínűek, olykor pedig egyértelműen apokrif szövegelemlekekből táplálkoznak. Egy ugoccai kántáló ének, a szakírók szerint azonban a szálláskereső Szűzanyáról keletkezett legendaballada azt állítja, hogy Mária szent fiához hasonlóan, ám ebben őt megelőzően képes volt a csodára, hiszen karokat növesztett és látását is visszaadta a tőle szállást megtagadó gazdag kovács vak-kezetlen lányának. A csodás gyógyulásával szembesülő lány örömeiben e szavakkal fordult apjához: „Látod, atyám, látod, mért nem adtál szállást a szép Szűzmáriának? Ha én tudtam volna, hogy ő Szűzmária, lefektettem volna selyembe, bársonyba.” Igen, ha tudta volna, ha tudtuk volna, de nem tudta, s általában mi sem tudjuk. Ha nem mennyei pompában érkezik, nem ismerjük fel a fáradt, elcsigázott vándorban az istenszülő anyát. Talán természetünkönél fogva, talán sűrű tennivalóink által hajtottan, annak ellenére, hogy igen nehéz időket élünk, túlságosan hamar átnézünk egymás fölött, nem vesszük észre, hogy embertársunk a segítségünkre vár. Ő, a Szűzanya ellenben meglátja a hittel járó bajban lévőket, és megadja számára az áhított gyógyulást.

A Mária nevéhez köthető csodás gyógyulásoknak se szeri, se száma, híruk mégis futótűzként terjed a földön, s a csoda helyszíne az egyre élénkebb zarándoklatok által hamarosan kegyhellyé fejlődik úgy Európában, miként a Kárpát-medencében mindenütt. A portugáliai Fatima, a francia Lourdes, az osztrák Mariazell, a lengyel Czesztohowa, a magyar Máriapócs, Andocs és Sümeg – mind olyan kiválasztott helyek, ahol a Szent Szűz szobrai, képmásai a nehéz időkben hol könnyeztek, hol vérrel verejtékeztek. A hírre és Mária imáadására érkező gyógyíthatatlan betegek itt többnyire felépülnek, a vakok visszanyerik látásukat, mert Mária az igaz hittel, tiszta szívvel érkező rászorulóknak érdem és szükség szerint osztogatja a kegyelmet. E történetek – bármily hihetetlennek tűnnek – hitelesnek tartott tanúvallomások és orvosszakértők által megerősített tényeket mondanak el. Földi ésszel ugyan felfoghatatlannak, de annyit tudunk, hogy mindez a hit ereje által történik, amely képes felfüggeszteni a természet és a fizika tudósok által alaposan körülírt törvényeit.

Elhisszük és elfogadjuk-e mindezt, amikor Matl Péter nemes anyagból készült szobra előtt megállunk? A földből és az általa táplált vegetációból, pontosabban a tulipánalakból felnövő sudár nőalak maga az élet és a fény, akárcsak a kebléből domborodó isteni gyermek. „Ó, élet, ó, napfény, ó, édes Jézus, ó, édes Jézus!” – mondja egy századok óta létező betlehemes ének a testileg gyöngye, lelkileg sokszor bizonytalan ember törékeny hitének erősítésére és életerejének táplálására. Pontosan ezt sugározza felénk ez a tiszta formájú Mária-szobor, amely a kemény anyag természete ellenére is képes felmelegíteni környezetét. Sejtelmes, álomból áttűnő arcába nézve hinni tudjuk, hogy maga a Szentlélek mátkája érkezett közénk, aki kiemelt és fölöttébb tisztelt Patrónája lesz ezentúl ennek a földnek is. Az előtte elhaladó – legyen bár magyar, ukrán, vagy bármely más náció gyermeke – fejet és térdet hajtván álljon meg egy rövid párbeszédre, kérdésre, feleletre, aztán úgy menjen tovább, azzal a meggyőződéssel, hogy minden anyától született ember testvére a másinak, nem pedig alattvalója. Mert talpunk alatt csak a sokat próbált föld, fölöttünk pedig a sokat látott Mindenható lakozik. Ha ezt be tudjuk tartani, ha életünket minden megélt óránkban ehhez igazítjuk, a Nagyszőlősi Boldogasszonynak nem lesz oka a könnyhullatásra. Hóféhér arca és makulátlan lelke mindéig értünk fénylő és nyugodt marad zaklatott jelenünkben és a belátható jövő évtizedeiben egyaránt.

BARTHA GUSZTÁV

VILÁGNAK VIRÁGA

*„én s nem-én közt nem volt
mezsgye-hegy,
benned a világgal
voltam egy.”*

Weöres Sándor: Anyámnak

A versidézet a várandós anya és a születendő költő paradicsomi létállapotát rögzíti. Az anyaméhben eltöltött idő misztériumát. Ahol, és amikor a gyermek még egy a növényekkel és az állatokkal; a kontinensekkel és óceánokkal; az évszakok és a vizek körforgásával. Kis túlzással, magzatburokba zárt kozmikus lény, csillagvilágok atomporának részecske-magzata ő, ami növekszik, mozdul, eszmél, s élni akar.

Vajon sejti-e, hogy mezsgye-hegyek árnyékában jön majd a világra?

Nincs tudásunk róla. Arról sincs tudomásunk, rég nem száll szájról szájra, hogy az anyaság a nőiség ékköve: maga az életigenlés, az életöröm. Sajnos, hogy nincs. A világfolyamatok jelen idejű narratíváiban a sorban utolsónak, már-már elitelendőnek számít a gyermeket vállaló, dajkáló-óvó anyakép.

Első írott versemlékünk az Ómagyar Mária-siralom, egy latin nyelven írt himnusz átköltése. Keletkezését a XII. századra datálják a filológusok, egy olyan időszakaszra, amit a történetírás esetenként nagyon-nagyon sötét korszakként aposztrofál. Valójában az enyészetté lett Római Birodalom romjaiból épült kolostorokban ez idő tájt mentik és örökítik át az antik örökséget az irodalom, a zene, az építészet és a képzőművészetek terén egyaránt, lerakva ezzel az európai keresztény kultúra alapjait. A névtelen kódexmásoló feltehetőleg Mária országában látta meg a napvilágot, s hogy kevéske szabadidejét egy latin vers anyanyelvére való átköltésére szánta, annak tehát meg voltak az előfeltételei, mint ahogyan az sem véletlen, hogy a Mária-siralmat választotta.

A földanya, az anyaisten, az égalattiak anyja központi alakja a többistenhitű vallásoknak, többek között hozzá kapcsolódik a termékenység, a megújulás és a védelmezés fogalma. Jelképezi még a kozmikus energia teremtőerejét, de nagy tisztelet övezi az anyaság és a csecsemők védelmezőjeként is. Honfoglaló őseink hitvilága nem sokban különbözhetett a környezetükben élő más népektől, és valószínűleg a kereszténység felvételét követően Földanya imádatát

átruházta az istent szülő Szűz Máriára, a mennyekbe emelt Nagyboldogasszonyra. Elég az Európa-hírű kegyhelyeire utalni: Csíksomlyó, Máriapócs, Mátraverebély, hogy elődeink Boldogasszony-kultuszáról képet alkothassunk.

Nem túlzás tehát azt állítani, hogy a versválasztás tudatos dolog volt, de nem csak emiatt és azzal érdemli ki az utókor feltétlen tiszteletét a kódexmásoló szerzetes, hogy magyarul, egy írásbeliséggel még nem bíró nép nyelvére költi át a Mária-síralmat, hanem költői teljesítményéért is. Az alliterációk halmozásával egyszerre teszi érzékletesebbé és ruhazza fel többlettartalommal a Jézus keresztje alatt térdeplő Mária, az Anya emberfeletti fájdalmát eredetileg latin nyelven megszólaltató verset.

A költők allegóriateremtő készségük révén, és a görög-római mitológiára támaszkodva időben elég korán túllendülnek az egyházi kánonon. Első írott nyelvemlékünkben virág szimbolizálja Szűz Máriát, és a költő a világ világával (világosságával) párhuzamosan a virág virágának nevezi Jézus Krisztust. A képzőművészetekben, kiváltképp a szobrászatban, évszázadokon át tartó küzdelemben került a legapróbb változtatás elérése a kanonizált, az áldásosztó Szűz Máriát, a Nagyboldogasszonyt, vagy a Napbaöltözött asszonyt kisedével ábrázoló szoborsémán. A szobrászat kisebb forradalma kellett ahhoz a múlt század első harmadában, hogy a szobrászok végre elmozdulhassanak a figurális ábrázolás holtpontjáról, és egyre absztraktabb, elsősorban az anyaság szimbólumaival és attribútumaival hangsúlyozott Boldogasszony-szobrok kerüljenek ki a mesterek vésői alól.

Földink és kortársunk, Matl Péter szobrászművész *Világnak virága* című szoboralkotása nemcsak a fentiekben felvázolt folyamatnak a része, de a címválasztás révén mintegy továbbvivője, részben új értelmezéssel gazdagítója a névtelen kódexmásoló munkájának. „Világ világa,/Virágnak virága...”

A szobortörzs kinyílt tulipán, két oldalán a tizenkét levél a virágzás hírnökeit, a tizenkét apostolt szimbolizálják. Szűz Mária egy a virágkehellyel, arca szenteltostyára emlékeztető, akár a keblén nyugvó kis Jézus arca, akinek föltartott karja mintegy előrevetíti a reá váró szenvedést. Ennek ellenére a szoborkompozíció fehér márványból kifaragott, fényesre csiszolt felső része a felhőtlen anyai öröm és tisztaság érzését sugallja, idilli anya és gyereke kapcsolatot tükröz. Katartikussá az alkotást a szürke színű, félgömb alakú, megmunkálatlan törésvonalaival a világunkat szimbolizáló talpazata teszi.

Ez az a világ, ahonnan a virág szárba szökken, és virága révén fölé magaszosult.

Igen, a világunk, ahol az épp aktuális narratíva szerint a családok a szemelődőket szaporítják, az energiapazarlókat és az ingyenélőket... S ahol, törvényileg, már a férfi is szülhet gyereket.

KOPRIVA NIKOLETT

A PIPACSFÖLDEKEN

*A pipacsföldekre rohantam, amikor
titkaim már nem fértek el egy szobafiókban sem.
Nem akarom kinyitni őket,
inkább egy őszi hajnalon – ha elhalkul
a tücsökhang – elégetem mindet,
a kiszáradt facsemetékkal a kertben.
Hajnalban kihuny a város,
s a mesterséges fények helyét
a nyirkos közteslét veszi át.
Halogatom ezt is.*

*Ismétlődő napokról álmodom,
bogarakról a bőröm alatt –
csontjaimba odvakat rágnak.
A pipacsföldekre rohanok,
megugatnak a kutyák, lát az utca.
Tudják, valamit el akarok temetni.
Helyén fekete gyom sarjad,
naponta kitépem,
de egyre vastagabbak a szálak.
Tenyérembe új vonalak égnek,
kesztyűben járok,
a reggelektől félek.*

A KÉK VEREM

*Tátong egy kék verem az utcasarkon túl,
ahol véget ér a város.
Én is ott kötök ki, a mélyén, mint akik
hajnali, gomolygó ködből ordibálják ki,
mi dolguk volt a száraz ösvényeken,
szürke udvarokon, forró tetőkön.
Nincsenek utcalámpák, sötétedéskor*

*magunkra zárjuk a kaput.
Sokáig tart az éj, lelakjuk a házat,
nem gondolkodunk semmin.
A verem hidegen világít,
tudjuk mind, mi van ott,
de hozzászokunk,
senki sem költözik el.*

NEM VAGYOK OTT

*amikor a dunyha alá bújok, kinyitom a szemem.
látom, izzik a hegyen az erdő,
alatta álló folyó.
a víztükrön lebegő arcba szédülök,
a halak bőrömrre tapadnak.*

hideg van,

*akár a rombusz csempéken, melyeken órákig fekszem
a veszekedések után. rám ragad a behordott sár a hangyatekemekkel.
ha felállok, és elindulok, három perc múlva
nem visz a lábam, leroskadok az út szélére.
kavicsok formáit analizálom rongyos sportcipőm előtt.
kihalt az utca. az ablakból néznek,
később mondogatják, meg kell értenem,
a felnőttek nem ismerik a nyirkos ébredést és korareggeli bánatot.
bámulnak, amikor sorban állok fonott kalácsért,
és a vasárnapi misén szenteltvízes kezüket tördelve
terjesztik a hírt, lezüllöttem, ott ültem szakadtan a porban,
mint aki nincs.*

*a víz alatt algák és közhelyesen szürke halak között
gondolkodom, mit kellett volna mondanom,
amikor a földön feküdtem.*

*feltörök a víz alól, homlokomra ég a hold.
sálat tekerek a fejemre, futok a hegyre, hátha ott vagy.
a kavicsok bőröm alá másznak, a holdfénytől megvakulok.*

*izzadok, ki akarok törni a dunyha alól is,
de csak fádba ütközöm. felsértik a bőröm,
körmömről tollpihék szakadnak le.*

A LEVÉLFESTŐ

„Van egy világom. És ebben a világomban én adom meg a nevét
mindazoknak, akik odatartoznak.”
(Erdélyi Béla)

*A várhegy alatt jöttem, hajnal volt,
a házak kapui zárva,
néma kutyák álltak a kerítések mögött,
javítatlan utak pora kavargott.
A piacra igyekvők hajnalban elmentek.
Én a Mitrakát kerestem, eltévedtem ott,
ahol gyerekkorom óta ismerős voltam.
Tehetetlenül álltam egy kátyúban,
amikor valaki megszólalt a nyelvemen.
Kisimult arcú, elegáns, kalapos úr volt,
sétapálcával a kezében. Szeme fénylő kő.
Azt mondta, ilyen csend akkor van,
amikor a tulipánok szirmai fényben is csukva maradnak;
a kofák eladják az ősi családi ereklyéket a piacon,
a halottak gyertyatartóit, a kertek tartalmát,
a színes faleveleket a földről.
Helyette zúzmarát, deret, ködöt hoznak,
elhintik a várhegy alatt. Megfagy az utca,
s mi válaszok nélkül állunk majd.*

*Összekulcsolt kezét néztem,
hosszú ujjain még frissek voltak a sárga-piros festékfoltok.
Végül mélyen a zsebébe nyúlt,
teátrális mozdulatokkal elszórt
két maréknyi színes falevelet, és eltűnt.
Suttogott az út.*

BARTHA GUSZTÁV

TRAUMA

XV.

Honnan a fenéből akasszak le Eszternek egy becenevet?

Tanácsolni könnyű.

Anyu odahaza Gabi, nem Gabriella.

Gizi néni mindenkinek Gizi néni, nem pedig Gizella tanárnő.

Albi az ukránoknak sem Adalbert.

Az igaz, hogy az óráimon Ádám tanár úr vagyok, de a szünetekben Ádi bá'.
Ja, a tanári értekezleteken meg napirendi pont.

Szilágyi.

Újfent a Szilágyi?!

Mindig a Szilágyi!

Elébe csörtethetnék a kritikának: a történelem nem kétszer kettő, vagy azzal, hogy nem békebeli időket élünk, a narancsos forradalom utórezeg oda-vissza, a kijevi parlamentben hetente revideálják a múltat, és a többi... Felállni és az asztalra csapni, huhu, túl szép lenne, vagyis, egyik-másik kolléga olcsón megúszná, ha fennhangon a fülébe suttognám – az óráimon történelmet oktatok, nem képmutatást. Magyarázkodni minek, hmm, Ádi? Ferenc nem véletlenül tanít csillagászatot, Magdika jó pedagógus, belátja, hogy az ember nemcsak biológiai lény, a spiritualitás is hozzátarozik, és... és innen nézve a diri sem rossz fej. „Az iskola dolga nem az, hogy bekösse a tanulók szemét, bedugja a fülét, és odaláncolja őket az első kösziklához...”

Kár, hogy évente csak egyszer van az iskolákban tanévnyitó ünnepség! Mert... mert a tanárembert a fizetése odaláncolja az ellehetetlenüléshez 364, szökőévben 365 napra, hogy ne lásson, halljon, lila gőze se legyen arról, hogy igazából mi történik körülötte.

Bocsáss meg, Eszter!

Ez... ez...

Ilyen nincs, ez nem lehet igaz!

Miért pont velünk?!

Nem, nem sírok.

Hülye vagy, Ádi: hülye, hülye, hülye... Csak állsz az utcasarkon, mint egy fasz, és egy könnycseppet, annyit sem vagy képes ejteni.

Látogatóba menet, kórházból jövet vajon hányan siratták meg itt még azt is, hogy a világra jöttek? Hmm, Szilágyi Ádám? Egy könnycseppet se... „A könnyezés megtisztítja szemünk szaruhártyáját a beleszállt portól, és más szennyeződéstől, de – bátran, Magdika, a gyerekek naponta megtapasztalják! – az ember akkor is sírva fakad, ha a lelke fáj, ha nagyon-nagyon hiányzik számára valaki, valami...”

Hogy... hogy nem tartozunk egymáshoz, Eszter, az fáj.

Idestova egy hónapja.

Hogy... hogy elveszítjük önmagunkat.

Reggelenként mi van?

Anyu az irodába megy, anyós a piacra, após lehajtja első pohárka zöldes árnyalatú itókáját, Albi nem kíméli a gázpedált, hol az országhatárra, hol a nőcik után futkos...

Kinek sem fontos, hogy vagyunk.

Phh, Lambada, vagy akármelyik nőcske!

Tuti, hogy a tanti szálanként tépné ki a haját, ha Albi hazavinné egyiket-másikat.

Az utcában öröközöld téma. Nősülne Albi tűzön-vízen, de hozzá illő nőnek a tántija csak önmagát tudja elképzelni.

Bagatell. Ha távolabbról nézzük, értelmező kéziszótáram szerint, és ahogyan Ferenc mondogatja, csupán pár atomnyival vagyunk több a semminél.

Ja!

– Szép dolog a világfájdalom, csakhogy a párod mire sem megy veled.

– De hát Gizi néni...

– Semmi Gizi néni! Miközben hallgattalak, a földszinten lakó Zsuzsi jutott az eszembe, javára legyen mondva, csapnivaló házmester modorát a lakókon csiszolja, nem a hozzátartozóit szapulja, mint egyesek. Ok, millió: nem köszönnek, hangoskodnak, köhögnek, köpködnek, jönnek-mennek...

Hogy jön ez most ide?

Mit akar belőle kihozni?

– Kevés hiányzott ahhoz, hogy fejbe koppintsalak a Néprajzi lexikonnal, hátha megjön tőle a józan paraszti eszed. Hálásnak kellene lenned.

Kinek és miért?

– A szerencsének, a sorsnak, a jóistennek, hogy összepárosított egy jóvérű proli lánnyal! Na, na, na... Technikumot végzett, könnyvelő lett, mondhatni önerőből, dacára annak, hogy magyar iskolába járt, azért ez a mai világban nem semmi. Életrevaló, na, te mellette egy nyefike vagy. Jó, jó, az iskolában még ellébecolsz, de amúgy...

Korrepetálok, nyaranta pedig segéd munkásként dolgozok...

– Senki nem kényszerített arra, hogy Pesten trógerolj. Fél mázsányi könyvet adtam a kezedbe, a levéltár három utcányira van tőled, és semmi. Eltelt majd' egy év, és a témában, hadd ne mondjam ki, milyen sort sem olvastam el tőled.

A jegyzetanyagom...

– Azokat a dolgokat, amiket felfirkantasz egy irkalapra, mielőtt eljössz hozzám, a piacon bármelyik kofától visszahallhatom. Ömlesztve. Mit tanácsoltam?

– Hát...

– Kényelmetlen a fotelom?

– Hát hogy egy család történetén...

– Nem fiktív család történetén keresztül...

– Dokumentáljam a Trianoni-diktátum óta eltelt majd' száz év eseményeit.

– Kárpátaljára vonatkozóan. Az élet minden területét átfogó tanulmányhoz még kisfiú vagy. Na, na, na... Nincs öt perce, hogy bebizonyítottad. Természetes, hogy anyudnak az Iroda előbbre való. Tudnád támogatni? Szerintem a fordítottja fedí a valóságot. Apósodat, anyósodat nagyon jól ismerem, Endrének, a kisebbik fiúnak osztályfőnöke voltam. Apósod a téglagyárból ment nyugdíjba, szilikózistól szenved. A fehérürömnek gyulladáscsökkentő, vérkeringés-javító hatása van, és a maga módján a pálinka is orvosság. A nyugdíja egy heti gyógyszerre kevés lenne. Ami meg anyósodat illeti, nem azért törí halomra a tényérokot, mert hebrencs, vagy szórakozott, nem. A krónikus csuklóalagút gyulladás, a varrónők tipikus betegsége, azzal jár, hogy nem tudja megszórítani, sokáig kézben tartani a tárgyakat. A barátod esetében meg tedd fel magadnak a kérdést: baj esetén, kéretlenül, adnék-e neki kétszáz dollárt.

Hogy a fenébe ne!

– A nineset könnyű osztogatni.

Gondolatolvasó?

– Nem ismerem, de csak dicsérni tudom a doktornőt, hogy nem tömi tele nyugtatóval és altatóval a párodat...

– Esztert.

– Annyira avatkozik bele a betegség folyamatába, amennyire szükséges. Nem úgy, mint az én drágaságos volt osztálytársam, a főorvos úr, aki úgy elkábított egyszer-egyszer, hogy őszi légyként kóvályogtam hetekig. Nem rossz ideggyógyász amúgy, csupán jobban hisz a gyógyszerekben, mint önmagában. Bírod még a dumagépet? Nem vagyok egy könnyű eset. Mondtam

már? Akkor most mondom. Meg azt is, ha holnap párodért mégy, ne adj isten, hogy világfájdalmaddal állíts be a kórházba! Az senkit sem érdekel, hogy vagyunk a blablával. Értve?!

– Akkor hogyan, mivel...

– Azzal például, hogy nem nyugszol, míg börtönbe nem kerülnek az elkövetők. Fogadd meg esküvel, ha kell, hogy ott fognak megrohadni.

– De hát miért pont ezzel?

– Csak.

– Gizi néni drága, mindenki tudja, hogy az ukrán maffiával nem tanácsos ujjat húzni.

– Milyen maffiával? Az igazándiból ukrán maffia kamion- és vagonszám hordja át a határon, súgja az ösztönöm, nem pitzik pár blokk, szoknya alatt átcsempészett cigivel. Meg egyáltalán, ki a maffia, mi a maffia? Nagyhatalom? Ha Pesten ötvenhatban azon filóztak volna a magyarok, hogy a Szovjetunió mégiscsak a világ legnagyobb országa, övé a világ legnagyobb hadserege, plusz a világnak az alja meg a fedele, meglehet, hogy ma kutyába se vennének bennünket.

(Folytatjuk)

ZSOMBÉK

*keressük meg a régi ösvényeket
lássuk van-e még Boszorkánygödör
az életidő hatalmas spirálján
odalent bolyongva záruljon a kör
ahol izzadva játszva mit sem sejtve
gyermekéveinket tűztük akácra
és tudni véltük mit művelt a pappal
a hittant oktató kedves apáca
ettünk zöldsalmát keserűfűszárat
szívtunk szalmaszállal mácsonyavizet
majd kiszemelte lelkünk a valóság
és szélhámosként végleg kismimizett
lépjünk bele a megkövült nyomokba
járjuk be még a homoki temetőt
hol szívünkre szórta magját a halál
és gyökeret verve napról napra nőtt
rúgjuk a bőrt amíg besötétedik
és fel nem tép a Zsombék minden heget
ha itthonról majd hazamegyünk egyszer
keressük meg a régi ösvényeket*

ASSZIMILÁCIÓ

*pulzáló fekete gázbuborékok
ülnek az esti mocsár színén
és fűzfák szoknyát formáló
oldalgyökerei között
megkezdjük lassú merülésünk
régiszerelmesek medret borító
csontjai felé*

*gondos dajkánk az éjszaka
milliméterenként engedi át*

*lúdbőrző hajlatainkat
a sűrű hideg víznek
félve vigyáz ránk
jobban mint ahogyan
egymásra szoktunk*

*mikor a mocsarat belélegezzük
fülünkbe ágyazódik
sosem tapasztalt csöndje
és az érzelemmentes
feltétel nélküli befogadás
mély extázissal tölt el
mint orgazmus gyász idején*

*végül medrébe ágyazódva
mi leszünk az iszap a víz
a holdfény metszete
széljárta köd
összefonódó emlékeink pedig
felszínen pulzáló
sötét gázbuborékok*

GERZSENYI GABRIELLA

PRÓBAIDŐ

Gerzsenyi Gabriella 1977-ben született Beregszászban. Az ELTE Jogi Karán 2000-ben szerzett diplomát, dolgozott a Környezetvédelmi Minisztériumban, majd tizenhat évet töltött Brüsszelben az Európai Unió tisztviselőjeként. 2021 nyarától családjával Szigetmonostoron él. Ez év októberében Brüsszel után szabadon címmel a Nap Kiadónál megjelent első könyve.

Talán a meleg tette, talán az, hogy a naptári nyár első napjára virradtunk, mindenesetre ma szokatlanul korán ébredtem. A saját, korai időpontomhoz képest is szokatlanul korán. Nagyjából fél hatkor. Már erősen világosodott odakint, amit a madarak örvendező csipogással nyugtáztak. Az ég úgy gondolta, hadd legyen végre igaza az időjárás-előrejelzőknek, ezért tiszta kékbe öltözött. A Nap és a Hold még nem tudtak dűlőre jutni, melyikük menjen és melyikük maradjon. Mindketten látszottak az égbolton. Persze nem kizárt, hogy csak üdvözölték egymást, érdeklődtek egymás hogyléte felől, mielőtt megtörtént a műszakváltás. Kisvártatva aztán kiderült, a Hold indul pihenni, a Nap pedig felkészül a teljes munkaidőre.

Efőlötti tünődésemben (hja, milyen szépen hangzik a tünődés szó, noha a valóságot egy hétköznapi reggel aligha fedi, hol jut idő tünődésre az enivalós dobozok, teáskancsó, kávéscsészék, meghámozandó zöldségek, felszeleltelendő és szendviccsé alakítandó kenyerek ösztüzében) valami megzavart. Apró zajokat hallottam a földszintről. Mintha egy kisgyerek csoszogna puhatalpú papucsban. Pici és könnyű csusszanások. Biztos voltam benne, hogy nem a mi családunk tagja kóborol odalent, mert a gyerekek lépcsőn való leszáguldását mélyaltatásban is meghallottam volna. Akkor hát betörő? Ettől a gondolattól kissé megrémültem. Füleltem, magamban fohászok, hogy az utcán hamarosan felbukkanó kukásautó zaja ne nyomja el a neszeket. Kicsi árnyat véltem felfedezni mindjárt a lépcső tövében. Az árny tétován imbolygott, mintha súlyos terhet cipelne.

A szemközti tükörben észrevettem az arcát. Ráncos és sovány volt, mint egy öreg manóé. Valóban cipelt valamit, a hátán egy nagy zsák lógott. Igenis lógott, mégpedig eléggé különösen. Nem úgy, mint holmi közönséges puttony, amit a súlya húz a föld felé. Inkább úgy tetszett, héliumos léggömb-

bel van tele, s azok a levegőben húzzák-himbálgják a zsákokat, ugyanakkor megmagyarázhatatlan módon súlyosak is. Törtem a fejem, mi lehet abban a batyuban. A házunkban aligha talált ilyen furcsa holmit az a vénséges kis manó. Azt is látni véltem egyszerismind, hogy nem szívesen indulna az ajtó felé. Mintha várná, hogy rajtakapják és marasztalják. Lassan mozdultam, a lépcsőkorlát reccsenése azonban rögvest elárult. Az alak, szemében némi büntudattal, felnézett rám. Elindultam lefelé, szememet rajta tartva a különös jövevényen, aki Isten tudja, mikor jött, most azonban határozottan távozóban volt. Kerestem megszólításához a megfelelő szavakat, de sehogyan sem akartak, nemhogy a számra jönni, még eszembe sem jutni.

Szerencsémre megelőzött. Halk, surrogásra emlékeztető hangon szólt, lábujjhegyen ágaskodva, hogy közelebb kerüljön hozzám. – Igazán restellem, de azt hiszem, nincs már itt rám szükség. Vártam türelmesen, hogy észrevegyél, mocorogtam a sarokban, néha előbújtam, elsétáltam előtted, de ügyet se vetettél rám. Tegnap megérintettem a válladat munka közben, ám azt hitted, csak egy légy szállott rád, és elhessegettél. Összepakoltam ebbe a zsákba, ami holmit magammal hoztam. Másnál verek tanyát ezentúl. – Közben hallgattam, és néztem jóindulatot és szelidséget sugárzó arcát, megértettem. Kérleltem, fontolja meg újra. Adjon még egy esélyt. Mindent megígértem, könnyelműen, mint egy izzó lelkű, szerelmes lovag az imádott asszonynak. Letette a zsákját, komolyan rám nézett, majd ennyit mondott: – Nem bánom. Lehetőséget adok, hogy beválthasd az ígéreted, és jusson számomra is időd ezután.

Így vettem rá a csendet, hogy ne hagyjon el örökre. Megígérte, hogy pár hét múlva visszajön, és magával hozza két jó barátját, a nyugalmat és a békességet is, de csak próbaidőre.

MÉGISMAGYAR

Délután háromra volt megbeszélve a találkozó, mégpedig a körforgásos gazdaság szellemében. Willem a szemétszállító autóra készült felrakni fölöslegessé lett kartondobozait, miután nekem pont ezekre lenne szükségem, és ráadásul pénzért kellene beszereznem a saját holmink számára. De most egyúttal alkalom nyílik egy rég nem látott kollégával személyesen is szót váltani.

Lakása – kontinensünk szívében – kívülről átlagos sorház. Belépve igényesen felújított, nagy belmagasságú helyiségben találok magam. Balra könyvtárszoba, jobbra üvegtetejű és üvegfalú kiszögellés, amely a konyhának ad otthont. Az üvegen át látszik a kert. Willem tesselkelő kézmozdulatát követve a könyvtárszobába lépek. Szépen megmunkált svédpadló, bár nekem kissé túl világos. A tölgyfa asztal viszont igazán mutatós, masszív darab. Ismerem már a feleségét, ő, hogyné, egyszer összefutottunk a munkahelyi kávéházban, hogy van, örülök, hogy látom. Innentől kezdve Kathryn viszi a prímét. Lelkesen, és általam túlzottnak tartott részletességgel ecseteli a felújítási munkálatokat. Együttérzőn bólogatok, idegeket őrítő folyamat, bizony. Beszúrom, hogy mi egy új házat építettünk, ráadásul külföldről mendedszeljük. Nyáron költözünk, ezért is kellene a dobozok, ugyebár. Nahát, és hogyhogy így döntöttünk, nyílik kerekre Kathryn szeme, és a gyerekek nem ellenzik? Már kiskamaszok, és nem tiltakoznak, milyen különös. Most már nemcsak a szeme nyílik kerekre, hanem a szája is, sőt, egészen hosszúkás lesz. Itt milyen jó nemzetközi környezet van, ugyan miért izgalmas, ha a nagyszülőkkel és az unokatestvérekkel tudnak majd gyakrabban találkozni. Átmegy a tölgyfa asztal túloldalára, a könyvespolchoz. Leemel egy kis Magyarország útikönyvet, keresgél benne, tudni szeretné, hová is költözünk. A visszaút mintha tovább tartana, s közben megnőtt az asztal. Ejnye, hogy a csudába, már épp szólnék, de visszanyelem kikívánczó csodálkozásomat, mert a nőből ömlik a szó. Ők a férjével rendszeresen ingáznak a hazájukba, meglátogatják a rokonokat, de soha még csak a sugallata sem fordult meg a fejükben, hogy visszaköltözzenek. Azok ott olyan nagyon németek, miközben ők európaiak, mit is keresnének köztük? Igen, igen, vélekedem, bizonyára nekünk is furcsa lesz kezdetben a nagyon magyar környezet, de jól fog esni, ha egy ebédre az édesanyámhoz nem hónapokkal előre kell készülni és repülővel érkezni. Néz rám, nem érti, ez miért gond. Az ő édesanyja tavaly elment, most a kilencvenegy éves apukája egyedül él, nem egyszerű. Neeem, valóban nem, mondom, majd kihasználva, hogy nálam van a szó, rátérek a dobozokra. Willem nem hallja, mit mondok, és az asztal már legalább tíz méter hosszú, és ő a túlsó végén áll, saját szerzeményű tudományos könyvei között böngészve a polcon. Valami magyar nevét keresgéli, akivel egy konferencián találkozott. Kathryn az előszobába tart, én követem. Ez is megnőtt időközben, hosszabb és keskenyebb lett a lépcsősor. Néhány akkurátusan összehajtogatott kartondoboz már a fal mellett várja új tulajdonosát, míg a többieket a pincéből kell összeszedni. Egy pillanat, a jobbakat hozom,

szól vissza Kathryn a lépcsősor közepéről, hangját félig-meddig elnyomja a férje kiáltása, aki kéri, hogy majd küldjek fényképet az új otthonunkról. Hogyne, okvetlenül, a hangom nagyon kedves, miközben igyekszem a kartonokat rögzíteni a hónom alá, talán vissza is jövünk valamikor, talán hiányozni fog a pezsgés, talán, ha a gyerekek kirepültek, talán... Mielőtt kilépek az utcára, a nyitott ajtóból még visszanezdek, Willem integet, de nehéz kivennem távoli alakját, Kathryn a Magyarország útikönyv fölé hajlik, a léptéket vizsgálja, ingatja a fejét, és mintha azt mormolná, hogy pedig alig ezernégyszáz kilométer.

OKTÓBER

*mit zongoráz a váz
kertemben kotorász
ujján a nedves ágak
zörögve citeráznak*

*az ősz bokorba bújt
és fenn csücsül a fán
a fellegekre ront
és hajakat kibont
csiklandozza a tájat
bordái közt cikázgat
a roncsoló esővel
telet hozó előjel*

*s csak zongoráz a váz
kertemben kotorász
ujján a nedves ágak
zörögve citeráznak*

NOVEMBER

*Már átlátni a kerten.
A diófán billeg egy barna levél.
Bóbitás madár lehetne.
Pipiskedik egyre vékonyuló nyelén.
A rozsda, a sárga: előregszik.
Belefröccsenti még zöldjét a szilvafa.
Már látom a szomszéd kertjét.
Lassan rám fog köszönni Zemplén
tevehát-vonulata.*

MARCSÁK GERGELY

NÉMA NAPTÁRÁRUS

Két napja múlt karácsony, anyuval ketten voltunk odahaza. Kora délelőtt a nappaliban hasaltam, és a Jézuskától kapott játék Kalasnyikovval lőttem a hálószobába. Szenteste egy régi magazinban az éjjeliszekrény alatt megtaláltam egy öltönyös férfi portréját, kitéptem, és apuval a videólejátszó üres dobozára ragasztottuk célpontnak. Anyu főzött és mosogatott, néha kilépett, és maradék ünnepi falatokat dobott Darlingnak. – Legyen neked is karácsony – szolt a kutyához, befelé jövet pedig az előszobából rám pillantott.

– Mit ártott neked Gorbacsov, hogy annyit lövöldözzöd?

– Ki? – kérdeztem csodálkozva, de már bent is volt a konyhában, nem válaszolt.

Ugyan nem ártott semmit, Gorbacsov mégis ideális célpont volt. A puska elég erős, hogy színes történései átüssék a portrét és a doboz egyik falát, így az összes golyó egy helyre gyűlt. Túl könnyű, kisebb célpontot kell keresni – gondoltam, és a lövöldözést megunva a kandallóhoz támasztottam a fegyvert. Megpróbáltam csendben levenni egy szaloncukrot a karácsonyfáról, nehogy hallható legyen az aranypapír zizegése. Apu mindig ugyanígy csinálta, ráadásul olyan ügyesen csavarta vissza a cukropapírokat, hogy csak a huzat árulkodott a lopásról szellőztetéskor, mert hintázní kezdtek az ágakon.

Darling ugatott.

– Nézd meg, hogy ki az! – szolt anyu a konyhából.

Papucsot húztam, és egy szál pólóban szaladtam a kiskapuzhoz. Odalent egy férfi állt kopott bakancsban, farmerben, foltos tavaszi dzsekiben, micisapkával a fején. Kezében tömött reklámszatyor.

– Dobrój deny – mondtam neki, de nem válaszolt, ezért felemeltem mutatóujjamat, jelezve, hogy várjon egy kicsit, és visszarohantam a házba. Nyitva hagytam magam mögött a kiskaput és a bejárati ajtót is.

– Szerintem a néma naptárás – mondtam anyunak.

– Akkor hívd be – válaszolta, de már látta, hogy fölösleges, mert vendégünk a küszöbön toporgott.

Máskor is volt már nálunk a naptárás, és anyu ezúttal is behívta a konyhába, legyintve, hogy nem kell lehuzakodnia. Ettől a magas, sovány, sötét embertől mindig tartottam egy kicsit, különösen azok a nyögései és furcsa hangjai voltak ijesztőek, amiket a naptárak bemutatása közben hallatott.

Csodáltam is, hogy néma létére milyen hangos tud lenni, de később anyu Bödő bácsi példáján elmagyarázta, hogy a siketek korábban nem tanulhattak meg beszélni. Bödő bácsi asztalos volt, és a falusiak azt mondták, hogy süketnéma. Egyszer azonban a rendelésre készített bejárati ajtónkat állította a helyére, és egy vödörben matatva szegeket keresett, a rossznak, görbének vélt szegeket pedig eldobálta, és minden alkalommal annyit mondott, mintha csak krákogna, hogy brakk.

Pakolta hát a konyhaasztalra színes kalendáriumait a naptárárus, a pravoszláv egyház arany glóriás szentjei ültek mindegyiken, és mire a reklámszatyor kiürült, anyu frissen készített kolbászos rántottát tett a férfi elé. Torzonborz fekete szakállal keretezett szájába úgy gyűrte be a meleg ételt és a vastagon szelt fehér kenyeret, mintha napok óta nem evett volna. Hosszúskás orra, táskás szeme és redős homloka mégis olyan boldog nyugalmat árasztott, akárcsak az ortodox szenteké.

Anyu szokás szerint vásárolt két naptárat, habár minden évben a magyar újság mellékletét használtuk, azt ragasztottuk a spájzajtóra. Csakhogy volt ennek a portékának egy különleges tulajdonsága: megjósolta a jövőt. Innen tudta anyu, hogy mikor kell a krumplit vetni, mikor fog fialni Darling, melyik év lesz esős és melyik aszályos. Azt is ebből tudta meg, hogy a rubel meg fog szűnni, de akkoriban még nem hitt annyira a jóslatnak, hogy a család minden megtakarítását ingóságokra cserélje, ezért csak egy kistraktort vett ekével, boronával és utánfutóval, nekem pedig lett egy köteg játékpénzem. Szerettem volna én is tudni a jövőt, de éppen csak tanulgattam még a cirill ábécét, ezek a cicomás templomi betűk meg amúgy sem hasonlítottak semmire.

Végül a férfi összeszedte naptárait, felállt az asztaltól, néma főhajtással megköszönte az ételt, és amilyen váratlanul jött, éppen úgy távozott is. Csak a bakancsáról leolvadt sáros hólé maradt utána a konyhapadló négyzetmintás linóleumán.

VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ

KIT ELÜZTEK NINIVÉBŐL

S. BENEDEK ANDRÁS (1946–2009) PÁLYAKÉPE

1967 májusában a nagyszőlősi középiskola igazgatójához fejléces papírra gépelt körlevél érkezett. Egy ungvári diák-önképző körből küldték, hogy soron következő összejövetelükre hívják az iskolák írással kísérletező fiataljait. Magyartanárnőm kezembe adta a levelet, és ezzel el is indított az irodalom jelképes ösvényén. Kissé késve érkeztem a megadott címre, későbbi barátaim-pályatársaim már a szereplés lázában olvasták és véleményezték egymás írásait. Hamar rájöttem, hogy magammal vitt, az Arany János hatása alatt készült verseimmel nem sok keresnivalóm lehet ebben a mezőnyben, de az ott hallottak alapján azt is megértettem, hogy nagyjából melyek a már elfogadható versekkel szemben támasztott elvárások. Haza indultam, amikor egyikük, akit a legidősebbnek és legkomolyabbnak véltem, mellém szegődött, hogy elkísérjen az ungvári vasútállomásra. Lógó orrom láttán azzal engedett utamra, hogy ne adjam fel, mert ő érez bennem valamit. Tudom, az ő kézszeritása és baráti szavai nélkül sokkal nehezebben, a csalódás árnyékában telt volna a haza vezető utam. Ő volt Béni, az a harmadéves magyar szakos diák, akire jelentős lexikális és elméleti tudása miatt nemcsak diáktársai néztek fel, de tanárai előtt is tekintélye volt. Sokunk szemében ő volt a Mester, s azon kívül a költő, az irodalom- és kultúrtörténész, a jóbarát, írói nevén S. Benedek András.

Származása kapcsán tréfálkozva mondogatta: apja angolszász, anyja kaliforniai angol, ő azonban magyar. Édesanyja, Alberta Skinner a '30-as években baptista misszionáriusként érkezett az akkori Csehszlovákiába, ahol találkozott Stumpf Jenővel, a fiatal baptista lelkésszel. Őt gyermeket, öt fiút hoztak a világra, s a legkisebb, az András nevű lett a család Benjaminja, vagyis Béni. 1950 táján a szovjet katonai parancsnokság kiszemelte magának munkácsi

házukat, így a család szekerre pakolta legfontosabb ingóságait, s miután maguk is helyet kerestek a szekérderékban, elindultak Beregszász felé. Az akkor három esztendőös Béni emlékei szerint Pufi nevű kutyájuk a szekérekerek között loholva követte a családot. A beregszászi évek meglehetősen szűkös és sivár körülmények között, erős nélkülözésben indultak. Mivel a családfő papi hivatását sokáig nem gyakorolhatta, egy mezőgazdasági termelősövetkezetben éjjeliőrként, majd könyvkötőként helyezkedett el, a Mama pedig angol nyelvórákat adott a városi és környékbeli szovjet elitréteg gyermekeinek. Ő maga azonban élete végéig nem tanult meg tökéletesen magyarul. Tanúja voltam egyszer, amint a családot felhívta telefonon a Nyíregyházán élő sógor, Stumpf Lajos bácsi, akinek pár nappal azelőtt mütötték a szemét. Alberta néni vette fel a kagylót, s néhány mondat után izgatottan kérdezte: – Éls látsz, Lajos, látsz? A gonosz humorú vénember így válaszolt: – Nem látlak, Alberta, nem látlak. A Mama teljesen elbizonytalanodott, s csak nézett maga elé. Sejtelve sem volt a fránya magyar igeragozás buktatóiról, mert csakis az okozhatta, hogy a szemműtét sikerült, de a sógor mégsem lát!

A két legidősebb fiú zenész, a középső élelmiszeripari mérnök, a negyedik hegesztő szakmunkás lett, Béni pedig az apa bölcelet iránti hajlamát és köztudottan híres humorát örökölve hozzáfogott, hogy Kárpátalján, ahol a kommunista ideológia élharcosai szerint ezer esztendőn át nem volt semmi, felkarolja a kultúra és az irodalom ügyét. '66-67 között – a magyar tanszék tanárainak tudtával és jóváhagyásával – Együtt címmel mechanikus írógépen sokszorosított folyóiratot szerkesztett saját és diáktársai írásából, és terjesztette is 35-40 példányban. Ám amikor nem volt hajlandó a szamizdatszerű lapban elmarasztalni Kovács Vilmos egyre gyakrabban támadott Holnap is élünk című regényét, az Együtt-et megszüntették. Így tehát nem valósulhatott meg S. Benedek Andrásnak az a távolabbra mutató elképzelése, amelyet már a Kárpáti Igaz Szó szemlézője is reális lehetőségként lebegtetett¹, mely szerint az Együtt idővel törvényes, negyedévi kiadvánnyá fejlődhetne. Az elképzelés túl korainak bizonyult, nem volt meg hozzá a hatalmi támogatói szándék.

Ebből következően Benedek András '67 novemberében létrehozta a Forrás Ifjúsági Irodalmi Stúdiót, s bár hivatalosan nem ő volt az elnöke, a működés szervezését, a program összeállítását, az összejövetelek levezetését ő vállalta magára. Saját megfogalmazása szerint a Forrás „irreális és a valós társadalmi törvényekkel szembeszegülő kezdeményezés... az első, háború után félelem

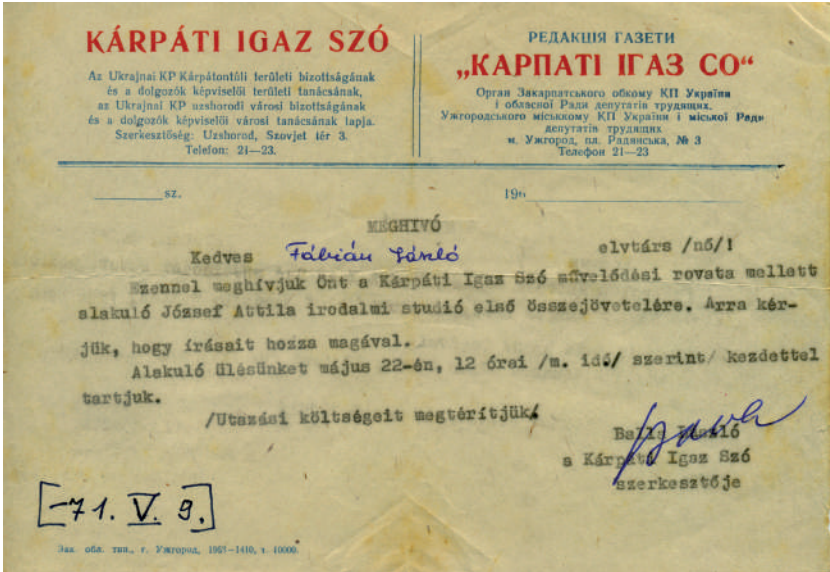
¹ Márkus Csaba: Az Együtt utat keres. Kárpáti Igaz Szó, 1967. 06. 12.

nélkül felnőtt nemzedék bátorsága volt”². A korábbi önképzőköri tevékenység tehát egy szervezettebb, átgondoltabb, műhelyszerű fázisba érkezett, s rövid idő múlva a legaktívabb stúdiótagok (Balla Gyula, Balla Teréz, Balogh Balázs, Benedek András, Fábián László, Ferenczi Tihámér, Fodor Géza, Füzesi Magda, Kecskés Béla, Zselicki József) írásaiból összeállt egy versantológiára való anyag. A Szilaj nádparipán címmel kiadandó kötet azonban a Kovács Vilmos, a Kárpáti Kiadó szerkesztője és más lektorok támogatása ellenére sem látott napvilágot. Ennek legfőbb oka, hogy a hatalom érdekeit képviselő Balla László és Kovács Vilmos viszonyát ekkor már feloldhatatlan személyes és elvi-esztétikai ellentét feszítette, ami pedig további, súlyos következményeket vont maga után. A Stúdió az Ukrán Írószövetség megyei tagozatának látóterébe, s onnan az irodalmi-politikai küzdelmek tűzvonalaiba került. Mindezek mellett nem hallgatható el az a tény, hogy Kovács Vilmossal egyeztetve Béni elindította bimbózó irodalmunkat a magyar kulturális sajtó nyilvánossága felé. 1970 októberében és decemberében az Ilia Mihály vezette Tiszatáj két részben közölte Kovács Vilmos és Benedek András közösen írt tanulmányát, a Magyar irodalom Kárpát-Ukrajnában című irodalomtörténeti vázlatot, amelyben – a Brezsnjev-korszakban először! – szó esik a kárpátaljai magyarokat ért háború utáni megtorlásokról is. Ez a közlés jókora, de szükséges adag olaj volt a már amúgy is lobogó tűzre, mert megalázó lett volna, ha az ügy nem érdemli ki a megyei pártbizottság elvtársainak „kitüntető” figyelmét. Mi, a Forrás tagjai közben azért írtunk, s figyelmünk a szocializmus vívmányainak elvárt dicsérete helyett egyre inkább – már csak a történelmi párhuzamkeresés végett is – a magyar nemzeti múlt fordulópontjai felé irányult. A Tiszatáj két ízben közölt szerény összeállítást ezekből a versekből, de nem azért, hogy szaporábban teljenek a megfigyelési aktáink, s nem is azért, hogy a főszerkesztő Ilia Mihály bűnlajstroma szaporodjék. Mindezzel egyelőre nem sokat törődve, 1970 és ’71 nyarain a Benedek András és a Forrás Stúdió által kidolgozott falukutató program szerint (nagyjából Kallós Zoltánnal és Ág Tiborral egy időben, egymásról azonban mit sem tudva) kerékpárral jártuk az ugocsai és a beregi Tiszahát falvait, hogy lassan elmerülni készülő népköltészetünkben megmentsük mondáink, meséink, népballadáink arra érdemes szövegemlékeit. Tettük ezt azért is, hogy az „Ezer évig nem volt itt semmi” lózungjával szemben fel tudjuk mutatni népi kultúránk századokon át fennmaradt értékeit.

² S. Benedek András, Teremtő mítoszok. In: S. Benedek András: Árvíz után, vízár előtt. Minerva Műhely, Budapest-Beregszász, 2001., 30. old.

Hogy mennyire nem volt egyhangú ez a munka, hadd érzékeltessem egy kitérővel, amely évtizedek múltán is humorteremtő hatással bírt. Egy szombat délután az ugocsai Verbőcön át vezetett az utunk. Az utcán és a házak közelében egy lélek sem akadt, aki segítőkészen szóba állt volna velünk. E közömbösség okát később abban láttuk, hogy a református község rég felhagyott az egyházi étellel, így a hitehagyott lakosság körében csakhamar teret hódíthatott a brooklini gyökerű jehovizmus. Az elhanyagolt temetőhöz érve azonnal szemünkbe tűnt a terepet talán ma is uraló, a Werbőczy család több száz éves, kőből faragott sírjele, s hogy a kép életszerűbb legyen, körülötte kecskék ágaskodtak a bokrok frissebb hajtásaiért. A kép megragadta Barátomat, s hamarosan versben örökítette meg. „Nyár van, délidő.” – írja. – „A temető kapuja kitárva. A sövény bokrait egy közönyös kecske rágja. Porlad az egyetlen sírkő, az elhagyott törvénytábla. Ez a O-kilométer. Innen indult az út Amerikába.” A rendszerváltozást követően a derék verbőciek aztán mégis összekapták magukat, s bezárt templomukat kitakarították, rendbehozták. A lelkek rendbehozására a Székelyföld küldött lelkipásztort, mégpedig az írástudó György Horváth Lászlót. Egy alkalommal felmondtam neki a verset, aki leírta, hogy a hívekkel is megismertesse a tanulságos, történelmi távlatokat is felvető kis miniatűr költeményt. Két hét elteltével döbbsen számolt be arról a presbiteri gyűlésről, amelyen a verset felolvasta. Az előadást csend követte, majd az egyik atyafi mégis szóra emelkedett. „Én csak annyit mondok, testvérek, hogy legszebb ideje a temetőkerítést rendbe tenni. De addig is, ha én még egyszer meglátom ott azt a kecskét, a vasvillát állítom az oldalába, bárkié legyen is!”

S míg így, hasznos tevékenységben telt a nyarunk, nem sejtettük, hogy aljas terrorakció készül ellenünk. Ennek előzményeként 1971. május 22-ére meghirdették a József Attila Stúdió alakuló ülését. A szíves invitálást a Forrás tucatnyi tagságából mindössze négyen (Benedek, Fábíán, Fodor, Zselicki) utasítottuk vissza, így az ellencsoport létrejött, s hamarosan olvashattuk előre beharangozott közleményeiket. Sejthető volt, hogy az ügy ezzel még nem zárult le, de arra az aljas terrorakcióra, amit számunkra a '71-es esztendő augusztusának 20. napjára időzítettek, mégsem számítottunk. A vezércikk nevét gyáván elhallgatató szerzője burzsoá nacionalista eszmék terjesztésével, a szovjet valószínűságtól való elidegenedéssel vádolja a Forrás Ifjúsági Stúdió vezetőit, tagjait, főkéntként hivatkozva Benedek Andrára. De megkapták a magukét a felsorolt fiatal költők is. A nevét sem vállaló kritikus verseink eszmeisége felől kezdte döntögetni a Forrás falait, de a verseknek helyet adó lapszerkesztőtől, vala-

mint a bölcsészkar párt- és kommunista ifjúsági vezetőitől is számon kérte az elmulasztott éberséget. Ezzel formálisan lezárult a Stúdió legális tevékenysége, burzsoá nacionalizmussal vádolt tagsága védekező pozícióba kényszerülve, a nyilvános válaszadás lehetőségétől megfosztva várta a megtorlást, amelyre a bíráló hangneméből következtetni lehetett. Szeptemberben összehívták a bölcsészkar komszomol (KISZ) gyűlését, s a magyar tanszék tanárai feladatuk kapták, hogy elmarasztaló bírálót mondjanak a versekről, a gyűlés végén aztán nyilvánosan bűnbánatot kellett gyakorolnunk. Béni, mivel '70-ben már diplomázott, kimaradt ebből az „eklézsiamegkövetésből”, de munkahelyét, a könyvkiadói szerkesztői állását fel kellett adnia. Mindezek után néhány héttel összejöttünk Kovács Vilmos lakásán, és arra jutottunk, hogy mindenképpen megírjuk válaszukat a névtelen támadásra. Azt jól tudtuk, hogy a sajtóra nem számíthatunk, ezért egy beadványoszerű dolgozat mellett döntöttünk, melyet a területi pártbizottságnak, a Kárpáti Igaz Szónak, az Ukrajnai Írók Szövetsége területi szervezetének, valamint a Kárpátontúli Ifjúságnak készültünk elküldeni. Egy hétig, de inkább kettőig ültünk rajta, s végül a szöveg egy 16 oldalas, sűrűn gépelt terjedelmes tanulmánnyá bővült. Talán mondanom se kell, hogy nem a mi szakmai védekezésünk, válaszuk igényelt ekkora terjedelmet, de azt mindenképpen hangsúlyozni kívántuk már az elején, hogy az *Elidegenedés?* egy szégyenteljes, a kárpátaljai magyarság ellenében is pusztító módon

ható kampányhadjárat része. A végleges változat elkészülte után aláírtuk, majd a további aláírásgyűjtéshez láttunk. Ez a tevékenység abban az időben nagy bűnnek számított, s jöttek is több felől a jó szándékú figyelmeztetések, hogy a KGB megfigyel bennünket. Ennek ellenére sikerült körülbelül 150-200 aláírást összegyűjtenünk, s a példányokat a megfelelő címekre eljuttatnunk. Magyarországi barátaink tájékoztatása végett nekik is küldtünk másolatokat, s a baráti posta csatornáin többen igyekeztek érdemben válaszolni. Ugyanakkor itthon elkezdődtek a kivizsgálások, s nekünk, diákoknak szülői jelenlét mellett kellett magyarázkodnunk és a feltett kérdésekre válaszolnunk a dékán előtt. Ott mindenáron azt firtatták, hogy ki, illetve kik voltak a Beadvány szervezői, szerzői, hol, kinek a lakásán fogalmazódott, kinek az írógépén sokszorosítottuk. Erre azonban felkészültünk, s a kérdésekre egységes válaszokat adtunk. Béni ekkor már nem volt köztünk. '71 novemberében katonai behívót kapott, s hamarosan Dnyeprodzerzsinszkben találta magát, ahol börtönörként szolgált jó egy éven át.

Az én sorsomat illetően az egyetem vezetői eldöntötték, hogy eltávolítanak a szovjet diákok soraiból, ám a közvélemény nyugtatása végett azt a látszatot igyekeztek kelteni, hogy nem tudtam megfelelni a tanulmányi követelményeknek, s ezt a helyzetet nem is volt olyan nehéz prezentálniuk. Hamarosan bevonultam hát magam is a szovjet hadseregbe, s Bénivel a tábori posta csatornáin tartottuk a kapcsolatot. Egy alkalommal kézírásában elküldte nekem Illyés Gyula Koszorú című versét, s be kell vallanom, jó ideig ez tartotta bennem a lelket. Barátságunk azonban 1974 nyaratól, leszerelésünket követően vált igazán komollyá, amikor Beregszászban naponta találkoztunk. Én vasgyári lózungfestő lettem, de neki többnyire csak fiktív munkahelyei voltak. Napjaink fiatalságunknak köszönhetően többnyire vidámsággal teltek, de a Barátomat belülről emésztette valami, amiről csak sejtettem, hogy a mi nagy, kollektív bánatunk lehet az.

„Apáink csak nevet, gögöt, /de hazát nem hagytak örökül. /Papjaink csak jótanácsot: /tanulj tótul, törökül”³ – fogalmazta meg már 1973-ban a kárpátaljai magyarság nagy sorstragédiáját.

A hatalom, akárcsak Kovács Vilmosból, belőle is ki akart csikarni egy bűnbánó cikket. *Egy évtized a háromból* címmel meg is írt egy anyagot, de azt kevésnek tartották, „bűneinek” jóval részletesebb változatát követelték tőle. S mivel a továbbírással nem sietett, megírták helyette az „elfogadható” változatot, csak alá kellett volna írnia. Erre már nem volt hajlandó, így aztán

³ S. Benedek András: Veszített csaták után. Régi Versek, Hatodik Síp Alapítvány-Mandátum Kiadó, Budapest-Beregszász, 9. old.

az ő nyilvános bűnbánata elmaradt. Ennek ellenére, amikor a beregszászi Vörös Zászló főszerkesztője 1990. június 26-án a Kovács Vilmos kálváriájára emlékezik, neki is szentel egy súlyos bekezdést. „*Hasonló szellemben volt kénytelen „átértékelni” addigi irodalmi munkásságát, önbírálatot gyakorolni S. Benedek András, aki ilyesmiket írt: „...a nagyszerű szovjet valóságunkat helyesen tükröző számos művem mellett olyanok is közlésre kerültek, amelyekben pesszimista hangot ütöttem meg, anélkül, hogy erre különösebb okom lett volna. Új formák után kutatva megfeledkeztem a szocialista realizmus egyik legfontosabb tételéről, a tartalom és a forma egységének szükségességéről, a tartalom elsődleges jelentőségéről.*” A cikkíró Csanádi György tehát olyan írást idéz, amely meg sem jelent, ellenben '90-ben keze ügyébe kerülhetett ama bizonyos, mások által írt változat szövege, amelyet Barátom 1975-ben nem volt hajlandó aláírni. S ha így történt, ebből egyenesen következik, hogy Csanádinak lehetett némi köze ahhoz a bizonyos változathoz. Mondanom sem kell, Bénit nagyon felháborította ez a – talán nem is szándékos – hamisítás. Még melegében, egy röpiratban interpretálva az esetet, ezt a tanulságot szűrte le: „*Igen csekély a reményem, hogy ez a mostani idézet(?) véletlen, a feledékenység, és az idővel összemosódó emlékképek aknája. Nevem másfél évtizedig nem íratott le Kárpátalján, s csak az utóbbi néhány hónapban mutatkoztak egy „spontán rehabilitáció” jelei. Úgy látszik, nem szabad hagyni, hogy bárki megőrizhesse írói-emberi becsületét, mert a példa veszélyes lehet. Pedig az éledező kárpátaljai magyar kultúra egyetlen igazi esélye az erkölcs, az etikus tartás lehet(ne)!”*⁴

A barátom, mint köztudott, '76 tavaszán megházasodott, és áttelepült Budapestre. Ezt – rádió- és tévéinterjúkban vallott róla – személyes vereségként élte meg. Ekkor írt, '76 című verse azonban minden magyarázatnál beszédesebb:

„*Mint ocsúdó hajótörött, /állok magamra meredve, /kötésig zöld iszapban /a Pilis partjaira vetve. //Uram, én nem Jónás vagyok! /S bár gyarló szavakkal szóltam, /bűnben és kéretlenül /csak a Te szolgád voltam. //Más ez a Föld, s a Nép /más próféták szavát issza, /s kit elűztek Ninivéből, /vágynak a Cet gyomrába vissza.*” (1979)⁵

Hogy miért is? A régi rendszer titkosszolgálatának emberei Budapesten is utolérték, s nyomtatékosan megkérték, hogy Kárpátaljával ne foglalkoz-

⁴ S. Benedek András: Néhány gondolat... és ami mögötte van. Kézirat, VFL tulajdona

⁵ S. Benedek András: '76. Régi versek, Hatodik Síp Alapítvány-Mandátum Kiadó, Budapest-Beregszász, 15. old.

zon. Idős szülei éppen áttelepülőben voltak ekkortájt, s az ő érdekükben erre ígéretet is tett, ám a rendszerváltozást követően mégiscsak írni kezdett. Esszé- és tanulmánykötetei: (A tettenérhető történelem. Intermix Kiadó, Budapest-Ungvár, 1993.; Kárpátalja története és kultúrtörténete. Bereményi Kiadó, Budapest, 1994.; A megmaradás esélyei. Hatodik Síp Alapítvány, Mandátum Kiadó, 1996.; Árvíz után, vízár előtt. Minerva Műhely, 2001.) sorra jelentek meg, de napvilágot látnak 1995-ben Régi versek címmel a '70-es években írott költeményei is, s majd 2006-ban, a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség kiadásában Itthonalantul címmel napvilágot lát költészetének szinte teljes anyaga. Ez utóbbi fülszövege megkísérli felmutatni e korán félbeszakadt munkásság lényegét: „*Kit elűztek Ninivéből, /vagyik a Cet gyomrába vissza.*” – *mondogatja gyakori lázámaiban, de az éber öntudat állapotában is csak Kárpátaljáért dobog a szíve. A művelődés-történet tudósaként – leginkább mégis azt mondanám: a szülőföld-tudomány polihisztoraként – több fontos műben tárta fel kultúránk azon falmaradványait, melyekre nemzetiségi jövőnk emeletei épülhetnek, de a versről, az igazmondás jelbeszédéről képtelen lemondani. Régebbi és új versei nagy közösségi skizofréniánk hologramjai, melyekhez bárhonnán közelítünk, így is, úgy is egy régi kérdés sebe vérzik át a pólyán: mit rontottunk el a Kárpát-medencében az utóbbi 150 év alatt?*”⁶

S ha bármit elrontottunk, miért nem okulunk belőle, miért halmozunk hibát hibára azóta is? 1995-ben már súlyos betegségével viaskodó Barátom a Barbárok című rövid versciklusában, még mit sem sejtve a harmadik évezred nagy társadalmi-politikai rákfenéiről, olyan nemzetföltő látomásokat villant fel, melyektől ma is görcsöt kap a lelkünk: „*A vasfüggönyt centire eladtuk, / az ország kapuit kitárta, / lakója mind főhajtvá hallgat / új hódítókra várva... // Itt már nem épül katedrális, / Róma nem küld koronát. / Lejárt az ezer éves bérlet, / visszaigénylik Pannóniát.*”⁷ De hátrább az agarakkal, Barátom! – mondtam már a vers megírását követően. – Ebben már ne legyen igazad, hisz a nemzet egyelőre még az elszakított területeken is jelen van. S hogy így maradjon, hogy legyen csipetnyi esélyünk a jövőre, Kárpátalján 2002-ben újraindítottuk az Együtt-et, régi nagy álmodat, s alapító főszerkesztőként az impresszumban a Te nevedet tüntettük fel. Helyeslőleg bölintottál, de egyben óvatosságra és fegyelemre intettél. „*A Szovjetunió összeomlását*

⁶ Vári Fábán László: Fülszöveg S. Benedek András Itthonalantul c. kötetéhez. KMKSZ Kiadó, Ungvár, 2006.

⁷ S. Benedek András: Barbárok. In: Itthonalantul, 41. old.

követő lelkesedés ma már végképp elparázslott. Maradt a hirtelen áradás után visszamaradt iszap, ami termő talaj lehet ugyan, de önmagában nem érték. Ma már gyászindulók zengnek a kultúra egykori élharcosai, és temetik a kárpátaljai magyar irodalmat. Valóban, ha az irodalmat csupán szépirodalomként fogjuk fel, négy-öt elfogadható teljesítményen kívül nincs mivel dicsekednünk. Ha azonban az irodalmat a humán tudományok teljességének spektrumában képzeljük el, van esélyünk. De csak Együtt, együtt.”⁸

Azt figyelemmel követed-e, Barátom, hogy az Együtt néhány hónap múlva betölti 20. életévét? Elérte a felnőttkort, ami kis hazánkban ez ideig egyetlen lapnak sem adatott meg. Az öröm mellett közös fájdalomunk, hogy tizenkét éve Te már csak lélekben lehetsz velünk. De jó ez így is, ebben a spirituális együttlétben, csak így maradjon még sokáig.

⁸ S. Benedek András: Együtt. Újra Együtt?! Együtt, 2002. 1.szám, 3. o.

KOVÁCS SÁNDOR

MAGYAR EMLÉKEK A VERECKEI-SZOROSBAN

A Beszkidek vízvásztó gerince felől rohanó Latorca folyó Alsóvereckénél, a hegyek fogságában egy éles kanyarral nyugatra fordul, majd Vezérszállásnál irányát majdnem ellentétesre változtatja, és délkelet felé folyik tovább. Egyes feltételezések szerint a 16. század végén egy földrengés következtében átrendeződött hegyek torlasza változtatta meg a Latorca folyásirányát. A kurucok által is megénekelte folyó alakította ki a Vereckei-szorost, az Alsóvereckéig kanyargó völgyet, ahonnan aztán az egyik mellékvíz mentén juthatunk fel a Beszkidek legismertebb átjárójába – a Vereckei-hágóra.

A Verecke elnevezés a *verécke* – kis udvar- vagy kertajtó – szavunktól származik. Honfoglaló őseink eme *veréckén* léptek az új hazába. Valószínűleg jól felmérték, hogy a Kárpátokon való átkelés legkevesebb erőfeszítéssel ott valósítható meg, ahol a hegylánc a legkeskenyebb. A tatárjárás előtt kiépült gyeplívonon a Munkácstól északabbra nyíló Latorca-völgyet *Orosz Kapu* néven tartották számon, keletre vezető átjáróként szolgált. A gyeplíkapu előtti terület, azaz a gyeplíval, itt kiterjedt egészen a Beszkidek ormáig, az azokon átvezető utakra. De az átjárót, az Orosz Kaput a betörő ellenség is ismerte és használta, ezért annak védelemi szempontból óriási szerepe volt. A Latorca felső, hegyi szakaszán a hágóig vezető út – a Vereckei-szoros – számunkra tehát nem csupán a táj szépsége miatt vonzó. Itt minden magyar ember szíve hevesebben dobog, más értelmet kapnak a csörgedező patakok, az egymás háttára kapaszkodó hegyek, a madárdalos erdők, és a virágillattal bódító mezők hullámzó váltakozásai. Haladjunk végig a szoroson, szippantsuk be a Kárpátok, a Latorca történelmi események pátoszával átítatott kristálytisza levegőjét, és közben próbáljuk meg átélni, amit honfoglaló őseink érezhettek az új haza földjére érkezve.

A VEZÉRSZÁLLÁSI RÁKÓCZI-ASZTAL

Szolyva és Alsóverecke között az M06-os számú országúttal párhuzamosan fűt a régi galíciai országút. A Latorca és a Szarvas (*Zsdenyivka*)-patak összefolyásánál fekszik az ukrán-ruszin Vezérszállás (*Піднолоззя, lakossága 789 fő*). 1888-ban Pudpolóc és Romanóc (*a mai község délkeleti része*) egye-

sítése után a létrejött új község a Vezérlő Fejedelem iránti tiszteletből kapta a Vezérszállás nevet. A névadás nem volt véletlen.

*A Rákóczi-asztal Sárospatakon, a kollégium gyűjteményében.
Kovács Sándor felvétele.*

II. Rákóczi Ferenc a szabadságharc kibontakozásának idején, 1703 júniusának végén a még kiképzetlen kuruc csapattal Munkácson csatát veszített. Katonáival visszavonult a Beszkidek biztonságos ölelésébe. A fejedelem június 27-én (*egyes forrásokban 28-án*) itt töltötte az éjszakát. Duzsar (*Duzsárj*) István, Jalova (*Jávor*) falu kenézének házában (*Romanóc 1. sz. alatti ház*). Számára – ősi szokás szerint, a legmagasabb méltóságnak kijáró tiszteletből – egy nagy juharfaasztalon ágyaztak meg. A ládaszerű aljzatra erősített asztallap 1 öl (1,9 m) hosszú, 3 láb (95 cm) széles, 5 hüvelyk (13 cm) vastag volt. Másnap reggel Rákóczi Zavadkára ment, hogy találkozzon Bercsényivel, aki zsoldosokkal és pénzzel érkezett a felkelők megsegítésére.

Az asztalt a környékbeli ruszinok szent ereklyéjeként tisztelték, zarándokhelyül szolgált, itt rótták le a fejedelem iránti hódolatukat. A *Bereg* 1898. január 16-i számában erről így írt: „Ekkor nap-nap mellett sűrűbb lett a látogatók száma és az asztalra minden hazafi egy néhány húszast, vagy tallért is tett a családnak. Később egész csoportokban rándultak le a munkácsiak és beregszásziak, kik magukkal hozván egy alkalommal a zenét is, azon az asztalon egy nagy lakomát is

rendeztek. A sok megmaradt bor és úri étel a szegény családnak maradt, melyből egy álló hétig táplálkoztak; jutott még a huszasokból is bőven, hiszen akkor volt még az urak zsebében. És azt állítja a Duzsárj-család, hogy különösen nyáron volt mindig látogatója az asztalnak, a midőn kegyeletből egy pár forint mindig kikerült. Az asztalt később vásárolni kezdték s Bay Ilona urnő 120 frton meg is vette s előbb a sárospataki kollégiumban volt egy ideig, később Budapestre, a múzeumba került. – Az a különös az egészben, hogy míg az asztal Duzsárjék birtokában volt, úgy a mezei munka, mint a marhanivelés s egyéb állatok nevelése úgy ment, mint a karikacsapás; szerencse kísérte az egész családot. A hogy pedig az asztalt eladták, betegség köszöntött be a családba, a marhaállomány napról-napra apadt, Duzsárjék gazdasága szemlátomást lepadt; az asztallal a család szerencséje is el volt adva, ebben a hitben vannak mindnyájan, s hogy sajnálják az asztalt, kitűnik abból, hogy e sorok Íróját kérdezték: nem lehetne-e az asztalt visszavásárolni s naponként így sóhajtának fel: «Istenem, bár ne adtuk volna el azt a drága, kedves Rakóczy-asztalt, a mi szerencsénket!»

1882-ben Bay Ilona csarodai földbirtokos úrhölgy megbízta Lehoczky Tivadart, hogy 120 forintért vásárolja mag a családtól az asztalt. Állítólag a család Janka Sándor, beregi hírlapszerkesztő közbenjárásának és rábeszélésének engedve vált meg az ereklyétől. A *Sárospataki Református Lapok* 1909. augusztus 15-i számából megtudjuk az ügylet részleteit is: „Mig Lehoczky T. ur ez ügyben intézkedhetett volna, a vereckei járásbíró urtól megtudta, hogy a nevezetes ereklyét egy fiatal urakból álló társaság megvette Bereg megye részére s azt máris elhelyezték a megyeházán. E hir hallatára a fenkölt gondolkozásu urnő megbízta Lehoczky urat, hogy „az asztal megvételére szánt 120 frtot immár a sárospataki főiskolának muzeuma számára küldje el. A 120 frtot aug. 3 án, meleghangu levél kíséretében Lehoczky ur elküldte főiskolánk igazgatóságának, amely megbízta a szépészeti és műrégészeti muzeum akkori órét (Bokor József akad. tanárt), hogy ha lehetséges vegye át a kegyeletes emléket a fentebb említett társaságtól. Bokor levélben kereste meg ez ügyben Jobszty Gyula bereg megyei alispánt, aki válaszában értesítette Bokort, hogy bár a magyar történelmi emlékek iránt érdeklődők, akik az asztalt megvették, nem szívesen egyeztek bele, hogy ez a megyéből más hatóság területére vitessék át, mindazáltal a szervezés alatt álló főiskolai muzeum kitűzött céljára való tekintettel, – hajlandók azt átengedni a beszerzési áron. [...]

A történelmi emlékü asztalt az 1883–4 iskolai évben a Bay Ilona urnő adományából megvette a főiskola s ideiglenesen a természettani muzeumban helyezték el. [...]

Lehoczky Tivadar, ügyész ur; mikor f. é. május 29-én főiskolánkat meglátogatta, megtekintette, a fentebb. felsorolt adatokat élszóval is felelevenítette, miközben megjegyezte, hogy az asztal eredetileg magasabb volt, mint most, mert alsó részéből, bizonyosan korhadt volta miatt, mintegy 40 centimeternyit levágtak.”

A szent ereklye elvesztését nemcsak a család, hanem a falubeliek is fájó szívvel vették tudomásul. Rákóczi asztala ma is a Sárospataki Kollégium Gyűjteményének becses darabja, megtekinthető a kollégiumi múzeumban.

EMLÉKTÁBLA A VERECKEI-SZOROSBAN

A Latorca folyó által kialakított Vereckei-szoros legkülönösebb szakasza Vezérszállás északi szélén van. Itt, ahol az irdatlan hegyek szinte teljesen öszszezárnak, a Latorca szemérmesen karcsúbbá válik, mindössze annyi rést tör magának, hogy, gondolva az utazókra, még az út is elférjen. Majd a félelmetes hegyek közül kiszabadulva, a sziklás mederben harsogó csobogással hirdeti a hegyek fölött aratott győzelmét. A szoros legszűkebb részén vezető útról jól kivehető a folyó túlsó partján, a fák közül meredező – Napóleon-sziklaként

*A Vereckei-szoros legszűkebb része a Napóleon-szirttel.
Kovács Sándor felvétele.*

emlegetett – sziklaszirt. Az elnevezés eredetére érdemi magyarázatot nem találunk. Ezen a sziklán a millenniumi ünnepségsorozat idején, 1896. július 20-án a vármegye által finanszírozott emléktáblát avattak. Mivel az emléktábla avatása a munkácsi ezredéves emlékmű alapkövetételének másnapján volt, és Erdély Sándor miniszter részt vett ezen az ünnepségen is, az esemény országos jelentőségűvé vált. A vereckei millenniumi ünnepségekről a fővárosi lapok (*Vasárnapi Ujság*, *Pesti Napló*, *Budapesti Hírlap*) is beszámoltak. Figyelemre méltó, hogy az avatásról 1896. július 21-i számában a nemzetközi sajtóvilág tekintélyes orgánuma, az 1854–1944 közötti időszak meghatározó magyarországi német nyelvű lapja, a *Pester Lloyd* is terjedelmes cikkben számolt be. Kuriózumként a lapot magyarra fordítva idézzük: „A miniszter és kísérete, a törvényhozás küldöttségei és a szomszéd megyék képviselői teljesen megtöltötték a vonatot, amely először Szolyva-Hársfalván állt meg, ahol fehérbe öltözött lányok várták a vendégeket. Bár a gyerekek nagyrészt idegen nemzetiségűek voltak, mégis több magyar dalt énekeltek. A miniszter nagy érdeklődéssel kérdezte a gyerekeket az iskolai oktatásról. Volócz volt a második állomás, amit érintett a vonat, ahol az összes gazda és a környék egész iskolai ifjúsága összegyűlt az ünnepélyes fogadásra. Amikor a vonat megállt, előlépett egy fiatal legény, aki a miniszterhez fordult és hangosan elmondta üdvözlő beszédét. A miniszter átölelte és megpuszilta a kis szónokot és ismét köszönetet mondott a meleg üdvözlő szavakért. Az állomás előtt 40 kocsit várakozott, amelyeket gazdagon díszítettek nemzeti színű szalagokkal.

Paur Géza a Vasárnapi Ujság 1896/31. számában megjelent felvételei az avatáson készültek. A bal oldali képen a középpontban Erdély miniszter, a jobb oldalin Fankovics lelkész.

Balajthy főszolgabíró és Nedeczey országgyűlési képviselő a vendégeket a kocsikban kijelölt helyeikre vezették, és néhány perc múlva az egész menet elindult az Alsó-Vereczkére vezető úton. A menet által érintett falvak házait zászlódíszbe öltöztették. A lakosok mindenütt sorfalat képeztek és viharos éljenzéssel köszöntötték a vendégeket. Felső-Vereczkén egy nagy diadalt hoztak létre. Végül a gyönyörű időben, a csodás környéken a vereczkei szoroson keresztül vezetett az út.”

Régi képeslap dr. Ravasz István közreadásában.

A táblaavatási ünnepségen a népes és előkelő vendégsereg előtt Fankovics Antal, fiatal volóci görög katolikus lelkész kétnyelvű avatóbeszédében többek között kiemelte: „*Ami ugyanis itt ezer év előtt történt, folytatódik most is örök*

időkre, nevezetesen a magyar nemzettel a honfoglaló társak lépték át a vereczkei szorosot. De velük együtt jövő orosz nép (értsd: ruszinok – KS) ezer éven át, mint jó és balsorsban egyenlően részes honfitársak küzdenek a mindkettőjüknek édes magyar haza fenntartásáért és most, ezer év múlva is még mindig mint testvérek példás egyetértésben és békességben élnek a vereczkei szoros által kijelölt Kárpátok lábainál. [...] Hulljon le hát a lepel a háromszoros jelentőségű emlékműről, a mely dicső helyet fog jelölni, az egykor harci zajtól visszhangzó eme bércek pedig most zengjék lelkes örömünk óhaját, amely abban áll, hogy édes magyar hazánk dicsően éljen! Éljen! Éljen!” – írta a Pester Lloyd.

A táblát felavató Erdély Sándor igazságügyi miniszter válaszbeszéde szintén hasonlóan fennkölt volt: „Mélyen meghatva, hálával, örömtelt szívvel borulok le előtted mindenható jó Isten, hogy meghagyta érnem a mai napot, melyen hazaszeretetünk adóját rójuk le a haza oltárán, midőn ezer évi lét után hazám minden polgárának szívében a hazaszeretet lángja lobog a nemzet egy nagy munkája után, mely történelmi létének első határkövét képezi. Köszönetet mondok és elismeréssel adózom hazám mindama fiaiak, kik lehetővé tették a mai ünnepségnek e helyen való megtartását. Adja a magyarok Istene, hogy a hazafiság e vidéken az eddiginél még dicsőbb aratást hajtszon. Éljen a Haza! Éljen a Király!”

A miniszter beszéde után tarackból több díszlövést adtak le, mialatt lehullt a lepel a szikláról, melynek alsó részére erősítették az álló téglalap alakú, fehér emléktáblát. Közepén a nemzeti színekben pompázó címer, körül rajta pedig aranybetűs, dombornyomatos felirat volt. A címer fölött:

AZ EZER ÉV EMLÉKÉRE

balra:

896

ÁRPÁD.

jobbra:

1896

I. FERENC JÓZSEF

alatta félkörben:

ISTEN ÁLDD MEG A HAZÁT.

Megjegyezzük, hogy a tábla szövegét a különböző lapokban eltérően adták közre. Például, a *Magyar Szalon* 1896. évi augusztusi száma rajzzal illusztrálva, a tábla felső mondatát így írta le: **Az ezredév emlékére.** Sajnos

hiteles forrás hiányában csupán a gyakorisági szempontok alapján foglalthatunk állást, és ezek az általunk idézettek támasztják alá. Egyébként a rajz hitelessége is megkérdőjelezhető, mivel a tábla a későbbi képeslap tanúsága szerint nem fekvő, hanem álló téglalap formájú volt.

A szoros emléktáblája a Magyar Szalon 1896. augusztusi számában. Fireman Gyula rajza.

Az emléktábla Trianon utáni sorsáról a *Prágai Magyar Hirlap* 1925. június 16-i számában egy riportalany utazásáról beszámolva tett említést: „*A hegyoldalban szinte megközelíthetetlen helyen a zubogó patak felé majdnem függve, az ezeréves emlékoszlop – helye. Hatalmas terméskődarabok maradtak ott az emléktáblafelirattal: **Az ezeréves Magyarország emlékére.** Mindjárt a változás után le akarták rombolni, de nem sikerült, mert nem lehetett megközelíteni. Puskagolyókkal lövöldözték a táblát, de csak jelentéktelenül sértődött meg. A golyók visszapattantak.*”

Két hónap múlva ugyanez a lap augusztus 18-i számában újra írt az emléktábláról: „*A szorosban a Latorca jobb partja felett egy messzire ki-*

magasló, a hegyoldalból kinőni látszó kopár; természetes sziklaoszlopon, melynek környékét zöld fenyők koszorúzzák, egy szabályos négyszögletes belapulásban, a négyszögletes lap sarkain fűrés nyoma. Itt volt a vereckei szoros messzire látszó aranybetűs emléktáblája, melyet, mert nem tudtak hozzáférni, először összelövöldöztek a szentségtörő kezek, majd valaki, kire a környék istenfélő ruszin népe nem tud jószívvel gondolni, életét veszélyeztetve, kötélen leereszkedve fért hozzá a táblához, hogy kirombolja azt. A merénylet sikerült. A lelketlen merész vállalkozó, mint mondják, 500 koronát kapott munkájáért. A márványtábla eltűnt helyéről, ki tudja melyik főszolgabíróság lomtárában hányódik. Azonban a nyomot, a tábla nyomát nem lehet eltüntetni, az örökre ott marad, hacsak fel nem robbantják a 8–10 méter magas sziklaormot is. És a nyom mindennél jobban s többet mesél és a szikla előtt azóta kalapot emelve halad el a szegény ruszin.”

A Pesti Napló 1935. április 21-i számában viszont egy kicsit másképpen írta le a tábla eltávolítását: „S a szem, amely a két meredek sziklafalat nézi, egyiken, jómagasan majdnem a csúcs alatt, egy tátongó, négyszögletes lyukat vesz észre. Kisérőim elmondják, hogy az üreg helyén emléktábla volt, melyen a magyarállam örökítette meg annakidején a magyarok bejövételének, egy nagy ezredév kezdetének az emlékét. Az emléktábla fölő, a hegycsúcsra pedig keresztet állíttatott. A fekete vaskereszt, szemben az idők viharával, ma is ott áll még a hegycsúcson, de az emléktábla már útjában volt a forradalmak és az államváltozás elszabadult szenvedélyeinek, melyek mindenképpen azon voltak, hogy eltávolítsák onnan a táblát. Mikor ez sehogyan sem ment, a lakosság elbeszélése szerint, manlicherekkel lövöldöztek bele alulról, manlicher-golyókkal törték darabokra az aranybetűs, kemény gránitlapot s amikor néhány darabja még így is fennmaradt, nagy költséggel állványt építettek és úgy dobták le az emléktábla utolsó darabjait is. Azóta csak egy mély üreg mesél a vereckei sziklafalon az ezer év kezdetéről, de ez a mély üreg talán sokkal többet mond, mint a darabokra lövöldözött emléktábla. Az ezer év emléke sokkal keményebb a gránitfalnál, azon nem fognak még a manlicher-golyók sem...”

A cikkben említett keresztől sajnos más információk nincsenek, a sajtóforrások sem az avatáskor, sem pedig később nem említik. Az emléktábla későbbi sorsáról a Magyarország című lap 1989. augusztus 11-i számában (Kassáról dr. Kovács Iván olvasói levélben) érdekes adalékkal szolgált: „Az ezeréves emléktáblát (896–1896) a cseh hatóságok az 1920-as években eltávolították, több éven át az alsóvereckei járási hivatalnál volt elhelyezve, majd dr. Jankovich volt gimnáziumi tanárom, egyben a munkácsi Lehoczky

Múzeum igazgatója, vette gondozásba. Még a második világháború után is tett említést erről a történelmi tábláról az akkori Lehoczky Múzeum igazgatója, Zsupán Oszip Vasziljevics, ruszin prózairó.”

A táblaeltávolítás szégyenteljes akciójának pontos dátumát a források nem egyértelműen tálalják. R. Vozáry Aladár *Elszállt a Turul...* című könyvében a tábla eltávolítását határozottan 1922-re teszi. Annyi bizonyosnak látszik, hogy a Vereckei-szorosból az 1920-as évek első felében távolították el a milleniumi emléktáblát.

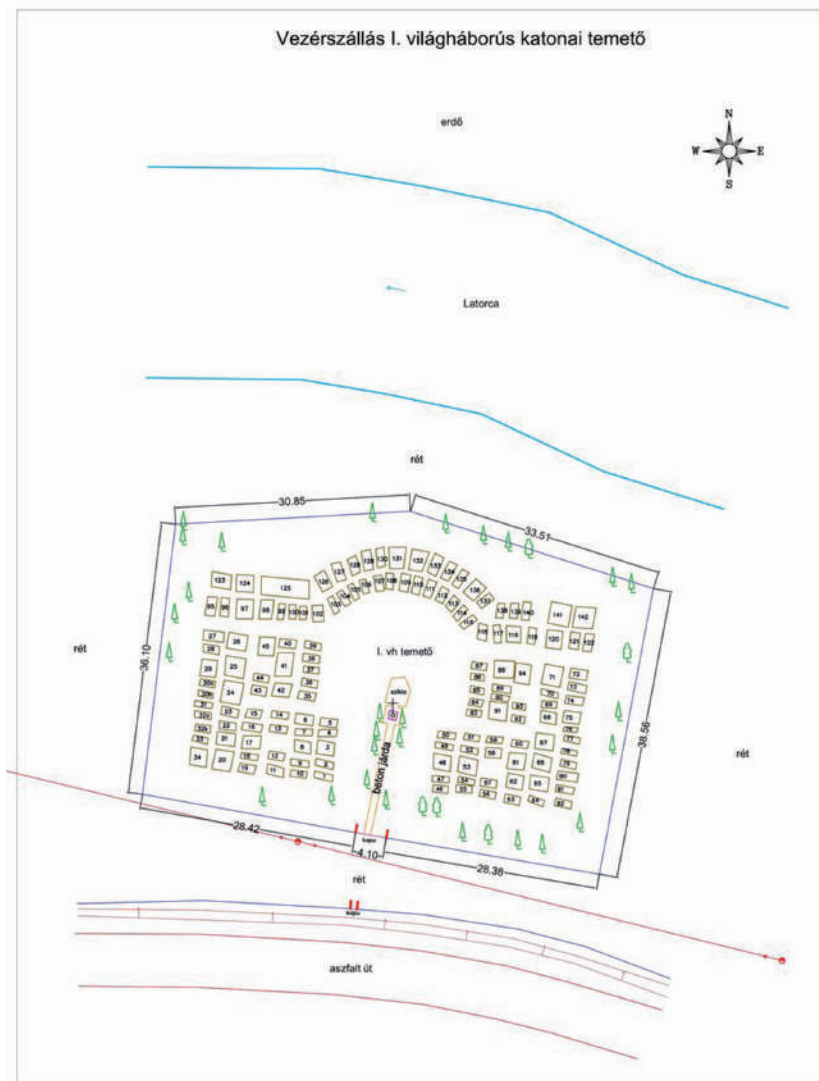
További sorsa pedig?

Egy évszázad távlatából hitelesen szinte kideríthetetlen. Adná az Isten, hogy a csodával határos módon valahonnan előkerülne, és elmesélné megaláztatásának útvesztőit.

AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚS KATONATEMETŐ EMLÉKMŰVE

A Vereckei-szoros legszűkebb részén, szemközt a Napóleon-szikkalával, az út mellett az Árpád-vonal egyik betonbunkerének maradványai idézik a második világháború borzalmait. De nem csak a második világháború néma tanúja ez a vidék. Az első világháború kezdetén csatatérre vált az egész környék. Az első uzsokiként közismert betörés során az orosz hadsereg több hágón át benyomult az ország területére. Így a cáriak 1914. szeptember 28-án a Vereckei-hágón át egészen Vezérszállásig nyomultak előre. Az Osztrák–Magyar Monarchia hadseregének csak október 6-ára sikerült kiverni Magyarországot területéről az ellenséget. Aztán a második uzsoki betörést követően, karácsony előtt az oroszok újra birtokba vették a hágót. A kárpáti téli csatában a Szurmay-hadtest csak egy hónap múlva, 1915. január 26-án foglalta vissza. Végül 1915 áprilisában, a kárpáti húsvéti csatában a honvédek és a népfelkelők végleg kiverték a cár seregeit a térségből. Az egykor szembenállásra kényszerített ártatlan katonaaldozatok ma a Latorca bal partján, a bunkermaradványoktól mintegy 100 m-re, a mező közepén, egy közös temetőben alusszák békében örök álmukat.

A temetővel kapcsolatban a Honvédelmi Minisztérium támogatásával működő társadalmi szervezet, a Vigyázók Had- és Kultúrtörténeti Egyesület elnöke, Hangácsi István szolgált bővebb információval, amit ezúton is köszönünk. A cseh levéltárakból beszerzett adatok, vázlatok alapján rekonstruálták a temetőt. A munkájukat segítő HM Zrínyi Nonprofit Kft. térképészei műszereik segítségével 2018-ban a mai napig is látható hantok geodéziai rögzítésével készítették el a mellékelt vázlatot:

A Vereckei-szoros temetőjének sémája. HM Zrínyi Nonprofit Kft. rajza.

A temető sírkeresztjei közül kiemelkedett a fából készült, nagyméretű, központi emlékkereszt. A helyiek szerint a központi keresztet a szovjet be-

rendezkedés után, 1945-ben egy lovas kozák csapat tette tönkre, amikor is lőfegyvereikkel céltáblaként tüzeltek rá. A jóakarató környékbeliek ezt rossz szemmel nézték. Annak érdekében, hogy az új hatalom a temetőt tovább ne rongálja, ne semmisítse meg, azt terjesztették el, hogy az első világháború során itt csak cári orosz katonákat hantoltak el. Ez a mende-monda annyira szárnyra kapott, hogy a munkácsi helyőrség egyik alakulata 1960-ban kerítéssel vette körbe a sírkertet, a közeli Jávor település kőbányájából pedig a régi fakereszt helyére egy méretes követ hozatott.

A mai napig ott található sziklatömb elé az 1990-es évek elején a szarvasházai *Forely* gyógyszálló új márvány emlékművet emelt. A téglatest alakú talapzatra latin keresztet állítottak. A talapzat homlokzati oldalán ukrán nyelvű szöveg áll:

**Мир праху воїнів (росіян,
українців, русинів, німців,
австрійців, угорців, чехів,
словаків) убієнних в боях
першої світової війни
на перевалах Карпат
в 1914 році**

Alatta egy ismeretlen ukrán szerző sorai:

**Ми гори Карпати кровію полили,
Ми голови тут чесно зложили...
В одну домовину всіх положили.
Щоб люди в майбутньому в мирі жили**

Magyarul:

**Béke az első világháború
harcaiban 1914-ben
a Kárpátok hágóin elesett
(orosz, ukrán, ruszin,
német, osztrák, magyar,
cseh, szlovák)
harcosok poraira**

A szabadvers magyar értelmezése:

**Mi a Kárpátok bérceit vérünkkel öntöttük,
Örök nyugalomra tisztességgel itt hajtottuk fejünket...
Valamennyiünket egy sír lakba fektettek,
Hogy a jövőben az emberek békében éljenek.**

A talapzat hátoldalán az állítatókat örökítették meg:

**Від колективу лікувально
оздоровчого комплексу
«Форель»
с. Жданієво**

Magyarul:

**Zsdanyijevo
„Forely”
gyógyüdülő komplexum
kollektívájától**

Ebben a feliratban a település neve tévesen a-val lett írva, helyesen: Жданієво, magyarul *Szarvasháza*.

Az első világháborús katonatemető mai emlékműve, háttérben a sziklatömbbel. Kovács Sándor felvétele.

ORSZÁGZÁSZLÓ VEZÉRSZÁLLÁSON

Az anyaországhoz történt visszacsatolás után Vezérszálláson állomásozott a 25. határvadász-, 1943. október 1-től hegyivadász-zászlóalj. Felépült lakatanyájukkal szemközt, a kis téren hősi emlékművet emeltek, amely egyben a falu országzászlós emlékműve is volt. Tervezője nem ismeretes, de nagy valószínűséggel a zászlóalj tisztjei, katonái közül kerülhetett ki. Az emlékmű négyszögletes, fogazatos bástyára emlékeztető, zárt talapzatát hátul uszályszerű végződés egészítette ki. A homlokzat síkjából előre ugró központi elem hangsúlyos szerepet kapott, rajta három emléktábla volt látható. Sajnos a táblák szövege nem ismert. Annyit tudunk, hogy az egyik márványtáblára felvették a zászlóalj 1941. évi hadjáratában elesett néhány katonájának a nevét. A központi elem tetejét turulmadár díszítette. A zászlóárbc rudja a központi elem mögött meredt az ég felé.

Sajnos bővebb információra nem sikerült bukkanni. A szovjet korszakban ez az emlékmű is osztozott a többi hasonló emlékmű sorsában. Lerombolták.

A vezérszállási Országzászló Emlékmű. Illésfalvi Péter gyűjteménye.

DR. KISS ÁGNES

BERCSÉNYI MIKLÓS, UNG MEGYE FŐISPÁNJA

Bercsényi Miklós gróf a Nyitra megyei Temetvény várában született 1665-ben, egyes források szerint szeptember 24-én, más forrás szerint december 6-án. A család eredetileg a Dunántúlról származott, a nemesi címet vélhetőleg valamelyik Árpád-házi király adta valamelyiküknek, de a família 1526 előtti történetéről nagyon kevés ismerettel rendelkezünk.

Az első bizonyító erejű dokumentum Bercsényi Lászlót II. Lajos udvari embereként említi. Fia, Imre a mohácsi csatavesztés után valószínűleg eladta birtokait, és Erdélybe költözött, ahol Báthory István és Báthory Kristóf udvari főembere lett. A hadjárataikban való részvételért kapta birtokul Székest (Marosszék), innen a család későbbi előneve. Előnyös házasságok révén rokoni kapcsolatba kerültek számos előkelő erdélyi birtokossal. Imre fia, László szörényi bán lett, a nagyapja nevét öröklő gyermeke, Imre diplomataként Bethlen Gábor fejedelem udvarában töltött be magas méltóságokat, többek között volt római, majd konstantinápolyi követe a fejedelemnek. Feltehetőleg vallási okok miatt később visszatért Magyarországra, és II. Ferdinánd szolgálatába szegődött. Érdekes módon innen küldték diplomataként Bethlen Gáborhoz, illetve később I. Rákóczi Györgyhöz. III. Ferdinándnak is bizalmi embere volt, aki bárói címmel tüntette ki, emellett huszárezredesi kitüntetés is kapott. Harcolt a harmincéves háborúban, Prága alatt esett el a svédek elleni ütközetben. Fia, idősb Bercsényi Miklós Nagyszombatban és Bécsben egyetemre járt, majd Erdélybe ment, hogy a családi birtokokat visszaszerezze. II. Rákóczi György szolgálatába állt, végigharcolta a moldvai, lengyelországi és a törökellenes hadjáratokat, majd 1660-ban a szászfenesi katasztrofális csatavesztést követően Magyarországra menekült. Ekkor az uralkodó I. Lipót volt, aki hamarosan kinevezte Érsekújvár lovasságának főparancsnokává, később a nádori seregek fővezérévé.

1664-ben feleségül vette Rechberg Rothenlöwen Mária grófnőt, akivel Temetvény várában telepedtek meg. A házasságból egyetlen gyermek született, a későbbi Rákóczi-szabadságharcban résztvevő és ismertté váló Bercsényi Miklós. A fiú középiskolai és egyetemi tanulmányait Nagyszombatban végezte.

Az apa és fia együtt vett részt 1684-ben a császári hadak török elleni offenzívájában, s ugyancsak közösen harcoltak Buda visszavételekor. Az idősebb Bercsényi császári tábornoki kinevezést és grófi címet kapott, valamint a Vág-Sellye végvár parancsnoka lett, fiát pedig ezredesi rangban Szeged főkapitányává nevezték ki. Ebben a minőségében a Délvidék megtisztítását szolgáló 1687-es hadjárat résztvevője volt, szerepét I. József 1687. december 9-i koronázásakor azzal jutalmazta, hogy aransarkantyús vitézzé avatta, valamint királyi kamarássá nevezte ki. A fiatalember a későbbiekben harcolt Nándorfehérvárnál, a szerbiai és bulgáriai törökellenes háborúkban.

Az ifjú Bercsényi Miklós 1688-ban házasságot kötött homonnai Drugeth Krisztinával. A Drugeth család nemesi címe a XIV. században keletkezett. Az utolsó Árpád-házi királyok, majd az interregnum idején kialakuló feudális anarchia letörése 1312-ben a rozgonyi csatában az uralkodó, Károly Róbert javára dőlt el. A következő években szinte teljes hatalmi elítváltás zajlott le Magyarországon. Drugeth Fülöp, aki Károly Róbert oldalán vett részt az összecsapásban, az ott tanúsított vitézsége elismeréseként megkapta Ungvárt és környékét. A kiterjedt birtok része volt Nevicke vára és uradalma, Ungvár és Szerednye körzetében 26 falu, valamint az Ungvár, Kereknye, Hosszúmező, Láz, Sztrippa, Árok, Rohonc és Kemence által bezárt terület, továbbá az Ung és a Turja völgye. 1320 körül kezdte el a vár építését, majd 1327-ben örökös nélkül meghalt. Birtokait János nevű testvére örökölte, tőle fiaira, Miklósrá és Jánosra szállt a tulajdon. Utóbbi volt a homonnai ág alapítója, az öröklés a női ágra is kiterjedt. A várépítést Drugeth János fia, László fejezte be. (A család másik ága, a gerényi a XVI. század közepén kihalt, birtokaik a homonnai ágra szálltak.)

Néhány évnyi kihagyással a Drugeth család birtokolta Ungvárt, 1602–1606 között Bocskai István, 1619 után Bethlen Gábor, 1679-ben Thököly Imre szerezte meg, utóbbi 1684-ben császárhű magatartása miatt lefejeztette a Drugeth tulajdonost. Vallásukat tekintve a Drugethek 1546-ban jobbgyáikkal együtt protestáns hitre tértek, majd pár évtized elteltével Drugeth György, Pázmány Péter hatására, rekatolizált, s 1611-ben leromboltatta az evangélikusok templomát, iskoláját és parókiáját a vár aljában, majd később lent a városban kárpótolta őket hasonló funkciójú épületekkel. Az Itáliából hazánkba származott família fontosnak ítélte a műveltséget, 1615-ben latin tanítási nyelvű gimnáziumot alapított a városban. (Más források szerint az 1613-ban Homonnán jezsuita tanárokkal működő iskolát költöztette később Ungvárra, ahol saját épületet biztosított a számukra.)

A Bercsényinél 11 évvel idősebb homonnai Drugeth Krisztina 1687-re már kétszer megözvegyült, előző férjeitől (ghimesi Forgách András +1683, majd annak halála után erdődi Pálffy Ferenc +1687) hatalmas birtokokat örökölt, első házasságából egy fia volt, Forgách Pál, aki 1677-ben született. A grófnő 1689 nyarán Eperjesen adott életet Bercsényi Lászlónak, majd másfél év múlva, 1691 tavaszán szült egy kislányt, Zsuzsannát, azonban a szülésbe az anya belehalt.

Bercsényi Miklós és Drugeth Krisztina esküvőjekor már csupán egy férfi tagja élt a családnak, homonnai Drugeth Bálint, ő viszont római katolikus egyházi pályára lépett, így törvényes utóda nem születhetett. Drugeth Bálint címzetes korbaviai püspök és esztergomi kanonok volt, de ő birtokolta az örökös főispáni méltóságot is Ung megyében. Testvére halálakor már nagybeteg volt, s röviddel később elhunyt.

Mielőtt a halálhír széles körben elterjedt volna, Bercsényi Miklós azonnal Ungvárra sietett, és gyermekei nevében átvette a birtokok kezelését. Gyors lépése révén sikerült megelőzni a szepesi kamara tisztviselőit, amikor azok megjelentek, addigra már mindent ő felügyelt. Ezt követően Bécsbe utazott, hogy törvényesítse a leányági öröklést, s ennek alapján megszerezze magának az örökös főispánságot. Arra a jogi helyzetre hivatkozott, hogy a kincstár évtizedek óta komoly összegekkel tartozik a Drugeth családnak, s ezek a pénzek az ő gyerekeit illetik. 1691 augusztusában I. Lipót uralkodói leirat formájában jóváhagyta a kinevezést, azzal az indoklással, hogy ütközetekben tanúsított vitézsége és hűséges szolgálata méltóvá teszi a címre. A teljes megegyezésre hosszas alkudozás után került sor, mivel a kincstárnak nyújtott korábbi kölcsönök és az örökölt birtok értéke közti különbséget mindkét fél vitatta. Végül 1692 elején Bercsényi birtokába került a jelentős örökség: nagy kiterjedésű birtoktestek Ungvár, Varannó, Terebes, Kisvárd, Csejte, Szerednye térségében.

1691-ben Ungvár tipikus példája volt a megkésett magyarországi városfejlődésnek. A lakosság száma alig haladta meg az 1000 főt, mindössze 10 utcából állt. (Utcanevek szerint Vár, Gyapjú, Piac, Híd, Sós, Cigány, Malom, Téglaszín, Vata és Temető utca.) Az alacsony lakosságszám ellenére a város működése a szabad királyi városok mintájára épült fel. Élén a főbíró és a városi tanács állt 12 taggal, akik a tisztségeket választás során nyerték el 1 évre a földesúr jóváhagyásával. A városi tanács hiteles helynek is számított, vagyis az előtte megkötött jogügyletek érvényesek voltak. (Akkoriban telekkönyv, közjegyző nem létezett.) A jogügyletekben szereplő ingatlanokat a dülő és a

szomszédok nevével határozták meg. A főbíró polgári és büntetőügyekben is jogosult volt intézkedni.

Bercsényi ekkor formálisan ugyan még Szeged főkapitánya volt, de az ügyek intézését helyettesére bízta, ő maga pedig a meglehetősen leromlott állapotú Ung megyei birtokainak igazgatásával foglalkozott. Bevételei - hála a sok fennmaradt adóösszeírásnak - elég jól követhetőek. Az uradalom jövedelme több tételből állt össze. A jobbágyok által fizetett adókon kívül a térségben üzemeltetett kocsmákban Szent György napjától Szent Mihály napjáig a földesúr borát mérték (ezt követően a lakosság a saját borait árulhatta). A robot (évi 104 nap) és egyéb úrbéri terhek alól fizetség ellenében megválthatta magát, aki tudta.

A vámot zsidók, a piacon lévő boltokat a görög kereskedők bérelték. A mézárások pénzt és természetbeni juttatást fizettek. Az ungvári vár mellett volt két gyümölcsöskert és két gondozott veteményes- és konyhakert a várban élők szükségleteinek kielégítésére. A mesteremberek munkájukkal szolgálták a földesurat.

Hogy képünk legyen a korabeli pénzügyi viszonyokról, álljon itt mutatóba néhány konkrét adat: az uralkodói döntés értelmében az Ung megyei főispánság megváltása 175 ezer forintba került, ez akkoriban hatalmas összegnek számított. Ennek első, 30 ezer forintos részletét Bercsényi 1692 elején kifizette, a második, ugyanakkora összeget 1692 tavaszán juttatta el a bécsi udvarba, ősszel 25 ezer forint értékben gabonát szállított a tartozás fejében. A maradékot a későbbiekben, kisebb részletekben, többnyire hitelből fizette ki.

A vám bérletbe adása évi 600 forintot jövedelmezett, az úrbéri terhek alóli megváltás 200-500 forint közötti összegért volt lehetséges, a vár alatti boltok egyenként évi 12 forint jövedelmet hoztak. Egy átlagos ház vagy szőlő ára 30 forint volt. A jobbágyok telkenként évi 1 forint adót fizettek a földesúrnak. A házak zöme $\frac{1}{2}$, $\frac{1}{4}$ vagy $\frac{1}{8}$ telken épült, de további aprózódás sem volt ritka. Ha magas volt az Ung vízállása, akkor működött a komp, a bevétel $\frac{2}{3}$ része a földesurat illette meg. A jobbágyok igyekeztek várbeli cselédi szolgálatba állni, mivel ez mentesítést jelentett a robot alól.

Az uradalomhoz tartozott egy vajda fennhatósága alatt 20 sátor cigány, akik szükség esetén kovácmesterséggel szolgálták a várat.

A város országos vásárokat tartott, főleg az előállított iparcikkek voltak kelendőek. 8 céh működött a városban: fazekasok, csizmadiák, szűcsök, szabók, vargák, kovácsok, ácsok, és egy céhbe tömörülve egyéb (asztalos, szíjgyártó, kerégyártó, lakatos, csiszár, nyereggyártó) iparosok.

A vár karbantartása évente minimum 600 forintos kiadást jelentett. Ott szolgált egy várnagy, 15 hajdú, 1-1 tizedes, trombitás és pattantyús, évi fizetésük 900 forintra tehető. Foglalkoztattak tisztartót, számvevőt és kulcsárt, együttes bérük 400 forint volt, az alispán, jegyző és a vármegyei tisztviselők díjazása 800 forint volt, ez együtt évi 2 700 forint kiadást jelentett.

A lakosságot rendszeresen összeírták, de nem közigazgatási, hanem gazdasági és katonai céllal. Az egyes lajstromokat a vármegye alkalmazottainak a részvételével készítették, és azok egyik példányát a megye levéltárában őrizték.

Amikor Bercsényi 1692-ben ténylegesen Ungvárra költözött, szembeülnie kellett azzal, hogy az elmúlt években a várat teljesen elhanyagolták, a pénzügyek rendezetlenek voltak, sőt, sikkasztás gyanúja is felmerült. Ugyanakkor a gróf fényűző életmódja sem javított a problémás anyagi helyzeten. A megoldást egy kedvező gazdasági háttérű házasság jelenthette.

A választás gróf Csáky Krisztinára esett, aki már két előző férjet eltemetett (korábbi házasságaiból egy fia és két lánya született). Vas megyében jelentős birtokokkal rendelkezett, jóval idősebb volt Bercsényinél, a korabeli leírások eszes, művelt és szép hölgynek mutatják be. Az esküvőre 1695 nyarán a Vas megyei Vépen került sor, majd ezt követően Bercsényi magához vette gyermekeit, akiket eddig apácák illetve rokonok neveltek, és a brunóci, majd a csejtei kastélyban eltöltött hosszabb-rövidebb időszakot követően Ungváron telepedtek le. Megkezdődött az ungvári vár felújítása, megerősítése, a palota berendezése, utóbbi jórészt Csáky Krisztina hozományából, Vépről elhozott holmijával. A pénzügyeket Pálóczi Horváth György intézte, aki évente részletesen taglalta a bevételeket és kiadásokat, tette mindezt – naplójának tanúsága szerint – évi 325 forint fizetségért, miközben a vár luxus kiadásainak éves összege meghaladta a 6 000 forintot. Szintén e naplóból értesülhetünk arról, hogy az aszályos, rossz gazdasági évek miképpen sújtották a helyieket.

A főispánhoz intézett segítségkérő levelekből kiderül a környék lakosságának nyomorúsága. Álljon itt négy példa (szó szerint) az 1690-es évek második feléből a Beregszászi Levéltár anyagából:

„Sok becsületes emberek tuggyák, hogy eröm és tehetségem felett vagyok rajtam az portiónak limitálása... Kérem azért a Tekintetes Nemes Vármegyét, vegye melő tekintetbe alázatos instanciámat, könnyebbítsen az Tekintetes Nemes Vármegye rajtam” (Egy özvegyasszony, valamilyen Kata az aláíró.) Ehhez hasonló levelek gyakran érkeztek.

Egy másik özvegyasszony, bizonyos Mokcsai Anna kétszer is levelet írt nehéz helyzetéről:

„Tekintetes Nemes Vármegye! Az mennyei Urunk nevében, aki Nagyságokat s Kegyelmeteket választotta sok terhes dolgoknak eligazítására es Sok sérelmek egyefogyot árvákra s özvegyeknek alkalmazására egyben gyűjtötte, kérem Nagyságokat s Kegyelmeteket, tekintse az én nyomorult öreg özvegyiségetem... Olyan fogyatkozott Szegény állapottal vagyok, az élő falat kenyér is nincsen hasamban, egy pénz el nem bírok.”

Szükölködésről szól a homonnai Frater Franciscanusok kérelme is:

„Nagy alázatosan kénszerítetünk folyamodni Nagyságtok s kegyelmességetek gratiájához. A mi Szegény homonnai klastromunknak kicsiny fogyatozással való állapotja mostan pedig több, mint a tavalyi esztendőben is voltunk. Annnyira fogyatozással vagyunk, hogy nem hogy ruházatunk, de az minden napi eleségünk sem telhetik ki, kire nézve nagy alázatosan kérjük Nagyságtokat, mutassa szokott irgalmasságát hozzánk.” (1696-ban és 1697-ben is folyamodtak segítségért.)

Daróc lakói is a főispánhoz folyamodtak:

„Se vetésünk se életünk se marhánk mindenünkből ki pusztultunk, az Portiot semmiképpen megh nem adhattuk... Ha Kelmetek atyai kegyességgel hozzánk nem járul, Éppen Pusztán köll hadnunk az Falutt.”

Ekkoriban Horváth István volt az ungvári főszolgabíró, általa jutottak el a kérelmek a főispánhoz.

Az 1690-es évek közepén Bercsényi még feltétlen hűséget mutatott a császári hatalomhoz. A kortársak leírása szerint jóképű, okos, művelt, ám szélsőséges és lobbanékony, ellentmondást egyáltalán nem tűrő természetű volt, akit a kompromisszumkészség teljes hiánya jellemezett.

1696-ban Bercsényi uralkodói kinevezés által a három magyarországi tartományi főbiztos egyike lett. (A Dunától északra gróf Zichy Ádám, délre gróf Nádasdy Ferenc, Felső-Magyarországon Bercsényi nyerte el a címet.) Maga a pozíció a magyar rendek követelésére született, mivel azt akarták, hogy a hadsereg ellátásának kérdése ne maradjon a bécsi hatóságok kezében. A kinevezést tartalmazó királyi rendelet a hivatalok ellátásának módjáról csak általánosságokat tartalmazott. Nem került sor a hatáskörök és az ellátandó feladatok tisztázására. Bercsényi néhány hónapot töltött eme hivatalban, s ez az idő az eperjesi uralkodói hadibiztossal való állandó, folyamatos viszálykodással telt, de konfliktusba került a magyar rendekkel is, amikor a megajánlott 3000 forintos fizetését a duplájára emeltette, majd székhelyét Tokajról Eperjesre áttéve nagy személyzetet fogadott, akiknek

díjazása évi 12 600 forintba került volna. Ezt a kancellária is sokallotta, szemére vetve Bercsényinek, hogy csak a saját érdekeit tartja szem előtt.

1697 nyarán, a hegyaljai felkelés kirobbanásakor Bercsényi még főbiztos volt. Feltehetőleg ezzel az eseménnyel kapcsolatos az a dátum nélküli levél, amelyet a fennhatósága alá tartozó 13 vármegye uraihoz intézett:

„*Tekintetes Nemes Vármegye*

Kötelességgel való szolgálatomnak ajánlásával kívánom Isten ezeknél csendesebb időkkel boldogissa Nagyságtokat... Sem kevés szánakozással kellett érzennem az mostani nyughatatlan, s magok híres kötelességeket megh-verő némelly csavargoknak szőrszett zenebonájokhoz... Koronás Király Urunk ő Főlséghe attyai gondviseléséhez az mint is már négy fe-lől vadnak jeles Német és Magyar hadak rendölve kik actualisen mennek és közelérnek azon föl zöndülő inkább zenebonás mint ellenséges népnek le-csöndessítéssére... nem akarván az gyökerezett gonoszokat s bünössöket, az hirtelenséggel egyeledett gyarlo Magyarinkat egyenlő mértékbe venni...”

A levél utóiratában szabadkozik, hogy a sietség miatt nem írt külön valamennyi vármegyének, kéri, hogy a szomszédos megyék lépjenek egymással kapcsolatba. Nem sietett fellépni a felkelőkkel szemben, tanúsítja ezt az a levél, amelyet 1697 szeptemberében Bereg megyébe küldött. A lényege az, hogy mivel a császári csapatok már leverték a felkelést, a beregiek legyenek ugyan készenlétben szükség esetére, de egyelőre maradjanak a helyükön.

1697 elején, egy eperjesi farsangi mulatságon kötött ismeretséget II. Rákóczi Ferencsel, a szomszédos Bereg megye urával. A mind gyakoribbá váló közös vadászatok során az ismeretség az évtizedes korkülönbség, valamint eltérő személyiségük ellenére életre szóló barátsággá mélyült. Beszélgetéseik során mind sűrűbben volt téma Magyarország kiszolgáltatott helyzete, a császári katonaság egyre durvább visszaélései, és a gazdasági nehézségek. Kapcsolatba kerültek a Habsburgok beolvasztó politikáját ellenző hazai arisztokráciával, végül arra az elhatározásra jutottak, hogy a küszöbön álló spanyol örökösödési háborút fogják kihasználni arra, hogy szövetségre lépve XIV. Lajos francia királlyal, kísérletet tegyenek Magyarország függetlenségének kivívására.

Az ezt követő események széles körben ismertek: a kapcsolat felvételére irányuló levelüket Longueval belga származású kapitány nem a Napkirály, hanem a Habsburg uralkodó, I. Lipót kezébe adta. II. Rákóczi Ferencet letartóztatták, s Bercsényi csak a szerencsés véletlen folytán tudott megmenekülni, állítólag egy szomszédos hegyről letekintve látta, amint a császári zsoldosok a várát megrohamozzák. Ung megye nagyhatalmú főispánja immár a saját életéért futott.

FELHASZNÁLT IRODALOM:

1. Asztalos Miklós: II. Rákóczi Ferenc élete és kora (Bp., 1934)
2. Szova Péter: Ungvár múltja (Ungvár, 1944)
3. Ember Győző: Az újkori magyar közigazgatás története (Bp., 1946)
4. Lehoczky Tivadar: Bereg vármegye monographiája (Ungvár, 1881)
5. Hajnik Imre: Az örökös főispánság a magyar jogtörténetben (1888)
6. Hodinka Antal: Adalékok az ungvári vár történetéhez (1917)
7. Zachar József: Franciaország magyar marsallja (Bp., 1987)
8. Thaly Kálmán: A székesi gróf Bercsényi család (Bp., 1887)

FÁBIÁN MIKLÓS

BELMISSZIÓ A MÁRAMAROS-UGOCSAI REFORMÁTUS EGYHÁZMEGYÉBEN A DUALIZMUS ÉVEIBEN

Írásomban a Máramaros-Ugocsi Református Egyházmegye belmissziós tevékenységével kívánok foglalkozni. A munkám során bemutatásra kerülnek az egyházmegye fő belmissziós munkaterületei. Ezek közül az egyházmegye földrajzi, demográfiai és gazdasági helyzetéből fakadóan a szórványterületeken élő protestáns hívek gondozása, valamint a szegény gyülekezeti tagok gondozása kapta a legnagyobb figyelmet. Előbb azonban röviden szemléltetni kívánom a belmisszió magyarországi kibontakozásának történetét, valamint Máramaros-Ugocsi Egyházmegye helyzetét az 1848–1918 közötti időszakban.

A pátens elleni sikeres harcokat követően az 1860-as évektől kezdődően, de főleg a kiegyezést (1867) követő években a magyar protestánsok előtt megnyílt az út ahhoz, hogy az egyházban meghozott reformok segítségével válasz adjanak a szekularizáció és a polgárosodás által kialakult új társadalmi helyzetre¹. Az állam nagy szerepet biztosított az egyházaknak az oktatásügy terén, amely előrevetítette a felekezeti iskolák egységes országos szabályozását. Az iskolaügy mellett számba vették a diaszpóra területeket, amelyek lelki gondozását csak egységesen lehetett megoldani. Ezt az országos zsinat összehívása oldotta meg, amely 1881. október 31-től november 11-ig ülésezett Debrecenben, és megalkotta a magyar református egyház alkotmányát. Ettől kezdődően beszélhetünk országos magyar református egyházról. Fontos lépés volt, hogy a debreceni zsinat alapot létesített a terhek kiegyenlítésére, és egyéb közös ügyek (köztük a belmisszió) költségeire. Az egytetemes konvent 1883-ban kezdte meg munkáját, melynek legfontosabb része az egyházi iskolaügy szabályozása és felügyelete, és a

¹ Bucsay Mihály: A protestantizmus története Magyarországon 1521-1945. Gondolat Kiadó, Budapest, 1985.

diaszpóra gondozása volt. Az országos egyház megalakulásával a már eddig is kibontakozóban lévő belmissziói mozgalom nagyobb ütemben fejlődött. Maga a belmissziós ébredési mozgalom Nyugat-Európából érkezett Magyarországra. Ezek közül kiemelkedő volt a skót misszió, amely 1841-ben kezdte meg tevékenységét Pesten. Fő feladata a zsidók közötti térítés volt. 1859-ben nyugat-európai protestánsok megalapították a pesti református egyház németajkú leányegyházát, amely később közvetítője lett a belmisszióknak. A mozgalom első nagy eredménye 1859-ben a pesti protestáns árvaház megalapítása². A mozgalom főbb pontjai a következők voltak:

elvesztettek fölkeresése, eltévelyedtek visszatérítése.

veszélyben lévők megóvása, kiseddévodák, ifjúsági szervezetek stb.

szegények és betegek ápolása (segélyegyletek);

atyafiak erősítése, bibliaterjesztés, társulatok, vasárnapi iskolák;

elszóródtak összegyűjtése (szórványban, idegen felekezetek és nemzetiségek között élők);

meghasonlottak kiengesztelése (társadalmi kérdések, lakás és munkás-kérdés, vasárnapi csendélet).

A Máramaros-Ugocsa Egyházmegyében a belmissziós mozgalom az országos egyház megalakulását követően szerveződött meg egyházmegyei szinten. Ezt megelőzően a belmissziós mozgalom elvétve kezdett el terjedni a gyülekezetekben, igaz, már 1861-ben, a Verbőcön tartott egyházmegyei közgyűlésen szóba került korábban megszűnt, vagy leányegyházzá lett korábbi anyaegyházak feltámasztása³. Az egyházmegyében Máramarosszigeten hoztak létre először belmissziós alapot 100 forint összeggel 1858-ban, a szórványban élő hívek lelki gondozása céljából. Ekkor került szóba először, hogy segédlelkész alkalmazása szükséges, akinek feladata a missziós tevékenység ellátása lett volna. A missziói tevékenység térnyerésében gátló tényezőként hatott a hatalmas szegénység, amely elsősorban az egyházmegye ugocsa-i részét érintette. Ez a szegénység teherként hatott a Máramarosban lévő rendezett anyagi helyzetű gyülekezetekre, hiszen gyakran az itteni gyülekezetek nyújtottak anyagi segítséget az ugocsa-i egyházközségeknek, valamint az egyházmegyébe érkező segélyek nagy része is ide került. György Aladár⁴ a Protestáns Egyházi és Iskolai Lapban úgy fogalmazott ezzel kapcsolatban,

² Uo.

³ Kárpátaljai Református Egyház Levéltára és Múzeuma (KRLM): Máramaros-Ugocsa Egyházmegye Verbőcön tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. 1861.

⁴ 1844, Huszt – 1906, Budapest. Újságíró, művelődéstörténész, György Endre, egyházmegyei gondnok és országgyűlési képviselő testvére.

hogy „*Máramaros fontos pontjain Ugocsa terhe nyög.*”⁵ Ennek oka az volt, hogy az ugocsai gyülekezetek többsége mindössze 200–300 tagot számlált, földje terméketlen hegyekkel borított, vagy vadvizes lapály volt, kivéve a Tisza mentét, amely azonban az árvizek miatt volt veszélynek kitéve. Ebből kifolyólag a máramarosi koronavárosok anyagilag stabilabb gyülekezeteiben a missziói ébredés is hamarabb indult meg.

Missziói szempontból az egyházmegyében a legfőbb cél a szórványban élő hívek gondozása, az egyházból való kitérés, és az asszimiláció megállítás volt, ugyanis a szétszórtság miatt nagyon sok protestáns „elveszett” és áttért görög katolikus hitre, elsősorban Máramarosban. Az egyházmegye ezért kérelmezte, hogy az itt szolgáló lelkészek évi állandó segélyben részesüljenek. Ezek a gyülekezetek a következők voltak: Gödényháza, Nagytarna, Fancsika, Tiszaújhely (200 forintnyi segély), Bökény, Tekeháza, Nagyszőlős, Halmi, Túrterebes és Csepe (100 forint segély)⁶. Az itt szolgáló lelkészeket kötelezték, hogy évenként jelentést tegyenek a missziói bizottságnak, amelynek alapításáról 1884-ben határoztak. Ténylegesen azonban csak 1911-ben alakult meg, ezért a missziói jelentéseket az egyházmegyei közgyűlésnek nyújtották be a lelkészek. Az egyházmegyének juttatott országos közalapi segély 1/4-ét 1884-től kezdődően missziói célokra fordították, ezen belül is a szórványban élő hívek gondozására.

A tárgyalt időszakban Ugocsa és Máramaros vármegyében a vallási és nemzetiségi megoszlás a következő volt:

1. sz. táblázat Ugocsa vármegye lakosságának anyanyelvi megoszlása az 1900-as és 1910-es népszámlálási adatok tükrében.⁷

Év	Összlakosság	Magyar	Ruszin	Román	Német	Egyéb
1900	83 316	35 702 (42,8%)	32 721 (39%)	9 271 (11,1%)	5 505 (6,6%)	117 (0,15%)
1910	91 755	42 677 (46,5%)	34 415 (37,5%)	9 750 (10,6%)	4 632 (5%)	581 (0,63%)

⁵ György Aladár: A magyar ev. református egyház híveinek megoszlása Magyarországon. Protestáns Egyházi és Iskolai lap. 1892-12-15. 54. sz.

⁶ KRLM: A Máramaros-Ugocsai Református Egyházmegye Máramarosszigeten tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. 1886

⁷ Dr. Kepecs József: Kárpátalja településeinek vallási adatai (1880-1941). Központi Statisztikai Hivatal. Bp. 2000

2. sz. táblázat. Ugocea vármegye vallási összetétele 1900-ban, 1910-ben.⁸

Év	Össz- lakosság	Római katolikus	Görög katolikus	Református	Izraelita	Egyéb (evangélikus, görögkeleti, unitárius)
1900	83 316	7 264 (8,71%)	52 417 (62,9%)	12 928 (15,51%)	10 566 (12,68%)	141 (0,17%)
1910	91 755	8 173 (8,9%)	57 550 (62,7%)	14 002 (15,2%)	11 850 (12,91%)	180 (0,19%)

3. sz. táblázat. Máramaros vármegye lakosságának anyanyelvi megoszlása az 1900-as és 1910-es népszámlálási adatok tükrében.⁹

Év	Össz- lakosság	Magyar	Ruszin	Román	Német	Egyéb
1900	309 598	42 403 (13,7%)	143 621 (46,3%)	74 978 (24,2%)	47 449 (15,3%)	1 147 (0,37%)
1910	357 705	52 964 (14,8%)	159 480 (44,6%)	84 510 (23,6%)	59 552 (16,6%)	1 199 (0,33%)

4. sz. táblázat. Máramaros vármegye lakosságának vallási megoszlása az 1900-as és 1910-es népszámlálási adatok tükrében.¹⁰

Év	Össz- lakosság	Római katolikus	Görög katolikus	Református	Izraelita	Egyéb
1900	309 598	23 430 (7,56%)	220 817 (71,3%)	8 918 (2,88%)	56 006 (18%)	427 (0,26%)
1910	357 705	26 201 (7,32%)	254 215 (71%)	9 646 (2,7%)	65 694 (18,36%)	1 949 (0,54%)

A fent közölt adatokból láthatjuk azt, hogy a református hitűek kisebbségben voltak mindkét vármegyében. A két vármegyében, így az egyházmegyét alkotó területen, 1900-ban a magyar anyanyelvűek aránya nem haladta meg a 20 százalékot, míg a reformátusoké 5% körüli volt. Ezek az adatok 1910-ben is hasonlóan alakultak (21% és 5,2%). A református gyülekezetek nagy része tehát közvetlen kapcsolatban állt idegen felekezetekkel és nemzetiségekkel, ezáltal az asszimiláció veszélyének is ki voltak téve az elsősorban nyelvhátáron

⁸ Uo.

⁹ Dr. Kepecs József: Kárpátalja településeinek vallási adatai (1880-1941). Központi Statisztikai Hivatal. Bp. 2000

¹⁰ Uo.

elhelyezkedő községek református gyülekezetei. Az ugoicsai részen ezeknek a gyülekezeteknek a többsége anyagilag is szerényebb helyzetben volt, mint a községbeli görög, illetve római katolikus egyházközségek. Az 1885-től kezdődően az egyházmegyének folyósított államsegélyből ezek a gyülekezetek rendszerint nagyobb összeget kaptak, mint a többségben működő gyülekezetek. Az idegen nemzetiségek között működő anya- és leányegyházak gondozása mellett a máramaros-ugocsai belmissziós mozgalom a szórványterületeken élő protestánsok (evangélikusok és reformátusok) lelki gondozásának megszervezését 1886-ban kezdte meg. Az egyházmegye továbbá célként tűzte ki azoknak az egyházaknak az újjáélesztését, amelyek egykoron anyaegyházként működtek, azonban különböző okok miatt a XIX. század közepére megszűntek. A tárgyalt időszak végére ismét anya, illetve leányegyház működött Királyházán, Bustyaházán, Dolhán és Szőlősvérgárdón. Utóbbi három helyen missziós központ is létesült¹¹.

1884-ben az egyházmegye feliratban fordult a közalaphoz, hogy állandó közalapi segélyezést kérelmezzon Máramarossziget, Nagyszőlős és Dolha református egyházainak. A felirat szerint itt „felekezeti és nemzeti szempontból is égetően szükség van a segélyezésre”. Szigeten ambuláns kápláni, Dolhán tanítói állás létesítés miatt volt szükség a segélyre. Nagyszőlősön a lelkészi fizetés bővítése miatt volt szükség a közalapi segélyre. A kérelmet azzal indokolták, hogy Máramarossziget és Dolha idegen felekezetek és nemzetiségek miatt missziói fontossággal bír, Nagyszőlős pedig vármegyei központ, és székhelye a nagy többségben lévő görög és római katolikus esperességnek¹².

A szórványterületen élő protestáns hívek gondozásának megszervezését a konvent 1881-es 51. számú rendelete hivatott rendezni. Az első belmissziós központok Nagyszőlősön, Técsőn, Huszton, Máramarosszigeten és Dolhán alakultak. Utóbbi helyen 1848 óta nem működött önálló lelkész és tanító. 1848 előtt a Teleki család tartott itt fenn udvari papságot, de a református családok csekélyége miatt a forradalom évében megszűnt¹³. Az ezt követő években a hívek száma növekedni kezdett, a huszti lelkész évente háromszor tett látogatást Dolhán, távollétében pedig gyakran a görög katolikus lelkész teljesített keresztelést, temetést a protestáns hívek számára. Ezen változtatott a domestica megalakulása, amely lehetővé tette, hogy Dolhán újra fiókegyház működjön. A közalap 300, a helyi gyári munkások 100 forintot, a Teleki uradalom pedig iskolahelyiséget és

¹¹ KRLM: A Máramaros-Ugoicsai Református Egyházmegye Máramarosszigeten tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. 1886

¹² KRLM: A Máramaros-Ugoicsai Református Egyházmegye Huszton tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. 1884

¹³ Egy lelkész beiktatási ünnepély. Protestáns Egyházi és Iskolai Lap. 1885.10.18. 42. sz.

lakást ajánlott a fiókegyház létrehozására, amelyre 1885 pünkösdjén került sor. A lelkész Csik Albert volt aradi lelkész lett, az egyház főgondnoka pedig gróf Teleki Gyula, aki évenként 100 forinttal támogatta a gyülekezetet¹⁴.

1886. április 8-án, Máramarosszigeten tartott egyházmegyei közgyűlésen határozták meg a szigeti és a dolhai körzetnek a határait. Erre azért is volt szükség, mert felvetődött, hogy a dolhai körzetet a bereg megyei bilkei missziói központhoz csatolják. A Telekiek és a Máramarosi Közművelődési Egylet közbenjárásának köszönhetően a dolhai misszió önálló körzetben működhetett¹⁵. A **Dolha** központtal működő körzethez Rókamező, Kerecke és a Borzsa folyó mentén 20–25 km-en elterülő községek tartoztak 105 protestáns lakossal. Dolhán 1885-ig fiókegyház működött a huszti anyaegyház felügyelete mellett. Az önálló lelkészi állomás megszervezésének évében a gyülekezet 96 tagot számlált, melynek többsége az itt elhelyezkedő Teleki-uradalom személyzete, valamint a közeli vasgyár munkásai voltak, akik közül – néhány értelmiségit kivéve – mindenki szlovák, illetve németajkú volt¹⁶. Ebből kifolyólag itt a missziói tevékenység fő mecénása a már fentebb említett gróf Teleki család volt, akiknek tagjai közül többen is fontos tisztséget töltöttek be az egyházmegye vezetésében. A missziói körzetek közül elsőként itt alakult református elemi iskola, szintén a Teleki család támogatása által. Az egyház gondnoka, Bolemann Mór 100 forintos alapot hozott létre, melynek kamatait a magyar nyelvet legjobban elsajátító diák kapja meg. Az iskola diákjai elsősorban az uradalomban szolgáló német és szlovák ajkú cselédség, valamint helyi ruszinok gyerekei voltak.

5. sz. táblázat. *Dolha lakosságának anyanyelvi összetétele 1900-ban és 1910-ben.*¹⁷

Év	Össz-lakosság	Magyar	Ruszin	Szlovák	Német	Egyéb
1900	3 524	383 (10,8%)	2 226 (63,1%)	332 (9,4%)	509 (14,4%)	74 (82%)
1910	2 912	222 (7,6%)	1 958 (67,2%)	361 (12,4%)	368 (12,63%)	3 (0,1%)

¹⁴ U.O.

¹⁵ KRLM: A Máramaros-Ugoicsai Református Egyházmegye Máramarosszigeten tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. 1886

¹⁶ KRLM: A Máramaros-Ugoicsai Református Egyházmegye Máramarosszigeten tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. 1886

¹⁷ Dr. Kepecs József: Kárpátalja településeinek vallási adatai (1880-1941). Központi Statisztikai Hivatal. Bp. 2000

6. sz. táblázat. Dolha lakosságának vallási összetétele 1900-ban és 1910-ben.¹⁸

Év	Össz-lakosság	Római katolikus	Görög katolikus	Református	Evangélikus	Izraelita
1900	3 524	702 (19,9%)	2 367 (67,1%)	47 (1,3%)	24 (0,68%)	379 (10,75%)
1910	2 912	546 (18,75%)	2 016 (69,2%)	39 (1,3%)	37 (1,27%)	274 (9,4%)

A Protestáns Egyházi és Iskolai Lapban így írtak a Dolhán alakult lelkészi állomásról és iskoláról: „A gyülekezet felnőtt tagjait magyarosítani már alig lehet. Németajkú lelkész beállítása pedig nem lehet célja sem az egyházmegyének, sem az egyházkerületnek, mert vallás és nemzetiség, Calvinismus és magyarság itt elválaszthatatlanok. Együtt kell ezeket fejleszteni, így lesz aztán a dolhai kisegyház e végvidéken nem csak a protestantizmusnak, de a nemzetiségnek is öre. Az újabb nemzedék magyarosítására kell tehát mindenek előtt törekednünk, s majd a midőn az sikerült, szegődhetünk csak be a nemzetiség örállóiul is, addig azonban a dolhai protestáns egyház tagjaira nemzetiségi szempontból nem igen lehetünk féltékenyek. Hogy a kettős cél – egyház és nemzetiség gyarapítása – elérhető és így az eredmény teljes legyen, elengedhetetlen kellék egy jól szervezett és gondos kezekre bízott iskola felállítása.”¹⁹

A gyülekezet lelkésze, Csik Albert a tanítói feladatokat is ellátta. A közösség a beszámolók szerint a csendes fejlődés időszakát élte, 1891-re a létszáma továbbra is 100 fő körül mozgott. A gyülekezethez Dolha község mellett ekkor 5 szórványtelepülés tartozott. Az iskola is eredményesen működött, hiszen a lelkész-tanító 1894-es jelentése szerint 8 év alatt a szlovák és német ajkú hívek többsége elsajátította a magyar nyelvet²⁰. 1892-ben a dolhai iskolában 12 diák tanult, a híveket buzgóság jellemezte, amiben példát mutattak a többségi görög katolikus ruszinok előtt. A tehetősebb és a kisebb vagyonnal rendelkező hívek gyakran egymással versenyeztek az adakozásban, aminek köszönhetően a dolhai missziós gyülekezet anyagi

¹⁸ Dr. Kepecs József: Kárpátalja településeinek vallási adatai (1880-1941). Központi Statisztikai Hivatal. Bp. 2000

¹⁹ Bereczky József: A dolhai leányegyház. Protestáns Egyházi és Iskolai Lap. 1885.11.08. 45. szám.

²⁰ KRLM: A Máramaros-Ugocsai Református Egyházmegye Máramarosszigeten tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. 1886

helyzete rendezett volt, az egyházfenntartói járulékokat rendre időben befizették a gyülekezeti tagok a század utolsó évtizedében²¹. Az önálló lelkesí állomás 1885-ös létrehozásával az egyházmegye célja az volt, hogy megállítsa az asszimilációt, és esetleg más felekezeti hívőket is bevonjon a református egyházba, ezzel a korszak magyarosító politikájának is eleget tegyen. A jelentések során azonban csak elvétve találkoztunk áttérésekkel illetve kitérésekkel, az első ilyen eset, amiről a vizsgált források alapján tudomásunk van, egy 1905-ös áttérés volt, amely során egy izraelita vallású gyógyszerész áttért a református hitre Dolhán²². A gyülekezet lelkésze ekkor Drabanth Gusztáv volt, aki igyekezett minden hívet jegyzékbe venni és felkeresni a területen. Egy ízben több hónapot kutatott sikertelenül 3 református telepes után, akik a szóbeszéd szerint a missziói körzethez tartozó települések egyikébe költöztek. A missziói munkát ekkor már Dolha mellett 8 községben végezte a lelkész, de a hívek száma csökkent a korábbi évekhez képest. A központban 43 református és 33 evangélikus hívő lakott, a 8 szórványban pedig összesen 8 református és 12 evangélikus. Ezeket a szórványokat 16-szor látogatta meg évente²³. A lelkész ekkor már a dolhai állami iskolában oktatta a 12 iskolaköteles diákot, lelkészi fizetése 400 korona volt, emellé jött 600 korona missziós segély a közalaptól, valamint ugyancsak 600 korona kongrua az államtól, szintén missziós célokra. Ebből 527 korona 70 fillér csak az utazásra ment el.

1905-ben a dolhai körzetet is elérte az Amerikába történő nagy kivándorlási hullám, ami miatt jelentősen csökkent a központ lakossága, és a szórványokban élő protestánsok száma is csökkenő tendenciát mutatott. (lásd 5. és 6. sz. táblázat) 1905-ben, a központban 29 református és 28 evangélikus lakos élt, amely a korábbi évi adathoz képest 19 fős csökkenést jelentett. A 7 melléállomáson pedig 11 református és 15 evangélikus vallású lakos élt. Az egyház tőkepenze 922 korona volt. Adóssága 3349 koronára rúgott 1905-re, amely elsősorban az építkezések miatt halmozódott fel, valamint a növekvő szegénység miatt. Az épületek jó állapota és karbantartása a Teleki uradalomnak volt köszönhető. 1907-ben továbbra is sokan vándoroltak ki Dolháról és környékéről, köztük reformátusok is. A nagy szegénység miatt ez éven már az egyházi adót sem tudták befizetni a hívek. Mindezek ellenére a református templom, főleg

²¹ KRLM: A Máramaros-Ugocsai Református Egyházmegye Tiszaújlakon tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. 1893

²² KRLM: A Máramaros-Ugocsai Református Egyházmegye Huszton tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. 1906

²³ Uo.

nemzeti ünnepek alkalmával, a dolhai magyarság központja volt. A lelkész több hazafias ünnepet tartott, melyen a hatóságok és az iskolások felekezeti hovatartozás nélkül részt vettek. A templom hétköznapi istentiszteletek alkalmával azonban üresen állt, mivel a hívek nem tudtak bejárni. Ennek oka az volt, hogy a gyár, ahol a környék lakosságának többsége dolgozott, messze volt a templomtól. A hívek száma stagnált, két keresztelés mellett egyszer volt temetés, és egy személy kitért az egyházból 1907-ben.

1910-re a dolhai körzetben ismét növekedett a protestáns hívek száma, Dolhán 44 református és 28 evangélikus élt, a hozzá tartozó 12 szórványtelepülésen 60 református és 52 evangélikus lakott. A hívek száma összesen 184 fő volt (104 református, 80 evangélikus). A demográfiai növekedés, valamint a települések közötti nagy távolságok miatt Dolha mellett Ökörmezőn is gócpontot hoztak létre a missziói körzetben, ugyanakkor vagyona csak Dolhának volt, és a szórványokból érkező adók is ide folytak be. A községben 1910-ben segélyért folyamodtak a templom felújítására, valamint toronyépítésre a Gusztáv Adolf Egylethez. A gyülekezet gazdasági állapota 1910-ben így festett: volt lelkész lak és templom, 9 433 korona az összvagyon. 2 376 tőkepénz, és 3 600 korona adósság. 284 korona 10 fillér az éves egyházi adó összege. 541 korona kegyes adomány, amelyből a Teleki-uradalom 306 koronát adott, a dolhai-rókamezei vasgyár pedig 120 koronát²⁴.

Az ökörmezői központnak szintén a dolhai lelkész, Drabant Gusztáv volt a gondozója. A 7, egymástól távol lévő szórványban 78 református és 9 ágostai hívő élt 27 000 idegen felekezetű lakos között, amelyből 689 magyar anyanyelvű volt. Ökörmezőn 50 protestáns lakos, köztük 4 tanköteles gyermek volt 1910-ben. Az ökörmezői körletet a hegységek, folyók miatt rendkívül nehéz volt Dolháról megközelíteni és gondozni, ezért még létrehozásának évében javasolta a lelkész, hogy az ökörmezői gócpontot Huszthoz csatolják, amelyet végül 1913-ban csatoltak a Huszton alakult missziói körzethez, de egy év elteltével ismét a dolhai lelkész lett az ökörmezői kör gondozója²⁵.

1912-ben a körzethez 8 község és 3 telep tartozott, 15 000 lakosból 129 magyar, 31 református, 28 evangélikus. Dolhán, a központban a község 3000 lakosából 242 magyar anyanyelvű lakos, akik közül 47 református és 26 evangélikus vallású volt. A dolhai gyülekezet vagyona ingatlanban

²⁴ KRLM: A Máramaros-Ugocsei Református Egyházmegye Tiszaujlakon tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. 1911.

²⁵ KRLM: A Máramaros-Ugocsei Református Egyházmegye Tiszaujlakon tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. 1914.

és pénzben 13301 korona volt, 3600 korona adósság mellett. 544 korona kegyadományból a Teleki uradalom 354 koronát, a dolhai-rókatelepi vasgyár 120 koronát, a fűrésztelep 70 koronát adott.

Az első világháború kitörésének évében az ökörmezői kör ismét Dolhához került. 1914 őszén azonban, a világosi fegyverletétel óta először, orosz katonák léptek be Magyarország területére, és nem csak beléptek, hanem hatalmas pusztítást végeztek Máramaros vármegye nagy részén. Az orosz invázió előbb akadályozta, majd teljesen meggátolta az ökörmezői körben lévő hívek gondozását. A területet ért orosz pusztítás miatt nem lehetett beszedni az egyházadót. A következő évben, a betörők kiűzését követően a lelkész a két körzet 31 közösségében csak romos épületekkel és hatalmas szegénységgel találta szemben magát. Dolhán sebesült katonáknak tartott lelki segílyt. A szegénység miatt az egyházi járulékokat továbbra is nehéz volt beszedni, amely a háború végéig csak romlott, s ezzel a missziós tevékenység is hanyatlásnak indult.

A szigeti missziói kör létrehozása kapcsán az 1886-ban tartott egyházmegyei gyűlésen Várady Gábor gondnok kiemelte, hogy a közgyűlés legfontosabb tárgya az, hogy a máramarosi misszió minél hamarabb elinduljon, annak ellenére is, hogy a közalapnak még nincs elegendő anyagi fedezete erre a célra. Kiemelte, hogy Máramarossziget felel meg leginkább a létrehozandó körzet központjának, hiszen a szigeti gyülekezet e misszió feladatát, hitfelekezeti és magyar nemzetiségi szempontból egyaránt el tudja végezni²⁶. Ezt követően pedig Técsőn, Huszton és Nagyszőlősön kell missziói központot létrehozni, utóbbi helyen azért is, mert számos gyülekezet a szegénység miatt hanyatlásnak indult, és nagyobb anyagi támogatás nélkül előbb-utóbb komoly veszély fenyegetne.

A Máramarosszigeti körzethez hatalmas terület tartozott, amely Galícia és Bukovina határáig terjedt ki, és 1886-ban 32 olyan községet foglalt magában, amelyben 287 főnyi protestáns vallású lakosság volt jelen. A körzomban jelentős számú református lakosság élt.

A missziós teendők elvégzése céljából Szigeten ezért második lelkészi állást hoztak létre. A szigeti egyház lakást, hozzá tartozó kerttel és szántóval együtt adott neki. A domesticai missziós célra fordított pénzből 600 forintos fizetést, és 250 forintos fuvardíjat biztosítottak számára, valamint a vidéki stólapénz is neki járt²⁷. A hívek gondozása elsősorban a nagy szétszórtság és a

²⁶ KRLM: A Máramaros-Ugocsi Református Egyházmegye Máramarosszigeten tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. 1886

²⁷ KRLM: A Máramaros-Ugocsi Református Egyházmegye Máramarosszigeten tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. 1886

nagy terület miatt volt nehézkes. Problémát jelentett a szigeti lelkész számára, hogy a Tarac, Talabor és Nagyág folyók nagy, járhatatlan hegyekkel voltak elválasztva, és a köztük élő protestánsokat még számba venni is nehéz volt emiatt²⁸. 1891-ben, hogy megoldja ezt a problémát a lelkész, 6 gócpontot hozott létre a szórványközségek számára, de így is csaknem 3 286 km utat tett meg vonaton, kocsin a szórványok között évente. Ezekre a kis központokra jártak be a hívek a községekből. Ugyanebben az évben Nagy- és Kisbocskó községekben Szikszai Zoltán lelkész presbitériumot alakított²⁹. A következő évben Felsővisón is presbitérium alakult, valamint 250 forintos iskolaépítési alapot hoztak létre³⁰. 1902-ig a Máramarossziget központú missziói kör ilyen beosztás szerint működött. Ekkor azonban a Nagybocskón, Rónaszegen, Aknasugatagon, Rahón és Kőrösmezőn lakó protestánsok (számuk az 1901-es adatok szerint 788) azt kérték, hogy számukra Nagybocskón létesítsenek lelkészi állomást. Ezt azzal indokolták, hogy a zömében református hívek közé a szigeti segédlelkésznek nincs sok ideje állandóan kijárni, iskolai teendői miatt. Emiatt kénytelenek a római és görög katolikus lelkészek szolgáltatásait igénybe venni. Az egyházmegye, hivatkozva arra, hogy „ezek a reformátusok a magyar nemzet képviselői a megyében az idegen nyelvek tengerében, ezért nemzeti ügy is a protestánsok megfelelő gondozása és nemzeti öntudatuk ébren tartása”. A lelkészi állomás létrehozását azért Nagybocskóra tervezték, mivel itt volt egy régi temploma a reformátusoknak, valamint viszonylag nagyszámú kálvinista lakosság élt itt. Az 5294 lakosból 1534 volt a magyar anyanyelvű, a reformátusok lélekszáma pedig 134 fő volt. A lelkész fizetésére Bocskó évenként 100, Rónaszék 30, Kőrösmező 60-80 koronát ajánlott. A többi hívő is kész volt fizetni, így összesen 320 koronát tudtak biztosítani az önálló missziói lelkész állomás létrehozására. Elfogadták, hogy a nagybocskói egyház ismét anyaegyház legyen. Az új lelkészi állomás megszervezésekor a lelkész fizetésének államsegéllyel történő bővítéséhez a vallási és oktatásügyi miniszter beleegyezése kellett. Ezért a kérvényt felterjesztették az egyházkerületnek³¹. A Nagybocskóra tervezett lelkészi állomás létrehozására 1905-ben 1000 koronás lelkészilak-építési alap gyűlt össze. A

²⁸ KRLM: A Máramaros-Ugocsbai Református Egyházmegye Máramarosszigeten tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. 1886

²⁹ KRLM: A Máramaros-Ugocsbai Református Egyházmegye Máramarosszigeten tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. 1892

³⁰ KRLM: A Máramaros-Ugocsbai Református Egyházmegye Tiszaújlakon tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. 1893

³¹ KRLM: A Máramaros-Ugocsbai Református Egyházmegye Tiszaújlakon tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. 1902

missziói körhöz tartozó Kőrösmezőn működő fiókegyház számára György Endre 300 négyesögöles földet adományozott. Az anyaegyház végül 1908-ban alakult meg **Nagybocskón**, s ezáltal új missziói körzet is létrejött, tehermentesítve ezzel a szigeti missziói lelkészt, Takács Lajost, aki ide átköltözve könnyebben tudta végezni a teendőit. A szigeti körzethez tartozó 205 református hívót magában foglaló szórványok közül az átszervezést követően az aknasugatagi gócpont volt a legnagyobb. A bocskói missziós lelkész számára szükséges évi 600 koronás segélyt a huszti körzet megszüntetése³² okán felszabadult összegből biztosították³³. A nagybocskói körzethez tartozó hívek száma 1910-ben már elérte a 652-t (487 református, 165 evangélikus). A református hívek számbeli növekedésének oka, hogy már a Bocskón lakó pap könnyebben össze tudta szedni a szórványban élő híveket. A másik oka, hogy a missziós terület határai még mindig nem voltak pontosan behatárolva. A misszió állomások közül volt olyan, amely egy kisebb ugocsai anyaegyház méretének felelt meg. Kőrösmezőn 101 és 5, Rahón 79 és 8, Felsővisón 54 és 11, Nagybocskón pedig 134 református és 8 evangélikus élt. Utóbbi helyen 22 tanköteles járt az állami iskolába. Vagyona csak a bocskói egyháznak volt, a templom és paplak mellett, amelynek összege 4 292 korona volt. Mindemellett 10 228 korona adósság is terhelte ekkorra a gyülekezetet. Az adósság sok más gyülekezethez hasonlóan itt is az építkezések miatt halmozódott fel. A templom és paplak építésére szervezett országos gyűjtés során ugyan befolyt 7 389 korona, azonban ez nem bizonyult elégnek, így 8 000 korona tőkesegély felvételére volt szüksége a nagybocskói gyülekezetnek, ami az eladósodásához vezetett. A gyülekezeti tagok törekvőek voltak ugyan, de anyagi lehetőségeik korlátot szabtak a nagyobb összegű adakozásnak. A paplak telkét György Endrétől vették meg 500 koronáért. A lelkész, a körzetben lévő nagy távolságok miatt, ingyenes vonatutazási igazolványt kérelmezett a kereskedelmi minisztertől Máramaros vármegye területére. Főleg amiatt, mert a vasúti munkások többsége protestáns ezen a területen. A visóvölgyi vasútvonallal megépülésével könnyebbé vált a szórványok közötti közlekedés³⁴.

1910-ben a Máramaros vármegye területén élő evangélikusok, így a técsői, szigeti, dolhai, huszti és bocskói missziói körzethez tartozó hívek kérelmezték, hogy kiváljanak a református misszió alól, és a már Márama-

³² A Huszt környéki szórványok egyik részét a técsői, másik részét pedig a dolhai körzethez csatolták 1908-ban.

³³ KRLM: A Máramaros-Ugocsai Református Egyházmegye Tiszaújlakon tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. 1908

³⁴ KRLM: A Máramaros-Ugocsai Református Egyházmegye Tiszaújlakon tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. 1911.

rosszszigetén működő evangélikus körlelkészség lelki gondozását igénylik ezentúl. Takács Lajos ezért kérelmezte, hogy a megújított nagygyerezsdi egyezmény³⁵ értelmében az egyházkerület tárgyaljon a tiszai evangélikus egyházkerülettel. A határok pontosak, az evangélikusok különválási ügye folyamatban van. 6 keresztelezés, 5 temetés. Bocskón 8 keresztelezés, 5 temetés. Az egyház nehéz anyagi helyzetben van.

1913-ban a vármegyében árvíz volt, amely nagy károkat okozott a szórványok között is. 1914 őszén az orosz seregek törtek be a vármegye területére. Az orosz betörés főleg a Tisza vonalát söpörte végig, ezáltal minden magyarok lakta településen pusztítást végeztek. A bocskói körzetet teljesen feldúlták. A körzetből vonattal menekülőkre ágyúval lőttek, az onnan kiugrókra pedig puskával nyitottak tüzet. Véltetően az oroszok azt hitték, hogy a vonatban katonák tartózkodtak, mivel polgárookra nem támadtak, és embervadászatot sem tartottak. Azok a települések, amelyek harctérül szolgáltak, így Nagybecskó, Kőrösmező és Rahó is nagy károkat szenvedtek. A templomokban sehol nem esett kár, de a papi és tanítói lakokat, valamint az iskolákat és óvodákat sok helyen kifosztották. A bocskói és técsői paplakokból gyakorlatilag minden mozdítható dolgot elvittek, vagy összetörtek. De nemcsak az egyházi személyek károsultak, hanem a jómódú református családok is, akik a zsidó boltosok után a legnagyobb károkat szenvedték³⁶. Az okozott károkért a nagybecskói református egyház 1915-ben 1256 korona, míg a lelkész 4550 korona kártérítést kapott. Az árvizek és a háború okozta nyomoron azonban ez nem sokat segített. A fennálló helyzet miatt a háború éveiben a missziói tevékenység hanyatlásnak indult a területen. Szigeten, a lelkészlak istállójában szállásolták el a katonákat, valamint a református főgimnáziumban katonai kórházat működtettek. Az épületben csak néhány termet használtak oktatásra, délelőtt a reformátusok, délután pedig a katolikusok³⁷. A hitélet romlott a nagy nyomor miatt, és sok családtag meghalt a harcokban. A háború éveiben a nagybecskói körhöz az evangélikusok különválását követően 38 község, 4 fiókegyház, 503 református tartozott. A szigeti körhöz a háború éveiben 31 község tartozott 215 református lakossal, vagyona ezek közül csak az aknasugatagi egyháznak volt (99 korona).

³⁵ 1909-ben a két protestáns egyház között kötött egyezség, melyben rendezték az egyházi közigazgatásban felmerülő vitás kérdéseket.

³⁶ Gergely György: A máramarosi reformátusság veszedelme. Protestáns Egyházi és Iskolai Lap. 1914.11.22. 47. szám.

³⁷ Uo.

A nagyszőlősi, técsői és huszti körzetek határai 1886-ban még nem voltak pontosítva, az itt szolgáló lelkészek számára a missziói bizottság ekkor csak olyan utasítást adott, hogy a központhoz tartozó 10-15 km-es körzetben derítsék ki, melyik községekben élnek protestáns hívek, és lelki gondozásukat hetente egyszer végezzék³⁸.

A **nagyszőlősi** körzetben 1888-ban Bíró Lajos lelkész 28 szórványterületen élő protestánt tartott nyilván. A legtöbben a Nagyszőlős melletti Szőlősvégárdón éltek. A lelkész a legtöbb községet évente csak egyszer látogatta meg, mivel vallástant oktatott a nagyszőlősi elemi és polgári iskolában, így a missziói teendőket általában a nagyszünidőben végezte el. Előfordult olyan év, amikor egyéb okok miatt nem tudta megfelelően elvégezni a feladatát. 1892-ben kolerajárvány pusztított, és a járványügyi bizottság tagja is volt, amelynek üléseire minden nap be kellett járnia. A szórványában a XIX. század utolsó évtizedeiben évente átlagosan 8-szor keresztelt, és ugyan ennyiszor temetett. Áttérés csak elvétve fordult elő, 1892-ben egy görög katolikus szőlősegresi lakos tért át a református hitre. Lélekszámban tehát nem történtek nagy változások, csak a személyekben, elsősorban a szőlősvégárdói Horthy-uradalomban szolgáló cselédek cserélődése miatt³⁹.

A századfordulót követően a nagyszőlősi missziói körzethez 17 szórvány tartozott. Azokon a helyeken, ahol csak 3-4 hívő volt, ott csak lelkészi beszélgetés volt megtartva. A körzetben 137 protestáns lakos élt, amelyből 80-an Szőlősvégárdóban. Itt volt egy régi romtemplom, amely felújítására a század elején még nem volt pénz. Bíró Lajos lelkész 1906-os halálát követően a missziói körzetet gondozó lelkész Sarkady Mihály lett, aki Tiszaújlakról érkezett Nagyszőlősre⁴⁰.

1907-ben a megyeközponthoz tartozó szórványterületen 16 ezer ruszin és zsidó lakos, valamint néhány száz római katolikus vallású magyar között 115 református és 2 evangélikus élt, amelyből 80-an Szőlősvégárdón éltek. Az elvándorlás ezt a körzetet is elérte. Vagyona csak ennek a közösségnek volt, a romokban heverő templom mellett volt egy lelkészi telek, amelyet az állami iskola használt évi 600 koronáért. Az egyházi vagyont képezte a

³⁸ KRLM: A Máramaros-Ugocsei Református Egyházmegye Máramarosszigeten tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. 1886

³⁹ KRLM: A Máramaros-Ugocsei Református Egyházmegye Tiszaújlakon tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. 1893

⁴⁰ KRLM: A Máramaros-Ugocsei Református Egyházmegye Tiszaújlakon tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. 1908

3383 korona 80 filléres templomépítési alap is, valamint 4 holdnyi erdő, amely fainak értéke 4000-5000 korona körüli összegre volt tehető. 1910-ben a protestánsok száma 7 szórványban 133 fő volt (126 református, 7 evangélikus). A Szőlősvégárdótól Rakaszig terjedő területen 23436 főből 600 magyar anyanyelvű lakos élt. A protestáns hívek nagy részét ekkor a cselédség mellett vasutasok és körjegyzők alkották. Horthy Vilmos szőlősvégárdói földbirtokos és egyházi gondnok kezdeményezésére határozatot fogadtak el a régi templom újjáépítéséről. A körzetben 1910-ben először haladta meg a temetések száma a keresztelesekét (6/3). A gyülekezet vagyona ekkor már 4306 korona volt, és az erdeje értéke elérte a 6000 koronát⁴¹. Az 1910-es évről szóló lelkészi beszámoló szerint a nagyszőlősi körzetben Sarkady Mihály lelkész 7 szórványban 126 református és 7 evangélikus hívőt tartott nyilván. A területen élő 23436 főből csak 600 volt magyar anyanyelvű, és 35 fővel csökkent a protestánsok száma az elmúlt évhez képest, elsősorban a hívek nagy részét alkotó vasutasok, körjegyzők cserélődése miatt. Ardóban 7, Rakaszon 5 tanköteles gyerek az állami iskolába járt. A Szőlősvégárdón lévő romtemplom újjáépítése 1910-ben már tervben volt, amely mellé már fedeles harangláb épült, haranggal⁴². A templom újjáépítése 1913-ban már folyamatban volt, elsősorban Horthy Vilmos támogatásának köszönhetően. A háborút megelőző évben a körzetben 133 protestáns lakos élt. Szőlősvégárdó mellett már Rakaszon is tanultak az állami iskolában protestáns diákok, akiknek az oktatását a lelkész, illetve a helyi református vallású tanító végezte. Sarkady Mihály lelkész kérelmezte, hogy a rakaszi 6 tankötelest oktató tanítónőnek az egyházmegye biztosítson fizetést. 1914-re befejeződött a szőlősvégárdói templom újjáépítése⁴³. A háború éveiben a protestáns hívek 17 községben éltek, Ardót leszámítva mindegyikben csak néhány főről beszélhetünk. A protestáns tanköteles diákok oktatása továbbra is két községben, Szőlősvégárdón és Rakaszon zajlott. Egyházi adót a körzetben élő hívek nem fizettek, vagyona a korábbi évekhez hasonlóan csak Ardónak volt. A renovált templomot a háború miatt nem szentelték fel⁴⁴.

⁴¹ KRLM: A Máramaros-Ugoc sai Református Egyházmegye Tiszaujlakon tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. 1911

⁴² KRLM: A Máramaros-Ugoc sai Református Egyházmegye Tiszaujlakon tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. 1910

⁴³ KRLM: A Máramaros-Ugoc sai Református Egyházmegye Tiszaujlakon tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. 1914

⁴⁴ KRLM: A Máramaros-Ugoc sai Református Egyházmegye Halmiban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. 1916

A **Huszt** központú missziói körzetet 1888-ban hozták létre, a körzet első gondozó lelkésze Szigethy Zoltán volt. A körzethez az első években a központtól 58 km-re fekvő Ökörmező község is hozzá tartozott. 1908-ban a körzetet megszüntették, majd 1913-ban ismét létrehozták.

Tóth Ferenc **técsői** lelkész körzetének jelentősebb szórványközségei 1888-ban Ferencvölgy, Bustyaháza és Taracköz voltak. A református egyház a dolhai körzethez hasonlóan itt is a fejlődés időszakát élte a század utolsó évtizedében. 1903-ban a Taracközön élő hívek templomépítési alapot hoztak létre 835 koronás összeggel. Erre a célra Rétyi Mihály országgyűlési képviselő adományozott ingatlant. 1905-ben a körzethez 7 szórvány tartozott, melyekbe a lelkész 16-szor tett látogatást. Gondot jelentett, hogy nem volt hely, ahol meg lehetett volna tartani az istentiszteletet. Problémát jelentett továbbá, hogy az oktatás nem volt megfelelően biztosítva. Iskola hiányában Ferencvölgyön 70 iskolaköteles nem járt iskolába. Taracköz után a bustyaházi hívek – 1906-ban 43-an voltak a községben – is templomépítési alapot hoztak létre, amelynek összege 1038 korona volt. Az összeg elsősorban a convent segélynek köszönhetően gyűlt össze. 1907-ben Ferencvölgyön (1901-től Kövesláz) állami iskola alakult, amely megoldotta a korábbi években fennálló iskolázatlansági problémát. Az iskolában 9 református növendék tanult. 1910-ben a számuk 5-re csökkent. 1914-re pedig már csak református tanköteles volt Ferencvölgyön. Nagy problémát jelentett az Amerikába való elvándorlás, amely a bustyaházi gyülekezetet érintette leginkább. 1907-ben a Técsőhöz tartozó 7 szórványban élő hívek száma 120 fő volt, ebből 11 evangélikus vallású volt⁴⁵.

1914-ben az orosz betörés a técsői körzetben is nagy pusztítást okozott, az egyház 457, Tóth Ferenc lelkész pedig 1224 koronás kártérítést kapott⁴⁶. A háború éveiben a többi körzethez hasonlóan itt sem lehetett beszélni az egyházfenntartói járulékot, a bustyaházi templomépítési alap viszont lassan gyarapodott, elsősorban annak köszönhetően, hogy a korábban ferencvölgyi református növendékek oktatására szánt segélyt, a diákok hiánya miatt, 1914-től kezdve Bustyaháza kapta meg⁴⁷. Az alap 1916-ban 1860 koronát tett ki, azonban a templom megépítésére a háborús veszedelmek, valamint az ezt követő impériumváltás miatt nem került sor.

⁴⁵ KRLM: A Máramaros-Ugocsbai Református Egyházmegye Tiszaújlakon tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. 1908

⁴⁶ KRLM: A Máramaros-Ugocsbai Református Egyházmegye Halmibán tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. 1916

⁴⁷ KRLM: A Máramaros-Ugocsbai Református Egyházmegye Tiszaújlakon tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. 1914

A századfordulón felmerült annak a lehetősége, hogy egy hetedik és egy nyolcadik missziós körzetet is létrehoznak (Ugocsa megyében a másodikat), előbbit Tekeháza központtal, amelyhez Királyháza és a környékbeli szórványok tartoztak volna (Veresmart és Rakasz), utóbbit Taracköz központtal. Ez azonban nem valósult meg, viszont Királyházán leányegyház alakult 1891-ben, Taracközön pedig templom és lelkészlak építési alapot hoztak létre 1906-ban 5 116 koronával, azzal a céllal, hogy az itt működő leányegyházat anyaegyházzá alakítsák⁴⁸. Királyházán 1902-ben templomépítési alapot hoztak létre. 1456 korona gyűlt össze erre a célra, amelyből 540 koronát a convent adományozott, a maradék összeg pedig a helyi mozdonyvezetők által szervezett bálon, helyi lakosok, köztük Dapsy Aladár királyházi földbirtokos és vármegyei főlevéltárnok adományaiból gyűlt össze. A templom végül 1911-re készült el. A lelkési szolgálatokat Koncz János, a szomszédos Tekeháza lelkésze végezte⁴⁹.

A fent leírtakat összegezve elmondhatjuk azt, hogy a Máramaros-Ugoc sai Református Egyházmegye a belmissziós ébredést követően, és különösen az országos egyház megalapítása után kiemelt figyelmet fordított az idegen nemzetiségek és felekezetek között szétszór tan élő protestáns hitűek lelki gondozására és oktatására. Az egyházmegye szórvány területein élő hívekre a nagy szegénység ellenére is magas hitbuzgalom volt jellemző, amely elsősorban a templomépítésre való szándékban, valamint a református oktatásra való igényben mutatkozott meg. Az „elszóródott” protestánsok összegyűjtése mellett az egyház célja a missziói központok létrehozásával a magyar nemzeti öntudat terjesztése, és a magyar nyelv és vallás népszerűsítése is volt, amely a XIX. század végi, XX. század eleji magyar nemzetiségi politikával volt megegyező. Többek között ennek az érzékazonosságnak köszönhetően a régióhoz kötődő világi pozíciót betöltő személyek (országgyűlési képviselők, polgármesterek stb.) anyagilag támogatták ezeknek a missziós központoknak a létrehozását. Az elszór tan élő hívek lelki gondozása eredményesen zajlott, azonban a magyarosítás már kevésbé. Az itt élő hívek nagy részét gyakran a helyi uradalmakban szolgáló cselédek, valamint vasúti munkások, illetve ide kihelyezett körjegyzők és egyéb közigazgatási dolgozók alkották. A homogén, zárt közösségben élő görög katolikus ruszinság és románság

⁴⁸ KRLM: A Máramaros-Ugoc sai Református Egyházmegye Halmiban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. 1892

⁴⁹ KRLM: A Máramaros-Ugoc sai Református Egyházmegye Tiszaujlakon tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. 1914

körében nem sikerült érdemi eredményt elérni ezen a téren. A református egyházba való áttérés nem volt jellemző ezekre a nemzetiségekre, az általam vizsgált 30 év során csak néhány ilyen esettel találkoztam. Ettől kicsit gyakoribb eset volt az, hogy izraelita vallásúak tértek be az egyházba. Ezek az áttérések olyannyira ritkán fordultak elő, hogy döntően nem befolyásolták a szórványvidéken élő protestánsok számának alakulását.

A szórványban élők gondozása mellett az egyházmegye gyámintézetet működtetett 1846-tól, valamint árvaházak létrehozása is napirenden volt az 1891-ben Técsón tartott egyházmegyei közgyűlésen. A szegényekről való gondoskodás 1903-ban még nem volt végrehajtva az egyházmegye egy gyülekezetében sem, annak ellenére sem, hogy az egyházi törvények a presbitériumok számára ezt kötelezővé tették. A gyülekezetek számára ebben a politikai község adott segítséget. A nélkülözőket igyekezett minden gyülekezet segíteni, már amennyit anyagi helyzete megengedett. Nem meglepő tehát az, hogy ebben a legaktívabb egyházközség a máramarosszigeti volt, amely az egyik legtöbb tőkével rendelkező egyház volt az egyházmegyében. 1902 telén a város vezetésével közösen népkonyhát működtetett, amely naponta 350 embert látott el étellel. A szigeti egyház 220 koronával és számos gyülekezeti tag ingyenes munkájával járult hozzá a jótékonyasághoz, amelyre összesen csaknem 4000 korona fordítatt. Részt vett továbbá a szegény tanulók segítő egyletének munkájában, amely szintén városon belüli társadalmi összefogás eredményeként jött létre. Erre összesen 1000 koronát fordítottak, amelyből 176 koronát a szigeti református egyház állt⁵⁰. A szegényebb gyülekezetek is igyekeztek gondoskodni lehetőségeikhez mérten a közösség szegényebb tagjairól, valamint elengedték a tandíj befizetését az iskola néhány tanulójának. Egyes gyülekezetek pedig ruhával és tankönyvvel segélyezték a szegényebb diákokat. A világháború éveiben, az erdélyi román betörés következtében az egyházmegye területére erdélyi menekültek érkeztek, köztük lelkészek és tanítók is. 1916-ban az egyházmegye gyűjtést szervezett a megsegítésükre⁵¹. A belmissziói ébredés során fontos szerepet kapott a különböző alapok létrehozása. A már fentebb említett templomépítési alapok mellett alapítványokat hoztak létre lelkészek, árva gyerekek, ifjúsági egyletek, szegények, betegek megsegítésére. Ezek

⁵⁰ KRLM: A Máramaros-Ugocsei Református Egyházmegye Huszton tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. 1903

⁵¹ KRLM: A Máramaros-Ugocsei Református Egyházmegye Királyházában tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. 1917

az alapok gyakran az alapot létrehozó személyek nevét viselték. A Máramaros-Ugocsai Egyházmegyében ilyen alap volt többek között a Kovássy Ákos-féle alapítvány, a Szentpáli Jenő alap, az Aczél László⁵² alapítvány, és az Apaffy-féle sóalapítvány is stb. Előbbi létrehozása Kovássy Ákos máramarosszigeti ügyvédhez köthető, aki 200-200 koronás alapokat hozott létre az elszegényedett ugocsai gyülekezetek megsegítése céljából. Az Aczél alapítvány Nagyszőlősön alakult. Aczél László, vármegyei tanfelügyelő és református gyülekezeti gondnok még életében létre akart hozni egy 10 000 koronás alapot a nagyszőlősi református gyülekezet támogatása céljából, azonban hosszan tartó betegsége és 1906-os halála megakadályozta ebben. Aczél özvegye, báró Perényi Lujza teljesítette férje akaratát, és 1907. február 25-én létrehozta az alapot. Az alapítvány célja a nagyszőlősi református gyülekezet segítése és létfenntartása volt. A 10 000 korona összegből 3 000 korona évenkénti kamat a lelkész, 2 000 korona kamat a tanító jövedelmét gyarapította. Ezer korona kamatát pedig a református iskolában tankönyvek, írószerek és egyéb iskolai eszközök beszerzésére fordították. A fennmaradó 4000 koronás összeget pedig az alapítvány szabályzata szerint addig érintetlenül hagyják, amíg az nem duzzad 10 000 koronára⁵³. Az Apaffy sóalapítvány Máramaros legrégebben létrejött alapja volt, amelyet még 1671-ben adományozott Apaffy Mihály erdélyi fejedelem a máramarosi református egyházak megsegítésére. A fejedelem adománylevelével a máramarosi sóbányákból meghatározott mennyiségű kősót rendelt az egyházaknak és iskoláiknak. Ezt a kősót évenként pontosan kiadták az erdélyi fejedelmek a református egyházaknak. Az 1691-ben Lipót király által kiadott hitlevél megerősítette az alapítvány létezését, azonban 1720-ban a bécsi kamara megtagadta az alapítvány elismerését. A bécsi kamara többször kijelentette, hogy ezek a támogatások nem illetik meg az egyházakat, azonban kompenzációként évente 80 forint 20 krajcárt, majd 35 forint 70 krajcárt adott a máramarosi egyházaknak. A szabadságharc idején a reformátusok kérték az Apaffy-adománylevél elismerését, de sem ekkor, sem pedig az abszolutizmus időszakában sem sikerült elérni céljukat. A kiegyezés évében felkeresték panaszukkal a kormányt, de 1894-ig nem jutottak egyezsége. Ebben az évben Szikszay Zoltán memorandumot nyújtott be a pénzügyminiszterhez,

⁵² Aczél László (1849, Kunszentmiklós –1906, Nagyszőlős) Ugocsa vármegye tanfelügyelője 1882 – 1906, a nagyszőlősi református gyülekezet presbitere. 1902-ben megírta Ugocsa vármegye népoktatásügye c. munkáját, melyet saját tapasztalatai és iskolalátogatásai ihlettek.

⁵³ KRLM: A Máramaros-Ugocsai Református Egyházmegye Máramarosszigeten tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. 1907

amelyben felvázolta történetüket, és kiemelte, hogy nem jutalmat kér, hanem csak a jogos beneficiumokat akarja helyreállítani⁵⁴. Ehhez a király és az országgyűlés beleegyezése kellett. A helyzet 1899-ben oldódott meg, a pénzügyminiszter évente 5 000 forintot ad a gyülekezeteknek, olyan arányban szétosztva, ahogyan a fejedelem levelében szétosztotta a kősót közöttük⁵⁵. 1907-ben Máramarosszigeten a sóalapítvány összege 26 500 koronát tett ki⁵⁶.

A világháború kitörése, csak úgy, mint a szórványmisszióra, a saját gyülekezeti tagok segélyezésére is negatívan hatott. A háború végére az egyházak annyira elszegényedtek, hogy a legszükségesebb kiadásokat is alig tudták fedezni, így a belmissziós mozgalom is hanyatlásnak indult.

⁵⁴ Az Apaffy-féle sóalapítvány megváltása. Protestáns Egyházi és Iskolai Lap. 1899.12.31. 53. sz.

⁵⁵ KRLM: A Máramaros-Ugocsai Református Egyházmegye Tiszaújlakon tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. 1899

⁵⁶ KRLM: A Máramaros-Ugocsai Református Egyházmegye Nagyszőlősen tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. 1907

DUPKA GYÖRGY

KÁRPÁTALJAI NŐK A GUPVI- ÉS GULÁG-TÁBOROKBAN

(FOLYTATÁS, VII. FEJEZET)

ADALÉKOK A GULÁG–GUPVI-TÁBOROKBA HURCOLT NŐK
SZENVEDÉSTÖRTÉNETÉHEZ

A sztálini megtorlás idején a GUPVI-, az ORB- és a GULÁG-táborokba elhurcolt, kitelepített, száműzött kárpátaljai nők szenvedéstörténetével a rendszerváltás éveitől foglalkozom, rehabilitálásuk ügyét elsőként az 1989. október 20-án a Népképviselők Kárpátaljai Területi Tanácsa mellett megalakult magyar munkacsoport¹ vállalta fel, amely tisztázni kívánta az 1944 őszén Kárpátaljáról munkatáborokba hurcolt magyar férfiak és nők sorsát. A munkacsoport tagja voltam jómagam is, mint a Kárpáti Kiadó szerkesztője. A munkacsoport a 30-as, 40-es években és az 50-es évek elején történt megtorlások férfi és női áldozatainak rehabilitálását elősegítő bizottság mellett működött. A bizottság élére e sorok íróját választották.²

1. AZ OKNYOMOZÓ-TÉNYFELTÁRÓ KUTATÁSOK TÖRTÉNETÉBŐL

1990. augusztus 26-án a megválasztott képviselőkkel újjászervezték a Népképviselők Kárpátaljai Területi Tanácsának a Rehabilitáltak Jogainak Visszaállításával Foglalkozó Munkabizottságát. A 17 tagú testület vezetője **Molnár Bertalan**, a megyei végrehajtó bizottság első elnökhelyettese lett. Irányításával a beregszászi levéltár anyagai alapján 30 000 hadifogoly és internált neve vált először ismertté, ekkor szembesültünk azzal a ténnyel, hogy a németek és magyarok lakta településekről a szovjet munkatáborokba hurcoltak és elítéltek között nők is vannak. A testület **Olekszij Korszun** ezredesét és engem, mint a megyei tanács képviselőjét felkért, hogy hasonló

¹ *Kárpáti Igaz Szó*, 1989. július 12.

² DUPKA György (szerk.): *A KMKSZ történetéből. Dokumentumok, tények, adatok 1989–1993.* Ungvár–Budapest, Intermix Kiadó, 1993, 121.

dokumentumokat kutassunk fel a levéltárakban, és tegyünk javaslatokat a politikai vonalon elítélt nők rehabilitálására.³

A levéltári kutatómunkával párhuzamosan a civil összefogásra épülő anyaggyűjtést valójában az 1989. november 18-án Beregszászban⁴ megtartott emlékkonferencia indította el, amely többek között arról is döntött, hogy szorgalmazza az 1944 őszi „háromnapos” munkára elhurcoltak, és bármilyen szovjet megtorlásban részesültek névjegyzékének összeállítását, a sajtóban való leközlését.

A korabeli fórumok közül csak a *Kárpátalja* című, **Mankovits Tamás** főszerkesztésében Miskolcon 1990–1996 között megjelenő, de Kárpátalján terjesztett hetilap vállalta fel az eddig tabu témának számító, a zsidó holokauszthoz hasonló, etnikai tisztogatásként minősíthető 1944-es kárpátaljai népiértás ügyének teljes megvilágítását, köztük az elhurcolt nők kálváriáját is.

Irányítással az internáltokról begyűjtött és összeállított anyagokat, a mártírok névsorát 1990–1992 között ugyancsak a *Kárpátalja* közölte folyamatosan, falvankénti bontásban.⁵ A túlélők és a hozzátartozók valamennyi publikációra reagáltak, levelek tucatjaiban juttatták el hozzám a közlésekkel kapcsolatos kiegészítéseket, visszaemlékezéseket.

A kárpátaljai magyar lágerirodalom első gyűjteménye társszerzőinek többsége is a túlélők közé tartozott, így adtam ki saját költségemen a sztálini légerékben született verses leveleket, imákat *Istenhez fohászkodva...*⁶ címmel, a könyvért befolyó összeget pedig felajánlottam a Szolyvai Emlékpark építésére. A 30 év alatt felgyűjtött lágerfolkloort külön gyűjteményben⁷ is megjelentettük, melyben több lágerírásnak lányok és asszonyok a szerzői.

Helytörténészekről és levéltárosoktól szintén kaptam értékes dokumentumokat, amelyek felhasználásával állítottam össze a sztálinizmus kárpátaljai áldozatairól szóló első emlékkönyv anyagát, amely 1993-ban, közreadásomban jelent meg.⁸ A könyv anyagának angol változata is elkészült, és felkerült egy

³ DUPKA György (szerk.): *Egyetlen bűnük magyarságuk volt. Emlékkönyv a sztálinizmus kárpátaljai áldozatairól, 1944–1946.* Ungvár–Budapest, Patent–Intermix, 1993, 264–265. p.

⁴ Veress Gábor, a Beregszászi járás akkori első titkára a beregszászi fórum összehívása ellen hevesen tiltakozott, és akadályozni próbálta munkáját.

⁵ *Kárpátalja* – a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség lapja. Főszerk.: MANKOVITS Tamás (Miskolc). Az áldozatok névsorát DUPKA György adta közre.

⁶ DUPKA György (szerk.): *Istenhez fohászkodva... 1944 Szolyva.* Verses levelek, imák a sztálini légerékből 1944–1957. Ungvár–Budapest, Intermix Kft. 1992.

⁷ „Uram...segíts haza minket...!”. *Lágerírások: versek, fohások, levelek, naplórészletek a sztálini légerékből (1944-1959)* Közreadta: Dupka György. (Újrakiadás). Szolyvai Emlékparkbizottság, Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2017.

⁸ DUPKA György (szerk.) (1993): *Egyetlen bűnük magyarságuk volt ... i. m.*

kanadai honlapra.⁹ További felhívásunkra megmozdult szinte egész Kárpátalja magyarsága, a posta egyre-másra hozta a túlélők visszaemlékezéseit. Ebben a tárgykorban eddig több mint 30 kiadvány készült el a Szolyvai Emlékparkbizottság kutatóműhelyében, melyek meg is jelentek, az internetre is felkerültek.

1993-tól hét konferenciakötetünk látott napvilágot. A gyűjteményekben¹⁰ helyet kaptak tudományos címmel rendelkező kárpátaljai kutatók (**dr. Molnár D. Erzsébet** (Beregszász), **dr. Zubánics László** (Gut), **dr. Tóth Mihály** (Zápszony)), fiatal doktoranduszok (**Bimba Brigitta** (Bátyú), **Csordás László** (Eszeny), **Marcásák Gergely** (Kincseshomok), **Kosztó Gyula** (Beregdéda), **Vass Szabina** (Forgolány)), egyetemi és főiskolai hallgatók (**Mádi Diana** (Verbóc), **Szabó Kata** (Beregújfalu)) helytörténészek (**Olekszij Korszun** (Ungvár), **Marosi István** (Beregszász), **Meskó János** (Ungvár)), továbbá anyaországi (**Balahó Zoltán** (Budapest), **dr. Bognár Zalán** (Budapest), **dr. Botlik József** (Budapest), **Dragan Traian** (Budapest), **dr. Latorczai Csaba** (Budapest), **dr. Horváth Miklós** (Budapest), **Matkovits-Kretz Eleonóra** (Pécs), **dr. Márkus Beáta** (Pécs), **Nagné Pintér Jolán** (Budapest), **Kovács Sándor** (Budapest)), erdélyi (**Benkő Levente**, **Papp Annamária**, **dr. Murádin János** (Kolozsvár), **Kállay Karolina** (Szatmárnémeti)), oroszországi (**dr. Motrevice Volodimir**, **dr. Sykalin Alexander** (Jekatyerinburg)), kazahsztáni (**dr. Muszagalijeva Avrajlim** és **dr. Muszabekova Roza** (Nurszultan)) kutatók tényfeltáró dolgozatai, amelyek az elhurcolt kárpátaljai férfiak és nők sorsával is kapcsolatosak.

A GULÁG-rabságra ítélt számos nő rövid életrajzát is beaválogattuk a *Kárpátaljai magyar Gulag-lexikonba*.¹¹ Három történelmi szociográfiában

⁹ Tárolt változat: hungarian_genocide_in_transcarpathia.pdf (2012)

¹⁰ „Ezer fogoly küldi imáját az égbe... miatyánk, úristen, segíts haza minket!..” Nemzetközi emlékkonferencia, Beregszász, 2015. november 20. Szerkesztette: dr. Dupka György. Szolyvai Emlékparkbizottság-Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest. 2016;

A Kárpát-medencéből elhurcolt magyar és német rabok nyomában Oroszöldön és a Kaukázus országaiban. Nemzetközi emlékkonferencia, Makkosjányosi, 2016. november 18. Szerkesztette: dr. Dupka György. Szolyvai Emlékparkbizottság-Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest. 2017;

„Nevük élni fog nemzedékről nemzedékre...” *Múltidézés a Kárpát-medencében: szovjet katonai megtorlás, GULÁG- és GUPVI-táborok, áldozatok, emlékhelyek. Nemzetközi emlékkonferencia, Beregszász, 2017. november 17. Szerkesztette: dr. Dupka György, dr. Zubánics László. Szolyvai Emlékparkbizottság-Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest. 2018;*

„Kitárni az ország és világ előtt az igazságot.” *GULÁG-GUPVI-kutatók nemzetközi fóruma 2018. nemzetközi emlékkonferencia, Makkosjányosi, 2018. november 16. Szerkesztette: dr. Dupka György, dr. Zubánics László. Szolyvai Emlékparkbizottság-Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest. 2019;*

„Élni kell, élni muszáj”. *GULÁG-GUPVI-kutatók nemzetközi fóruma 2019. Nemzetközi emlékkonferencia Makkosjányosi, 2019. november 15. Szerkesztette: dr. Dupka György, dr. Zubánics László. Szolyvai Emlékparkbizottság-Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest. 2020.*

¹¹ DUPKA György. *Kárpátaljai magyar Gulag-lexikon*. Lefejezett értelmiség 1944-1959. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1999.

örökítettük meg az Euráziában 2009–2017 közt megvalósított kutatóutunk tényfeltárásait a volt szovjet lágerek és temetők területén, ahol magyar férfiak és nők nyugszanak jeltelen sírokban. Ezek közül a harmadik is nyomdába került.¹²

A tucatnyi monográfia közül két kiadványunk¹³ is közöl elemző tanulmányokat a Gulágra hurcolt magyar, zsidó, német, ruszin és más nemzetiségű nőkről. Folyamatosan gazdagítjuk oral history gyűjteményünket¹⁴ a lágereket, börtönöket megjárt túlélőktől, férfiaktól és nőktől lejegyzett visszaemlékezésekkel, interjúkkal.

A Gulágról hazatért kárpátaljai nők, köztük **Mandrik Erzsébet**, **Mészáros Sándorné** olvasmányos, helyenként megrendítő naplóit, emlékiratait is fontosnak tartottuk közölni. Ezek az olvasók kérésére legutóbb egy kötetben¹⁵ láttak napvilágot.

A GULÁG-GUPVI témák között a női sorsok szépirodalmi feldolgozását is támogattuk. Ezek közül kiemelkedik **Nagy Zoltán Mihály** – már ötödik kiadását megélt – *A sátán fattya*¹⁶ című kisregénye, amelyből 2017-ben **Zsigmond Dezső** filmrendező nagyjátékfilmet is készített. A mű cselekménye az 1944. novemberi kárpátaljai történésekkel kezdődik, és a szovjet katonák

¹² DUPKA György: *Magyar GULÁG-GUPVI rabok Euráziában. Felfedett nyomok Oroszország, Baskíria, Csecsenföld, Kaukázus, Ázsia régióiban*. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2020. Lásd még: DUPKA György: „Hova tűnt a sok virág...” *Időutazás az Urálba magyar és német rabok (1941-1955) nyomában*. Ungvár-Budapest, 2013. 224.

Tárolt változat: <http://mek.oszk.hu/11300/11392/>

¹³ DUPKA György. „Ne ítéljete el ...!” *Zsidó népiertás, antiszemita üldözés Kárpátalján a náci és a kommunista eszmék nevében (1938-1991)*. Ungvár-Budapest, 2015. Tárolt változat: <https://mek.oszk.hu/14300/14370>. Lásd még: DUPKA György: *A szovjet hatóság megtorló tevékenysége Kárpátalján (1944-1991)* A kárpátaljai magyarságot ért atrocitások, sérelmek vázlatos története levéltári források, egyéb dokumentumok alapján. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2014. Tárolt változat: <http://mek.oszk.hu/13300/13350/>

¹⁴ *Egy eltűnt férfigeneráció nyomában a GUPVI-GULÁG kárpátaljai túlélőinek vallomásaiból*. Összeállította: DUPKA György. Szolyvai Emlékparkbizottság-Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2017. Tárolt változat: <http://mek.oszk.hu/17900/17927/17927.pdf>. Lásd még: Vádolnak a kárpátaljai túlélők és a meggyalázott holtak. *Szemelvények a szovjet fogságból hazatért túlélők (volt hadifoglyok, civil internáltak, politikai elítéltek, kényszermunkások) vallomásaiból, visszaemlékezéseiből, valamint a hozzátartozók adatközléseiből*. dr. DUPKA György közreadásában. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2016. Tárolt változat: <https://mek.oszk.hu/15900/15900/15900.pdf>

¹⁵ *Kárpátaljai magyar nők a Gulágon*. Történetek, visszaemlékezések, emlékiratok. Összeállította: DUPKA György. Szolyvai Emlékparkbizottság-Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2017. Készült a Gulág Emlékbizottság támogatásával.

Tárolt változat: <http://mek.oszk.hu/17900/17947/17947.pdf>

¹⁶ NAGY Zoltán Mihály: *A sátán fattya*. Ötödik kiadás. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2019. Tárolt változat: <https://mek.oszk.hu/20300/20307/20307.pdf>

által megerősszakolt tizenhat esztendő *Tóth Eszter* sorsán keresztül – aki megszüli a *sátán fattyát* – mutatja be a megrázó bereg-vidéki eseményeket.

A Szolyvai Emlékparkbizottság keretében tovább folytattuk az etnikai tisztogatással kapcsolatos feltáró munkát a levéltárakban és a túlélők körében. A kutatási eredményekről különböző nemzetközi szakmai konferenciákon, emléküléseken, ukrán–magyar, magyar–német, magyar–magyar történésztalálkozókon számoltunk be. Az elhangzott előadásokat könyv alakban is megjelentettük.

Szerkesztőbizottsági tagként vettem részt egy közel félezer levéltári dokumentumot tartalmazó ukrán–orosz gyűjtemény kiadásának előkészítésében, amelynek összeállító-főszerkesztője *Olekszij Korszun* ukrán történész volt. A határozatok többsége a 4. Ukrán Front, az NKVD, a SZMERS/Szmers (*jelentése: halál a szpiónokra*) és más belügyi alakulatoknak, főtiszteknek Kárpátalján a helyi lakossággal szemben elkövetett háborús bűneire is fényt derít. A 800 oldalas kiadvány¹⁷ többek között tartalmazza azokat a perdöntő okmányokat is, amelyek meggyőző adatokkal, nevekkal alátámasztva bizonyítják az 1944 őszen, és különösen 1945 elején a szovjet katonai hatóságok és megtorló egységek (NKVD, SZMERS és más belügyi alakulatok) által elkövetett törvénytelen ségeket a magyar, német és más nemzetiségű férfiakkal és nőkkel szemben.

A kötet megjelentetése az első olyan kísérlet, amelyben annak érdekében gyűjtöttük össze és rendszereztuk a legfőbb levéltári adatokat, hogy rávilágítsunk azon – a szovjet kormány és az állambiztonsági szervek, valamint a 4. Ukrán Front katonai parancsnoksága és a helyi kommunista párt közreműködésével végrehajtott – internálási folyamatokra, melyeknek kárpátaljai lakosok tízezrei estek áldozatul. E munkában azokat az eddig még nyilvánosságra nem hozott levéltári adatokat használtuk fel, amelyek az Oroszországi Föderáció levéltáraiból kerültek elő.

Számos dokumentumot gyakran csak nagy nehézségek árán, a kárpátaljai biztonsági szolgálat és a Belügyminisztérium archívumából, az állami levéltárból, illetve magángyűjtőktől sikerült beszerezni. A feltárt adatok alapján nyomon követhető a háború utáni időszak tragikus kárpátaljai eseményei.

¹⁷ *A Kárpátaljai magyarok és németek internálása és deportálása 1944-1955 között* című, túlzás nélkül rendhagyó és korszakalkotó, 780 oldalas dokumentációs könyv ukrán adatai: Закарпатські угорці і німці: інтернування та депортаційні процеси. 1944-1955 рр. Архівні документи і матеріали. Упорядник - О. М. КОРСУН. Редакційна колегія: І. І. КАЧУР (голова редколегії), Б. О. ГИАРДІОНОВ, Ю. Ю. ДУПКО, З. М. КІЗМАН, О. М. КОРСУН (керівник ред. - видав. гр.), І. Ю. КОРШІНСЬКИЙ, М. Д. МІСЮК, М. В. ОЛАШИН, О. М. РІШКО, А. М. ФУКС, С. В. ШАЛДА. Всеукраїнське державне видавництво «Карпати», Ужгород, 2012.

A Szolyvai Emlékparkbizottság (SZEpb) archívuma több mint 300 adatközlő, túlélő feljegyzett közléseivel, memoárgyűjteménnyel, veszteséglistákkal, lágerben keletkezett levelekkel és lágerversekkel stb. rendelkezik. Sajátos adatbázisa a fentiekén túl egyéb értékes információkat is tartalmaz.

A levéltárakon kívül más országok közgyűjteményeiben is következetes adatgyűjtést végeztünk. A túlélőkkel visszaemlékezéseik alapján készült mélyinterjúkat, visszaemlékezéseket, memoárokat is nyilvánosságra hoztunk.¹⁸

Többek között a női rabsorsok jobb megismerésére, a sírok felkutatására szerveztünk további emlékutakat a volt Szovjetunió különböző vidékeire.

2. HELYSZÍNI SZEMLE, TEREPMUNKA AZ EGYKORI LÁGEREK, RABTEMETŐK TERÜLETÉN

2009–2017 között *nyolc eurázsiai, illetve délnyugat-ázsiai (kaukázusi)* államot érintő öt kutatóúton vettem részt a pécsi Német Kör szakértőjeként. Főleg budapesti kiindulóponttal, előzetesen elkészült forgatókönyv alapján a célországok, és azon belül a kiemelt települések között – repülőgéppel, bérelt busszal, gyalog – több mint 50 ezer km-t tettünk meg. Minden kiutazás alkalmával változó összetételű volt csapatunk, amelynek keménymagját a GUPVI-GULÁG téma iránt elkötelezett kutatók alkották. Terepszemléink eddig kevésbé ismert, egykori – a magyarság szempontjából fontosabb – fogolytáborokhoz, sírkertekhez, a raboknak munkát adó objektumokhoz kötődtek, ahol a hadifoglyok, internáltak nyomában gyakorlati módon tényfeltáró adatgyűjtést folytattunk. Előttünk ilyen céllal magyar civil expedíció még nem járt Ukrajnában, Oroszországban, Azerbajdzsánban, Georgiában, Örményországban, Kazahsztánban és Üzbegisztánban, mely országok több mint 70 éven át a szovjet birodalomhoz tartoztak. 1991–1992-ben a szovjet impérium szétesését követően utódállamokként jöttek létre – napjainkban független, dinamikusan fejlődő országok –, az ENSZ tagállamai közé tartoznak.

---

¹⁸ Lásd: *Vádolnak a kárpátaljai túlélők és a meggyalázott holtak*, dr. DUPKA György közreadásában. Szemelvények a szovjet fogságból hazatért túlélők (volt katonafoglyok, civil internáltak, politikai elítéltek, kényszermunkások) vallomásaiból, visszaemlékezéseiből, valamint a hozzátartozók adatközléseiből (1944-2015). Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2015., *Egy eltűnt férfigeneráció nyomában a Gupvi-Gulág kárpátaljai túlélőinek vallomásaiból. Eltitkolt, múltidéző emlékezet a szovjetizálás időszakából, 1944-1990*. DUPKA György közreadásában. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2017.

Első emlékutunkra¹⁹ 2009. június 26. és július 4. között²⁰ került sor a malenkij robotosok nyomában az ukrainai *Donyeck és Luganszk megyékben*.

A Donyec-medencei emlékút résztvevői

Csoportunk²¹ a következő településeket kereste fel: *Donyeck (Sztalino), Makajevka, Ilovajszk-Sírokoje (Szpartak), Zugresz, Sahtyorszk (Katik), Kantarna, Gorlovka, Luganszk (Vorosilovgrád), Sztahanov (Kagyijevka), Lutug-*

¹⁹ Tárolt változat: <http://www.haboruskeresoszolgalat.hu/#id=&t=103&page=2> (2009)

²⁰ Első utunk az EU által finanszírozott Utak a gyökerekhez című pályázaton belül a *Polgári lakosság internálása „malenkij robotra” a Szovjetunióba* elnevezésű projekt: az EU EACEA támogatásával valósult meg.

²¹ A kutatócsoport magyarországi tagjai: **Matkovits-Kretz Eleonóra** (Pécsi Német Kör elnöke), **Szeltterné Winhardt Ildikó** (Budaörs), **Horváthné Szemerédi Mária** (Pécs), **Csehily József** (Pécs), **dr. Havasi János** (Pécs), **Debreceni Mihály** (Csap-Budapest), **Hack Ferenc Mihályné** (Almáskamarás), **Singer Zsuzsa** (Székesfehérvár), **Szikszai Nikolett** (Geresdlak), **Müller Zsuzsa** (Geresdlak), **Szorenné Matkovits Nóra Vanda** (Pécs), **Lévai Gábor** (Pécs), **Baumann Tímea** (Pécsvárad), **Noll Katalin** (Budapest), **Varga Orsolya** (Kismaros), **Kulcsár Tímea Ágnes** (Ráckeve), **Gárdonyi Adrienné** (Dunavarsány), **Szorre Tibor Kornél** (Pécs), **Walterné Müller Judit** (Pécs), **Matthaeidesz Konrád** (Budapest). Kárpátaljai, és vonattal Ungvárról indult résztvevői: **ifj. Bakura Sándor** (Eszény), **Dupka György** (Ungvár), **Kovács Elemér** (Beregszász). A kutatás eredményeit 2009. szeptember 25-én a Pécsi Valeria Koch Német Kollégiumban megrendezett „Utak a gyökerekhez” konferencián ismertettük, melynek keretében „malenkij robot” témájában készült dokumentumfilm vetítésére, a korszakhoz kapcsolódó új kiadványok bemutatójára, kiállítások megtekintésére is sor került.

ino, *Uszpenka, Perevalszk (Parkamona), Krasznij Lucs, Novij Donbász*. A helyi szemtanúk bevonásával megszemléltük az említett településeken egykor működtetett munkatáborokat, fogolytemetőket. Az első utunkról készült többszerzős kiadvánnyal²² és **dr. Havasi János** dokumentumfilmjével²³ is tudatni akartuk a széles közvéleménnyel, hogy a szovjetek nem csupán munkaképes férfiakat, de fiatal nőket is kényszermunkára hurcoltak.

A tömegsírok megkeresése mellett, a legnagyobb eredményünk egy konkrét női sír megtalálása *Uszpenkában*: az 1919 januárjában született **Marosi Józsefné** 1945. novemberben halt meg a kis bányásztelepülésen, sírját a mai napig gondozzák a helybeliek. Több mint 76 esztendeje áll az oszlop. **Kovács Elemér**, a csoport krónikásának feljegyzése szerint „*Volt úgy, hogy a legelésző állatok ledöntötték, ám a helybeliek közt mindig akadtak olyan emberek, akik felemelték és helyére tették az idegen nyelvű sírfelirattal ellátott fejfát.*”²⁴ A rendbe hozott sírkövön a következő felirat volt olvasható: „*Itt nyugszik Marosi Józsefné. 1919. január 6. – 1945. november. Béke poraira.*”

Marosi Józsefné sírköve Uszpenkában. Szláv szokás szerint vodkát ittunk a halott emlékére. Fotó: Fuchs Andrea

²² BAKURA Sándor – DUPKA György – KOVÁCS Elemér – KOVÁCS Erzsébet – MOLNÁR D. Erzsébet – TÓTH Zsuzsanna: „*Othon a könny is édes*” 1944–1955. *Kényszermunkára hurcolt kárpátaljai magyarok és németek nyomában a Donyec-medencében. Tanulmányok, hatásvizsgálatok, interjúk, riportok hivatalos iratok, vallomások tükrében.* Ungvár-Budapest, Intermix Kiadó, 2009, 104. p.

²³ *Sikeressé vált kutatásunk a Donyec-medencében. Az útról készült riportfilmek megtekinthetők az MTV Átjáró és Sírjaik hol domborulnak? c. műsorainak honlapján.* Ehhez a legegyszerűbb a Google-keresőbe beírni: MTV Átjáró) <http://www.haboruskeresoszolgalat.hu/#id=&page=4&page=3>

²⁴ Kovács Elemér: *Kelet felé visz a vonat...* BAKURA Sándor, DUPKA György, KOVÁCS Elemér, KOVÁCS Erzsébet, MOLNÁR D. Erzsébet, TÓTH Zsuzsanna: „*Othon a könny is édes*”. 1944–1945. *Kényszermunkára hurcolt magyarok és németek nyomában a Donyec-medencében.* Ungvár-Budapest, Intermix Kiadó, 2009. 84.

Feledhetetlen uszpenkai emlék az is, hogy a sírgondozó házigazda nyomban vodkát, kenyeret és sót hozott, így ősi szláv szokás szerint a sír felett guggolva koccintással áldoztunk a halottak emlékének.

Havasi János kutatótársunk közlése szerint²⁵ azóta a hozzátartozókat is sikerült felkutatni. **Laki L. László** és **Lehotai Aladár** nagyszerű kutatómunkája alapján végre megtudtuk: **Marosi Józsefné**, aki az 1223-as munkatábor rabjaként 1945. november 19-én hunyt el 25 éves korában a Donyec-medence *Uszpenka* nevű falujában, edelényi lakos volt, és születésekor **Stiber Piroskaként** anyakönyvezték. Az orosz lágerben fölvetett hadifogoly-dosszié adatait megerősítik az időközben megtalált leszármazottak állításait: **Marosi Józsefné Stiber Piroska** egy Mária nevű kislányt kényszerült otthon hagyni fogságba esésekor. Amikor 1945. november 19-én az 1223-as munkatábor rabjaként elhunyt, az orosz falu lakóinak visszaemlékezései szerint testvére, **Stiber Lajos** temette el a messzi idegen földön.

3. MAGYAR INTERNÁLT RABSZOLGANÓK AZ URÁL TÉRSÉGÉBEN

A II. kegyeleti és kutatóutat bevállaló csoportunk²⁶ 2012. június 29. és július 10. között az Urál hegyvonulat vonzáskörzetéhez tartozó Perm megye, Szverdlovszk megye, Cseljabinszk megye, Baskírföld térségébe látogatott el. A szibériai zárandoklat fontosabb epizódjait **dr. Havasi János** és **Jurkovics János** közös dokumentumfilmje²⁷ (a későbbiekben a Duna Tv bemutatta),

²⁵ Stiber Piroskának hívták az Uszpenkában eltemetett edelényi asszonyt! <http://www.haborskeroszolgalat.hu/?id=&t=103&page=3>

²⁶ Az első emlékutató (Donyec medencébe (2009.) követően a második expedíciót is ezentúl az Urálba (2012.) az EU (EACEA) támogatta. A pécsi Német Kör képviselésében ott volt **Matkovits-Kretz Eleonóra** (elnök), **Schmidt Antal** (alelnök), **Bán Ilona**, **Hack Ferenc Mihályné**, **Márkus Beáta**, **Schmidt Ákos**, **Stumpf Bálint**, **Stumpf Bálintné**, **Szendéné Arnold Katalin**, **Szabó Alla** tolmács, **Máthé Áron**, a Budapesti Terror Háza Múzeum főmunkatársa, **Singer Zsuzsa**, GULÁG-kutató, **Walterné Müller Judit**, a pécsi múzeum igazgatóhelyettese, **Csehily József**, a pécsi ruszin önkormányzat képviselője, továbbá a Magyar Televízió stábjában képviselésében **dr. Havasi János**, a Médiaszolgáltatás-Támogató és Vagyongazdálkodási Alap (MTVA) főmunkatársa, egyben a népszerű Haborús Keresőszolgálat vezetője, **Jurkovics János** filmes, operatőr. Kárpátalja képviselésében vonattal Ungvárról indult **Dupka György** történész, a Szolyvai Emlékparkbizottság felelős titkára, **Fuchs Andrea**, az ungvári svábok/németek baráti körének tagja, **Olekszjij Korszun** nyugalmazott ezredes, hadtörténész, a Rehabilitált Történelem Kárpátaljai Emlékkönyv szerkesztőbizottsága kiadói csoportjának vezetője.

²⁷ HAVASI János–JURKOVICS János: *Idegen ég alatt*. (Urál térségi lágerekben elhunyt magyar foglyok emlékének adózik az 57 perces film.) Szeged, 2012. http://www.port.hu/idegen_eg_allatt/pls/w/films.film_page?i_film_id=136919 (2012)

és jelen sorok írójának könyve²⁸ is megörökítette.

Megismerkedtünk egy magyarbarát orosz GULÁG–GUPVI-kutatóval, **Dr. Vlagyimir Motrevics** történész professzorral, aki a Jekatyerinburgi Állami Egyetemen tanít. Emellett a Moszkvában székelő Vojennije Memoriali Társaság²⁹ megbízásából eddig 96 hadifogoly-temetőt tárt fel és tett rendbe. A felsorolt területeken 35 egykori II. világháborús kényszermunkatábor, civil internált- és hadifogoly-temetőt azonosítottunk, dokumentáltunk.³⁰

Többek között arra is felhívta figyelmünket, hogy az uráli térségben magyar nők is raboskodtak. Az adategyeztetés szerint 1945 februárjában két vasúti szerelvényrel több száz észak-erdélyi szász/német, szatmár megyei sváb/német, illetve erdélyi magyar érkezett meg a permi állami vasútállomásra, akiket később a külvárosi és környékbeli légerrészlegek magyar és német hadifoglyok által ácsolt barakkjaiban helyeztek el, és városgazdálkodási feladatok megvalósításán dolgoztatták őket.

A kiváló orosz történész kalauzolásával a Perm környéki Kungurban az 1751-es civil munkás zászlóalj (RB) nyomait fedeztük fel. Az elhunytaknak a helyi polgári temetőben állítottak emléket. „És hányan nem jöttek haza soha többé!” – jutott eszembe az egyik túlélő erdélyi szász lány kifakadása, amit a Nagyenyedről Kungurba hurcolt **Novotny Margit**³¹ (2005-ben töltötte be 84. életévét) visszaemlékezésében olvastam. 1945 februárjában Gyulafehérváron vagonírozták be két fiútestvérével, Ottóval és Ernővel együtt. Ernő a Donyec-medencébe került, ő pedig Ottóval Fehér-Kungurba, az 1751. sz. munkaszázadba. Azonosítószáma 9953 volt. Apja, **Novotny Rudolf** köztisztviselőben álló műépítész felévi utánajárással mindhárom gyermekét hazahozatta a lágerből.

Ehhez egy Arzén nevű fiatal román mérnök-katonatiszttel szövetkezett, aki egy ideig a család vendégszeretétét is élvezte. Arzén Debrecen

²⁸ DUPKA György: „Hová tűnt a sok virág...” *Időutazás az Urálba magyar és német rabok (1941-1955) nyomában* (Történelmi szociográfia). Kárpátaljai Magyar Könyvek– 221. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2012. Tárolt változat: http://kmmi.org.ua/books?menu_id=9&submenu_id=26&book_id=409

²⁹ Lásd: Военно-мемориального сотрудничества «Военные мемориалы». („*Vojennije Memoriali*” Katonai-emlékmegőrző Nemzetközi Együttműködési Társaság. *A továbbiakban: Vojennije Memoriali Társaság*...

³⁰ Tárolt változat: [http://www.haboruskeresoszolgalat.hu/#id=&t=164&page=\(2012\),http://www.nemetkor.hu/index.php/hu/galeria/category/5-ural\(2012\),http://www.nemetkor.hu/index.php/hu/galeria/category/4-konferencia\(2012\)](http://www.haboruskeresoszolgalat.hu/#id=&t=164&page=(2012),http://www.nemetkor.hu/index.php/hu/galeria/category/5-ural(2012),http://www.nemetkor.hu/index.php/hu/galeria/category/4-konferencia(2012)).

³¹ T. A.: Apuka hazavisz. In: Nyugati Jelen, 2005. április 16. <http://archiv.nyugati jelen.com/2005/aprilis/april.%2026%20kedd/PDF/4.pdf>

alatt harcolt egy román katonai egység parancsnokaként, de Novotny úr hívó szavára hazatért, és ketten felkeresték a bukaresti szovjet követséget, ahol „kiverte a balhét”. **Novotny Margit** szavait idézve ezt mondta: „*Miféle dolog az, hogy amíg a harctéren vagyok, védem a hazát, addig a menyasszonyomat elviszik?*” A követelésnek meg lett az eredménye. Így mentette meg édesapja a román tiszt közreműködésével három gyermekét. A többiekért, akik meghaltak a lágerben, imát mondtunk, és virágot helyeztünk el a sírkő talapzatán.

A **Berezovszkij város Pervomajszk és Lenjinszkoje** nevű kerületében 1945–1949 között fenntartott 1801. és 1803. sz. munkászászlóaljban főleg Magyarország és a romániai Erdély területéről internált magyar, német nemzetiségű nők és férfiak dolgoztak.³²

Erdélyi német, vagyis szász volt az első női halott is: **Renner Etta** (Resicabánya, 1920), aki 1945. január 16-án Magyarbaksárról került ide. 1945. július 7-én halt meg, július 9-én temették el.

A névsorban két anyaországi magyar nőt találtam. Az egyik **Szanyi Magdolna**, apja József (1918). 1945. szeptember 2-án hunyt el, szeptember 4-én temették. A másik **Renner Jolán**, apja Vilmos (1925). 1946. március 2-án távozott az élők sorából, március 29-én helyezték örök nyugalomra. A birtokunkban lévő lista szerint Pervomajszk temetőjében összesen 128 internált civilt temettek el, közülük 27 magyar férfi, 2 magyar nő, 71 német férfi, 20 német nő, 3 román, 3 cseh, 1 szlovák, 1 lengyel férfi.

A Motrevicek-csapat által exhumált 132 halottból 19 magyar volt. 80 német, 31 erdélyi szász és román nő, 1 cseh. Megdöbbenő, hogy tizennyolc éven aluli szász lányok és fiúk is vannak az áldozatok között: **Cinta Elvira Feliksz** (1929), **Casztrau Jeva Kari** (1929), **Defing Edit Kari** (1928), **Vanya Alosz Alosz** (1928), **Leptix Mihály Jozef** (1927). A legidősebb korú nő 30, a legidősebb férfi pedig 45 éves volt. A lista szerint az utolsó elhunyt is szász nő volt: **Liszi (Liszai) Maria Jozef** (1919). 1949. május 25-én halt meg, május 26-án temették el a 12-es parcellában. Ezt követően a munkatábort felszámolták, az életben maradt foglyokat hazaengedték.

³² HAVASI János: *Tartalmas zarándokút az Urálban (2012-06-27 01:06:01)*, <http://www.haboruskeresoszolgalat.hu/?id=&t=103&page=3#id=&t=164&page=>

С. И. В. О. Л. К.   000.0

ЗАПИСЬ ЗАБОТЛИВОСТИ РАБОТНИКОВ НА КАДРОВЫХ ПРЕДПРИЯТИИХ
Р. Б. ИЛТА 214, КОММУНИКАЦИИ И ВОССТАНОВЛЕНИЯ

№	ИМЯ, ФАМИЛИЯ, ОТЧЕЧНОЕ Имя	Пол	Дата рождения	Место рождения	Дата поступления	Дата увольнения	№
1	СЕРГЕЕВ Иван Иванович	М	1900	Свердловская обл.	17.11.45	18.11.45	1
2	СЕРГЕЕВ Иван Иванович	М	1900	Свердловская обл.	17.11.45	18.11.45	2
3	СЕРГЕЕВ Иван Иванович	М	1900	Свердловская обл.	17.11.45	18.11.45	3
4	СЕРГЕЕВ Иван Иванович	М	1900	Свердловская обл.	17.11.45	18.11.45	4
5	СЕРГЕЕВ Иван Иванович	М	1900	Свердловская обл.	17.11.45	18.11.45	5
6	СЕРГЕЕВ Иван Иванович	М	1900	Свердловская обл.	17.11.45	18.11.45	6
7	СЕРГЕЕВ Иван Иванович	М	1900	Свердловская обл.	17.11.45	18.11.45	7
8	СЕРГЕЕВ Иван Иванович	М	1900	Свердловская обл.	17.11.45	18.11.45	8
9	СЕРГЕЕВ Иван Иванович	М	1900	Свердловская обл.	17.11.45	18.11.45	9
10	СЕРГЕЕВ Иван Иванович	М	1900	Свердловская обл.	17.11.45	18.11.45	10
11	СЕРГЕЕВ Иван Иванович	М	1900	Свердловская обл.	17.11.45	18.11.45	11
12	СЕРГЕЕВ Иван Иванович	М	1900	Свердловская обл.	17.11.45	18.11.45	12
13	СЕРГЕЕВ Иван Иванович	М	1900	Свердловская обл.	17.11.45	18.11.45	13
14	СЕРГЕЕВ Иван Иванович	М	1900	Свердловская обл.	17.11.45	18.11.45	14
15	СЕРГЕЕВ Иван Иванович	М	1900	Свердловская обл.	17.11.45	18.11.45	15
16	СЕРГЕЕВ Иван Иванович	М	1900	Свердловская обл.	17.11.45	18.11.45	16
17	СЕРГЕЕВ Иван Иванович	М	1900	Свердловская обл.	17.11.45	18.11.45	17
18	СЕРГЕЕВ Иван Иванович	М	1900	Свердловская обл.	17.11.45	18.11.45	18
19	СЕРГЕЕВ Иван Иванович	М	1900	Свердловская обл.	17.11.45	18.11.45	19
20	СЕРГЕЕВ Иван Иванович	М	1900	Свердловская обл.	17.11.45	18.11.45	20
21	СЕРГЕЕВ Иван Иванович	М	1900	Свердловская обл.	17.11.45	18.11.45	21
22	СЕРГЕЕВ Иван Иванович	М	1900	Свердловская обл.	17.11.45	18.11.45	22
23	СЕРГЕЕВ Иван Иванович	М	1900	Свердловская обл.	17.11.45	18.11.45	23
24	СЕРГЕЕВ Иван Иванович	М	1900	Свердловская обл.	17.11.45	18.11.45	24
25	СЕРГЕЕВ Иван Иванович	М	1900	Свердловская обл.	17.11.45	18.11.45	25
26	СЕРГЕЕВ Иван Иванович	М	1900	Свердловская обл.	17.11.45	18.11.45	26
27	СЕРГЕЕВ Иван Иванович	М	1900	Свердловская обл.	17.11.45	18.11.45	27
28	СЕРГЕЕВ Иван Иванович	М	1900	Свердловская обл.	17.11.45	18.11.45	28
29	СЕРГЕЕВ Иван Иванович	М	1900	Свердловская обл.	17.11.45	18.11.45	29
30	СЕРГЕЕВ Иван Иванович	М	1900	Свердловская обл.	17.11.45	18.11.45	30
31	СЕРГЕЕВ Иван Иванович	М	1900	Свердловская обл.	17.11.45	18.11.45	31
32	СЕРГЕЕВ Иван Иванович	М	1900	Свердловская обл.	17.11.45	18.11.45	32
33	СЕРГЕЕВ Иван Иванович	М	1900	Свердловская обл.	17.11.45	18.11.45	33
34	СЕРГЕЕВ Иван Иванович	М	1900	Свердловская обл.	17.11.45	18.11.45	34
35	СЕРГЕЕВ Иван Иванович	М	1900	Свердловская обл.	17.11.45	18.11.45	35
36	СЕРГЕЕВ Иван Иванович	М	1900	Свердловская обл.	17.11.45	18.11.45	36
37	СЕРГЕЕВ Иван Иванович	М	1900	Свердловская обл.	17.11.45	18.11.45	37
38	СЕРГЕЕВ Иван Иванович	М	1900	Свердловская обл.	17.11.45	18.11.45	38
39	СЕРГЕЕВ Иван Иванович	М	1900	Свердловская обл.	17.11.45	18.11.45	39
40	СЕРГЕЕВ Иван Иванович	М	1900	Свердловская обл.	17.11.45	18.11.45	40
41	СЕРГЕЕВ Иван Иванович	М	1900	Свердловская обл.	17.11.45	18.11.45	41
42	СЕРГЕЕВ Иван Иванович	М	1900	Свердловская обл.	17.11.45	18.11.45	42
43	СЕРГЕЕВ Иван Иванович	М	1900	Свердловская обл.	17.11.45	18.11.45	43
44	СЕРГЕЕВ Иван Иванович	М	1900	Свердловская обл.	17.11.45	18.11.45	44

Az egyik uráli sírkert Temetőkönyvének részlete

4. AZ URÁLI RABTELEPEKEN

Az uráli térség GUPVI-lágereiben (Perm megye: Perm-lag-Perm (Molotov), Alekszandrovszk, Szolikamszk, Kungur; Szverdlovszk megye: Indellag, Ivdely, Krasznouralszk, Szeverouralszk, Nyizsnij Tagil, Szverdlovszk (Jekatyerinburg), Kamenszk-Uralszk; Cseljabinszki megye: Asa, Cseljabinszk, Magnyitogorszk, Miasz, Orszk; Baskíria: Ufa, Sztlerlitamak, Szalavat) javító-nevelő munkatáborokban 1945/46-tól magyarországi és kárpátaljai elítélt rabok is voltak, kevesen éltek meg a szabadulást. A szerencsésen hazatért túlélőket hallgatási fogadalomra kötelezték, hogy a szűkebb

családi körben se számolhassanak be az emberpusztító lágerélet sanyarú voltáról. A szerencsétlenebb sorsú fogolytársaik örökre kint maradtak, jelöletlen rabtemetőkben nyugodnak.

Az uráli rabtelepeken átélt szenvedésük történetéről, fogvatartóik kegyetlenkedéseiről jóval az ezredforduló előtt megszólaló elítélt nők emlékfoszlányaiból szereztem tudomást. Majd az emlékutunk során eljutottunk az uráli rabéletük helyszíneire, szembesültünk az itteni valós élet mostoha körülményeivel.

A permi női lágerbörtönt megjárt elítéltek közül a kárpátaljai családból származó **Bilák Alexandra**³³ (1925. júl. 20.) tizenöt éves munkácsi diáklány sorsa bizonyult számomra a letragikusabbnak. Édesapja, **Bilák János**, a Munkács melletti Bábakút (Babicsi) szülőltje, az első világháborúban, a keleti fronton magyar bakaként orosz fogságba esett, Omszkban raboskodott, szabadulása után itt családot alapított, majd 1938-ban – Csehszlovákia szétesése előtt – orosz feleségével és Alexandra lányával visszatért szülőföldjére, Munkácson telepedtek le. Lányuk, Alexandra úgy döntött, hogy a jobb élet reményében munkát keresni visszatér az Omszkban élő anyai rokonaihoz. 1941. május 31-én átlépte a Kárpátokban húzódó magyar-szovjet határt, de a szovjet határőrök Sztrij térségében elfogták, különböző börtönökben vizsgálati fogságban tartották, majd a permi büntetőlágerbe irányították, ahol a Molotovban (ma: Perm) székelő uráli katonai körzet hadbírósa 1941. december 8-án magyar kémtevékenység kiagyalt vádjával, az 58-b paragrafus alapján halálra ítélte. Az SZSZKSZ Legfelsőbb Bíróságának Katonai Kollégiuma 1942. január 12-én a korábban hozott halálos ítéletet 15 évi, javító-nevelő munkatáborban letöltendő szabadságvesztésre változtatta. Ebből 13 év büntetést letöltött, majd ügyét 1968. január 13-án újratárgyalták, és minden vád alól felmentették, rehabilitálták. Életének 43. évében kapta vissza jogtalanul elvett szabadságát, a sztálini megtorló rendszer fiatalságának 27 évétől fosztotta meg.

Magyarországról hurcolták uráli női GULÁG-táborba mások mellett **Fehér Lászlóné Koncz Rozáliát**³⁴ (Kiskunfélegyháza, 1929. december 19.), aki annak idején öt lányát akarta megvédeni a részeg katonáktól. Egyik fia lelőtte a legerőszakosabb katonát, ezért a család 8 tagját letartóztatták. A férfiakat kivégezték, őt pedig Dunaharasztaban a szovjet katonai törvényszék diverzióért, csoportos szovjetellenes agitációért 8 évre ítélte. 1956 januárjában szabadult.

³³ DOVHANICS, O. D.: *Roki líhalit'ya: nyevidomi sztorinki i tragicsni doli*. Uzsgorod, Patent, 1985. 43.

³⁴ RÓZSÁS János: *Gulag lexikon*, Püski, Budapest, 2000. 98. a továbbiakban. RÓZSÁS 2000:

Büntetését az uráli női táborban töltötte le **Landa Józsefné Schlemmer Zsófia**³⁵ (Veszprém, 1926. augusztus 24.) vállalati bérszámfejtő. Őt Ausztriában tartóztatta le a szovjet katonai elhárítás, és a szombathelyi katonai törvényszék 1945. június 1-jén kémkedés vádjával 15 évre ítélte. A vinnyicai elosztó börtön után az Urál lágereiben dolgoztatták, majd Vorkutába került, innen szabadult 1953. december 3-án.

Rabtársa volt **Nagy Józsefné Bagó Klára**³⁶ (Nagykanizsa, 1925. május 27.) banktisztviselő is, akit azért tartóztatták le, mert vőlegénye, **Oltványi Tibor**³⁷ (1923. január 6.) hadnagy a leventék kiképzőtisztje volt. Mivel a kihallgatások során nem tudtak semmiféle bűntényt rábizonyítani, „csak” 6 évre ítélték. Büntetésének java részét az Észak-Urálban töltötte le, majd 1951. április 27-én Vorkutából a szibériai Dolgomosztovba száműzték, ahol erdőgazdaságban, kolhozban dolgozott. Több éves utánajárással 1958. június 30-án végre hazatérhetett. Vőlegényét golyó általi halálra ítélték, majd az ítéletet 25 évre változtatták. A Szibériába tartó vonatról sikertelenül próbált megszökni, haslövés következtében társai karjában halt meg.

Európa és Ázsia határán a zarándokút résztvevői

³⁵ RÓZSÁS 2000: 217.

³⁶ RÓZSÁS 2000: 266.

³⁷ RÓZSÁS 2000:279.

A leghírhedtebb női GULÁG-táborok egyike a Szverdlovszk megyei *Nyizsnij Tagilban* volt, ahol a politikailag elítélt magyar nőket a bányákban, kolhozokban, útépitésnél stb. dolgoztatták. A nőket ugyanolyan lélekölő fizikai rabmunkára kényszerítették, mint a férfiakat. Köztük volt a szovjet katonai elhárítás által Nagyatádon letartóztatott **Beleznay Rozália**³⁸ (Nagyatád, 1910. június 7) tisztviselőnő, akit a Szovjet Hadsereg törvényszéke Grazban szovjetellenesség vádjával első fokon 1945. május 22-én golyó általi halálra ítélte. Ezt követően az ítéletet 25 évi kényszermunkára változtatták. 1953. december 3-án térhetett haza a mordvinföldi rokkantlágerből meggyötörten Magyarországra, majd a kórházi kezelés után rokkantnyugdíjazták.

Az uráli Szverdlovszk, Cserkenovka női börtönláger lakója volt **Szamo-nek Istvánné Almáshegyi Irén**³⁹ (Nagybajom, 1921. március 6.) gépirónő, akit a szovjet katonai elhárítás katonái 1945. április 21-én a közeledő front elől menekülve, Csőpusztán többedmagával fogták el, és a romániai Kons-tancában székelő szovjet katonai törvényszék 1945 nyarán 7 évre ítélte. Uráli kényszermunkatáborokban töltötte büntetését. 1952. április 21-én száműz-ték Dugajevka városba, textilkombinátban dolgozott. Hosszas utánajárás, kérvényezés után 1954. augusztus 16-án térhetett haza Magyarországra.

5. LÁGERSZERELEM: ITT SZÜLETETT, BORZALMAKAT IS TÚLÉLŐ „CSODAGYEREKEK”

Túlélőktől tudjuk, hogy Baskírföldön, az Ufa környéki téglagyárakban, Oktyabrszkijban sok száz magyar hadifogoly és baranyai német internált dolgozott. A férfiak a téglalapanyagát bányászták, a nők az alabaster porral megrakott csilléket tolták ki a bányákból, majd a vízzel összekevert alapanyagból téglát formáztak, felrakták a teherautókra.⁴⁰

A téglalapformázók között volt a 276. sz. rab, **Wiedermann Piroška** is. Visszaemlékezésének fülszövegében olvasható, hogy a Szovjetunióba hurcolt nők ügye a rendszerváltásig szintén tabu volt: „*Női hadifoglyokat mi nem ismerünk – válaszolják a hetvenes években a Kádár-titkárságon segélyt kérőknek. Voltaképp igazat választottak, hiszen évtizedekig nem akarták „ismerni” őket. Nem akartak tudni a terhesen elhurcoltakról, a későn hazatér-*

³⁸ RÓZSÁS 2000:34-35.

³⁹ RÓZSÁS 2000: 349-350.

⁴⁰ KORMOS Valéria: A végtelen foglyai (Magyar nők szovjet rabságban 1945-1947). Kairosz könyvkiadó, Budapest, 2002, 90.

tekről, az örökre ottmaradottakról. Róluk, a donyeci szénbányák, a baskíriai és a tatár földi építkezések, a szibériai fakitermelések női rabszolgáiról. Amit ők ott átéltek, amellelt haloványnak tűnnek a legtrükkösebb kalandfilmek forgatókönyvei is. Akik most megszólalnak, az utolsó tanúi annak a világnak, amelyet el akartak rejtteni előlünk. Nem sikerült.”⁴¹

Az Oktjabrsczkij városban raboskodott **Berghoffer Róbert** túlélő *Tabu* című könyvében leírja, hogy az 1852. sz. mobilizált munkatáborban a női rabok részére külön lágerépületet emeltek, őket biztonsági szolgálatra besorozott volgai német lányok őrizték. Az internáltakat szakmák szerint építőbrigádokba osztva városépítési munkán dolgoztatták. Külön csoportokat vittek át azonos lágerszámmal Alekszandrovkába és Bugulmába, az alabástrombányába, ahol fehér téglablokkokat készítettek (ezekből épült a város). Egy csoport a Pervomajszkoje nevű kis faluban dolgozott. A neve helyett mindenki számot kapott. A nők egy részét a Barátság gázvezeték építésére vezényelték, 20-22 fokos hidegben is kemény fizikai munkát végeztek. (Ez lett a KGST-országok ipari együttműködését szimbolizáló Barátság kőolajvezeték első szakasza.) **Berghoffer Róbert** feljegyzése szerint egyre több fogoly legyengült. Télidőben naponta 4-5 sorstársuktól is búcsút kellett venni. A halál oka: általános legyengülés, vérhas, tífusz. Rövid idő alatt 130-ra emelkedett az elhunyt férfiak száma. A nők erősebbnek bizonyultak: „...nem fut hozzájuk a halál. A láger négy százhatvan női tagjából egyet sem kellett itt eltemetni, míg sajnos, a férfiak közül 180 fő maradt itt Szibériában.”⁴²

A véletlen szerencse folytán találkoztunk az 1941-ben ide deportált volgai németek képviselőivel, köztük **Voldomár Alekszandrovics Greb** úrral. Nem is akárhol, hanem az egyesületük többfunkciós irodai üléstermében.

Jelezte, hogy összehoz bennünket egy volt magyar internált rab itt született fiával, akinek édesanyja Észtországból internált német volt. A férfit mostohaapja után **Jurij Fjodorovics Lapsinnak** hívják. Elbúcsúztunk a német kör elnökétől, elindultunk a megbeszél helyre.

Lapsin úrral, aki Lada típusú személygépkocsival érkezett, egy ételmisszerűzet előtt találkoztunk.

⁴¹ KORMOS Valéria: A végtelen foglyai című könyvről, http://xxszazadintezet.hu/kiadvanyok/sajat_kiadasu_konyvek/kormos_valeria_a_vegtelen_foglyai.html

⁴² BERGHOFFER Róbert: *Tabu. Élet a fehér pokolban. Lében in der Weissen Hölle. Két nyelvű kiadás. Muravidék Baráti Kör Kulturális Egyesület, Pilisvörösvár, 2010.68-69.*

Lapsin Jurij/Arnold György egy internált magyar fogoly fia Oktyabrszkijban. Fotó: Fuchs Andrea

Bevallotta: élete eddigi legboldogabb pillanata, hogy szülővárosában magyarokkal találkozhat. Gyors információcsere után elvezette csoportunkat a keresett láger helyszínére, a Tyurkmeni városrészbe, ahol a Partizanszkaja utcában álltunk meg, egy dombháton, ahová az 1701. sz. munkatáborot telepítették át Groznijból. Megtaláltuk a most is működő, azóta felújított, egykor az 1701. sz. lágerhez tartozó fűrésztelepet, ahol az elbeszélések szerint pécsváradi elhurcoltak végeztek rabszolgamunkát, köztük **Matkovits Kretz Eleonóra** édesanyja, **Diszlberger Katalin** (Kiskassa, 1922) és keresztanyja, **Papp Jánosné**, valamint **Walterné Müller Judit** nagymamája, **Schultz Istvánné sz. Frank Erzsébet**.

Az emlékek felidézése közben kiderült, hogy **Jurij Lapsin** 1948. június 20-án egy lágerszerelemből született gyerek, illetve az „1701-es láger fiaként” ismerték a lágerkrónikások. Tudniillik a Baltikumból Oktyabrszkijba internált német nemzetiségű édesanyja, **Sooms Ljudmilla Albertivna** is itt dolgozott, a 1701. sz. munkásszázadban ismerkedett meg **Arnold János** magyar internált fogollyal, Jurij édesapjával. A szovjet hatóság nem ismerte el házasságukat, **Arnold Jánost** elszakították feleségétől, fiától. Hazaküldték Magyarországra, a kisfia félárván nőtt fel, majd az édesanyjától tudta meg, hogy édesapja magyar állampolgár volt.

Lapsin Jurijhoz hasonlóan egy fogságban szövődött szerelem gyümölcse lett **Szenácz Mihályné Kusztor (Oberitter) Ilona** is. Pécs környéki szüleit malenkij robotra szintén a baskírföldi Oktyabrszkijba hurcolták. Kiskassai édesanyja, **Oberitter Ilona** akkor 19 éves volt, édesapja **Kusztor János**. A lágerben találtak egymásra, és a lágerélet kilátástalansága ellenére családot alapítottak. 1949. április 28-án megszületett Marika, a „1701-es láger lánya”. Oktyabrszkijban anyakönyvezték. Később **Kusztor János** családját kislányukkal együtt hazaengedték, mivel a férj és feleség magyar állampolgár volt.

A fűrésztelep kerítésénél kegyeletteljes megemlékezést tartottunk, azok tiszteletére, akiknek nem sikerült a hazatérés.

A munkatáborban keletkezett dokumentumok a fűrésztelep deszkakerítésén. Fotó: Fuchs Andrea

A túlélők hozzátartozói a fűrésztelep deszkakerítésére négy fénymásolatot rögzítettek. Az egyikben egy 1946 nyarán keltezett, az Uraltól küldött német nyelvű levél, a másikon csoportkép az Oktyabrszkij lágerben dolgozó fiatal baranyai sváb lányokról és fiúkról. Végül lágerverseket énekelünk magyarul és németül, imádkoztunk.

Elutazásunk előtt Jurij Lapsin megmutatta közelben lévő alkotóműhelyét. A helyi köolajkitermelő telepen vállalati mérnökként dolgozott, a

rendszerváltás után kisvállalkozó, kereskedő lett. Jelenleg nyugdíjas, évek óta verseket ír oroszul, fest, rajzol, domborműveket készít. Prikosznove-nyije (Érintés) címmel megjelentette legjobb verseit. A nyolcvan oldalas kötet 12 képzőművészeti alkotásának színes reprodukcióját is tartalmazza. Aktívan részt vesz a város kulturális közéletében. Családos, felesége tatár nemzetiségű. Házasságukból egy lány és egy fiú született. Sajnos a fiát már elvesztette: vízbe fulladt. Jurij mélyen vallásos, ortodox hitű. Tagja a helyi vadásztársaságnak. Arra is jut ideje, hogy helytörténettel, honismerettel, a Baskíriában egy ideig élő magyarok történetével foglalkozzon.

A csoport indulása miatt félbe kellett szakítani az izgalmas beszélgetést. Gyorsan címet cseréltünk, közös fotó készült a műtermében. Megígértük, hogy édesapja, **Arnold János** volt hadifogoly, illetve internált felkutatása érdekében országos keresést indítunk. Hazatérésünk után a Német Kör elnökétől tudtam meg, hogy Lapsin apja a magyar **Arnold János** volt, akit Baranya megyéből, *Szággyról* mobilizált svábnémetként hurcoltak el.

Matkovits Kretz Eleonóra, a pécsi Német Kör elnök asszonya, a búcsúzás pillanatában egy üveg tokaji bort és kis tasak pécsi magyar földet nyújtott át Jurijnak, akit közben átkereszteltünk **Arnold Jurijnak/Györgynek**. Elválásunkkor azt mondta, ha nem sikerül eljutnia Magyarországra, végrendeletében meghagyja, hogy a kis tasak magyar földet tegyék a koporsójába, azzal együtt temessék el.

KÁRPÁTALJAI KULTÚRKRÓNIKA

(2021. AUGUSZTUS, SZEPTEMBER)

ELISMERÉSEK

* Áder János, Magyarország köz-
társasági elnöke *Magyar Érdemrend
középkeresztje* kitüntetés adományoz-
zott **Majnek Antalnak**, a Munká-
csi Római Katolikus Egyházmegye
püspökének. A díjat Budapesten, a
Karmelita kolostorban adta át **Semjén
Zsolt** nemzetpolitikáért felelős minisz-
terelnök-helyettes augusztus 19-én.

* Nyolc kárpátaljai magyar sze-
mély vehetett át magas állami
kitüntetést Magyarország nemzeti
ünnepén. A rendezvénynek a bereg-
ardói Perényi Kulturkúria adott ott-
hont. Az ünnepségen **Kuti László**,
Magyarország Ungvári Főkonzulá-
tusának első beosztott konzulja, va-
lamint **Szilágyi Mátyás** beregszászi
főkonzul adták át a magyar állami
kitüntetések azon személyeknek,
akik munkásságukkal, életükkel
sokat tettek a kárpátaljai magyarság
megmaradásáért, nyelvének megör-
zéséért és érdekeinek képviseletéért.

A *Magyar Érdemrend lovag-
keresztjét* vehette át **Zsukovszky
Miklós**, a Beregi Református Egy-
házmegye esperese, a Derceni Egy-
házi Önkéntes Tűzoltóság vezetője.

Szeles Emmát, a Viski Kölcsey
Ferenc Középiskola igazgatóhelyet-
tesét *Magyar Arany Érdemkereszttel*
tüntették ki.

Magyar Ezüst Érdemkeresztet ve-
hetett át **Kudron Zoltán**, a Kárpátaljai
Magyar Kulturális Szövetség Nagy-
szőlősi Alapszervezetének elnöke.

Szintén *Magyar Ezüst Érdem-
kereszttel* tüntették ki **Mészáros
Györgyit**, a Técsői Magyar Tannyelvű
Líceum tanárát, az Ukrajnai Magyar
Nemzeti Tanács alelnökét.

Palkó Katalinnak, a KMKSZ
UJSZ alelnökének, a Tiszasalamoni
Alapszervezet elnökének is *Magyar
Ezüst Érdemkeresztet* adományoztak.

Magyar Ezüst Érdemkereszttel
tüntették ki **Popovicsné Palojtay
Mártát**, a Család és Élet Egyesület
vezetőjét.

Áder János köztársasági elnök
**Hrabár Tamást Arany Érdemkeresz-
ttel**, míg **Berlanyuk Anikót Ezüst
Érdemkereszttel** tüntette ki.

A rendezvény végén **Orosz Ildikó**,
a Rákóczi-főiskola elnöke mondott
köszöntőt.

* Ukrajna állami lobogójának nap-
ja alkalmából ünnepélyesen felvonták
az állami zászlót a Beregszászi Járási

Állami Közigazgatás épülete előtt. Az ünnep alkalmából, illetve a kistérség szociális-gazdasági, oktatási-kulturális fejlesztéséhez való hozzájárulásáért, munkasikereiért, magas fokú szakmaiságáért a városi tanács *díszoklevelét* vehette át **Okszana Matolics, Váradi Natália, Varga Tamás, Volodimir Bortnicsuk, Sztaniszlav Tokar és Sipos Géza.**

* 2021. augusztus 25-én a Magyar Írószövetség *Debüt-díjat* adományozott vers kategóriában **Kopriva Nikolett** költőnek *Amire csak a fák emlékeznek* című kötetéért.

* 2021. szeptember 15-én Budapesten a Szervátiusz Alapítvány székházában rendezték meg a Szervátiusz-díjak ünnepélyes átadását. **Szervátiusz Klára** háziasszony köszöntő beszéde után **Dupka György** laudálta az Ugocsa-vidéki, Tiszapéterfalván alkotó **Homoki Gábor** festőművész, tanár tevékenységét, aki *Szervátiusz Jenő-díjat* kapott.

* Átadták a *Magyar Örökség-díjakat* a Magyar Tudományos Akadémia (MTA) dísztermében Budapesten, az elismeréssel ezúttal is hét kiemelkedő személyiség és intézmény tevékenységét tüntették ki. A díjazottak között van az eszenyi születésű **Kovács Sándor** neves turisztikai szakíró és helytörténeti kutató. A díjat kiérdemlő **Kovács Sándor** és a tarpai **Pápai Ferenc** kárpát-medencei honismereti munkásságát **Vári FABIÁN László**

Kossuth-díjas kárpátaljai magyar költő, kritikus, etnográfus, műfordító írásban méltatta. Levelét **Pásztor Zoltán**, a Kossuth Rádió vezető szerkesztője olvasta föl.

* A Kárpátaljai Magyar Vállalkozók Szövetsége a Péterfalván megrendezett kiállításán *az év vállalkozói* díjakat adott át. Az év növénytermesztője **ifj. Bedő Gábor** lett, az év méhésze **Kosztu Róbert**, az év iparosának **Sütő Józsefet** választották, **Szabó Nóra** lett az év kézművese, míg az év borásza díjat **Jakab Sándor** kapta. Ezenfelül a Megbízható Kárpátaljai Termék brandbe belépő vállalkozókat és gazdákat egy faragott, fából készült márkajellel jutalmazták.

* A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola tanácsának határozata értelmében az idei Rákóczi-díj anyaországi kitüntetettje **Misovicz Tibor**, a Maecenas Universitas Corvini Alapítvány titkára lett.

A Rákóczi-díj kárpátaljai kitüntetettje idén **Herczog György**, akinek munkássága jelentős mértékben hozzájárult ahhoz, hogy Kárpátalján egy sor új oktatási intézmény jött létre, növekedett a magyar, szlovák és román tannyelvű osztályok száma, megkezdték tevékenységüket a magyar tannyelvű gimnáziumok, melyek alapítói történelmi egyházak és alapítványok voltak.

A főiskola belső kitüntetéseit immár harmadik alkalommal adták át. A *Tom-*

csányi Hűségdíjjal **Molnár Józsefet**, a Földtudományi és Turizmus Tanszék vezetőjét tüntették ki az intézményben folytatott precíz és nagy hivatástudattal végzett oktatómunkájáért.

A *Rákóczi-főiskoláért Emlékéremet* **Nagy Zsuzsanna** vehette át, az intézmény főközgazdásza, a pénzügyi osztály kiváló szakembere megbízható szakmai munkájának elismeréseként.

Ugyancsak a Rákóczi-főiskoláért Emlékérem díjazottja **Szabó Géza** történész, a Nyíregyházi Egyetem nyugdíjas oktatója, a Kárpátaljai Magyar Főiskoláért Alapítvány kuratóriumának egykori elnöke, akit a kárpátaljai magyar nyelvű felsőfokú képzés megalapozásában és megteremtésében betöltött szerepéért az intézmény tiszteletbeli polgárává fogadta.

A Rákóczi-főiskola kiváló dolgozója kitüntetés idei díjazottjai **Belovics Andrea** könyvelő és **Buda Zsuzsanna**, a tanulmányi osztály vezetője.

FONTOSABB ESEMÉNYEK, RENDEZVÉNYEK

AUGUSZTUS

* A „GENIUS” Jótékonyági Alapítvány idén tizenegyedszer rendezte meg a *Jankovics Mária Alkotótábor*t, amelynek során megannyi

alkotási lehetőséget – képzőművészetek: rajzolás, festészet, szobrászat – kaptak a táborozók. Öt tanár – **Kulin Ágnes**, **Néger Krisztina**, **Fekete Gabriella**, **Kalanics Éva és ifj. Hidi Endre** – foglalkozott a gyerekekkel. Az alkotótábornak a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola és az intézmény Szakgimnáziuma adott otthont.

* **Tóth Márta** nagyszülősi vállalkozó magán-kiállítótermében nyílt meg a Kárpátaljai Magyar Képző- és Iparművészek Révész Imre Társasága (RIT) alapító tagjának, **Réti Jánosnak** *Bagolytávlatból. Műzsák – Mítoszok – Faunok* című kiállítása, amelyen a festő-grafikus mintegy harminc alkotását tekinthetik meg a művészetkedvelők. A megnyitó ünnepségen köszöntő beszédet mondott **Tóth Márta** galériatulajdonos, **Marinics Sándor** nagyszülősi festőművész, **Szilágyi Mátyás** beregszászi magyar főkonzul.

* Megemlékezéssel egybekötött emléktábla-avató ünnepséget tartottak a település szülőtte, **Kecskés Béla** költő, történelemtanár születésének 80. évfordulója alkalmából Beregsomban. A rendezvénynek, amelyet a somi községi könyvtár, a Somi Irodalmárok Emlékmúzeuma, valamint a Beregszászért Alapítvány és a Magyar Értelmiségiek Kárpátaljai Közössége (MÉKK) szervezett, a

könyvtár udvara adott otthont. Az egybegyűlteket **Popovics Nikoletta**, a könyvtár vezetője köszöntötte. A költő munkásságát méltatta mások mellett **Dupka György** író, a MÉKK elnöke, **Nagy Zoltán Mihály** József Attila-díjas költő, író. A Somi Irodalmárok Emlékmúzeuma egyedülálló intézményben a falu híres költői – **Sütő Kálmán**, **Kecskés Béla**, **Balogh Balázs** és **Somi Nagy Zoltán** – emlékét számos, a munkásságukhoz fűződő dokumentum és tárgyi emlék őrzi.

* Budapest után Kárpátalján is bemutatták a Kárpátaljai Magyar Turisztikai Tanács (KMTT) egyedülálló útikönyvét, a *Kárpátalja magyar szemmel* című kiadványt. A könyvbemutatónak a Munkácsy Mihály Magyar Ház adott otthont, de további közönségtalálkozót szerveznek Nagyszőlősön, Beregszászon, Ungváron és Visken is. Köszöntőt **Tarpai József**, a könyv szerkesztője mondott.

* **Kopriva Attila** 11 alkotása került kiállításra Magyarország Ungvári Főkonzulátusán. Köszöntő beszédet mondott **Bacska József** ungvári magyar főkonzul, egyben gratulált a nemrég 50. életévét betöltött alkotónak.

* A Kovács Vilmos Irodalmi Társaság (KVIT) és a Fiatalkövők Szövetsége (FISZ) első alkalommal szervezte meg közös nyári írótáborát

a makkosjánosi Helikon Hotelben. A háromnapos KVIT/FISZ Táborban a líra műhelyeket **Marcsák Gergely** és **Nagy Tamás** irányította, a próza foglalkozásokat **Kovács Eleonóra** és **Shrek Tímea**. A forgatókönyvíró workshopot **Bunda Fehér Rita** vezette. A foglalkozásokon az elméleti ismeretek mellett nagy figyelmet fordítottak a szövegek elemzésére és a szerkesztésre. A táborban tartotta meg tisztújító közgyűlését a KVIT, ahol a tagok a leköszönő **Csordás László** helyett **Marcsák Gergely**t választották meg a társaság elnökévé. Ezentúl a társaság alelnöke **Shrek Tímea**.

* Tizedik alkalommal szervezték meg a *Keresztyén Balázs Olvasótábor*t Beregszászon, amelynek idején a témája az *Irodalom határok nélkül* volt. A helyszínt a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola biztosította.

* A Szlovákiai Magyar Írók Társasága meghívására Kárpátaljai Irodalmi Karaván (**dr. Dupka György** történész, **Lőrincz P. Gabriella** költő, a Magyar Írószövetség elnökségi tagja, **Fuchs Andrea** grafikus, az *Együtt* című folyóirat egyeztető koordinátora) mutatkozott be a csallóközi Csiliznyáradon és Dunaszerdahelyen. Fogadták őket a SZMIT székházában, tapasztalatszerét folytattak az *Opus* irodalmi, művészeti folyóirat és a *Felvidéki*

Előretolt Helyőrség irodalmi-kulturális kiadvány szerkesztőivel, munkatársaival.

* *Népi forrásokból* címmel szerveztek díszítő- és iparművészeti kiállítást Beregszászon. Többek között **Profusz Marianna**, Ukrajna Érdemes Népművészeinek szótteseit, **Riskó Papp Angéla** szőnyegeit, **Miszko Olena** csipkéit, a benei népművészek kalocsai és matyó hímzéseit is láthatta a közönség.

* *Szent István-mellszobor* avatására került sor Mezőkaszony parkjában a Pro Cultura Subcarpathica civil szervezet kezdeményezésére. Alkotója **Turi Török Tibor**. A mellszobor felavatását ünnepi szentmise előzte meg a Szent István király nevét viselő mezőkaszonyi római katolikus templomban, amelyet **Majnek Antal** püspök celebrált.

* A tiszabökenyi Árpád-házi Szent Erzsébet római katolikus plébánia kezdeményezésére, a Tiszaháti Tájézmúzeum, a Tiszapéterfalvai Kistérség, a Magyar Értelmiségiek Kárpátaljai Közössége (MÉKK) szervezésében a Tiszaháti Tájézmúzeum területén, a 2000-ben felállított, s idén felújított *Hármas halom, kettős kereszt* emlékműnél megrendezték az ökumenikus liturgiával összekapcsolt 1. Tiszaháti Szent István-napot. Az ünnepséget **Nagyné Szakadati Rita**, a Tiszaháti Tájézmúzeum és a Péterfalvai Képtár igazgatója

nyitotta meg. A házigazdák nevében üdvözölte a megjelenteket **Oroszi József** polgármester. Ünnepi beszédet mondott **Beke Mihály András** beregszászi első beosztott konzul, **dr. Zubánics László**, az UMDSZ és a KMMI elnöke, **Bartha József**, a KMKSZ alelnöke, **Szabó Palócz Attila** vajdasági író, költő.

* Újabb Irodalmi Karaván keretében vajdasági irodalmárok tartottak felolvasó körutat Beregszászon és az Ugocsa vidéki Tiszabökényben. A karaván vezetője **Szabó Palócz Attila** vajdasági író, költő. Kíséretében érkezett **Ürmös Attila** vajdasági író, valamint **Lőrincz P. Gabriella** költő, akik felkeresték a beregszászi Európa–Magyar Házat, ahol **dr. Zubánics László** történész, a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet (KMMI) elnöke fogadta a vendégeket, akik megismerkedtek az intézet tevékenységével, az *Együtt* című irodalmi-művészeti-humán tudományi-kulturális folyóirat munkatársaival, az Intermix Kiadó által elindított Kárpátaljai Magyar Könyvek sorozat újabb kiadványaival is. A találkozón jelen volt **dr. Dupka György** történész, a könyvsorozat főszerkesztője, az említett kiadványok felelős kiadója, továbbá a Kovács Vilmos Irodalmi Társaság (KVIT) nemrég megválasztott vezetősége, köztük a költőként elismertséget szerzett

Marcás Gergely elnök és a novellaíró **Shrek Tímea** alelnök. A tiszabökényi művelődési házban **Kovály Csilla** igazgató köszöntötte a vendégeket. A **Dupka György** moderálásával jó hangulatban lezajlott író-olvasó találkozón **Lőrincz P. Gabriella** és **Szabó Palócz Attila** költő, **Ürmös Attila** író bemutatkozásuk után újabb műveikből olvastak fel. A rendezvényt kötetlen beszélgetés zárta.

* Garanyi József beregszászi festő születésének századik évfordulója alkalmából jubileumi kiállításra került sor a beregszászi Pásztor Ferenc Közösségi és Zarándokházban. Nagyra értékelté Garanyi József szerzteágazó munkásságát **Békésyné dr. Lukács Angéla**, Magyarország Beregszászi Konzulátusának konzulja.

* A Kárpátaljai Népfőiskolai Egyesület szervezésében Visken, Nagydobronyban és Ungváron is bemutatták **Dávid Botond** széke-lyudvarhelyi fotóművész nemzetközi népviseleteket megörökítő fotókiállítását.

* A Kárpátaljai Magyar Diákok és Fiatal Kutatók Szövetsége és a Momentum Doctorandus a Kárpátaljai Szövetség partnerségével Tiszapéterfalván, a református líceumban szervezte meg az V. Kárpátaljai Nyári Egyetemet. A rendezvényen többek között *Áltudomány, plágium, tudománykommunikáció; Média*

Kárpátalján, Kárpátalja a médiában címmel tartottak kerekasztal-beszélgetést, amelyet **Lőrincz Ing-rid**, a KMDFKSZ elnöke moderált.

* Huszonötödik alkalommal szervezett magyar nyelvi tábort szórványban élő gyerekek számára a Kárpátaljai Magyar Pedagógus-szövetség gyermeklapja, az *Irka*, melynek az aknaszlatinai Bolyai János Líceum adott otthont.

* Megjelent a „*Sejtjeimbe vackolódó föld*” – *Antológia a határainkon túli magyar irodalomról, nyelvről, kultúráról* című kiadvány a szombathelyi Savaria University Press gondozásában. Az antológiában három kárpátaljai szerző szerepel írásaival: **Csordás László**: *Elindulások és megérkezések a mai kárpátaljai magyar irodalomba, A tér, ahol élünk* (Vári Fábián László: *Vásártér*); **Dupka György**: *Trianon utáni magyar irodalmi centrumok Ruszinszkóban*; **Tóth Péter** *A kárpátaljai magyar nyelv-járás kutatás száz éve (1920–2020)*. Ugyancsak vidékünkkel foglalkozik **Sipos Lajos**: *Kárpátalja történetéről, etnikai és történeti-irodalmi históriájáról* című dolgozata.

* **Hajduk Márta** filmrendező *Periférián – Kisebbségben Kárpátalján* c. filmje bekerült a balatonszemesi Bujtor István Filmfesztivál döntőjébe, és megkapta a szakmai zsűri Különdíját is.

* **Marcsák Gergely** *Mátyás anyja Prágában* című alkotásából versfilm készült, és ebben a formájában különdíjas lett a Bujtor István Filmfesztiválon.

* A Baranyai (Baraninci) kistérséghez tartozó Nagylázon (Veliki Lazi) **Plotényi Nándor** hegedűművész születésnapjának szentelt találkozózt szerveztek. Az eseményen részt vett mások mellett **Bacsikai József**, Magyarország Ungvári Főkonzulátusának vezetője. A találkozó résztvevői meglátogatták a kastélyt, a Plotényi család múzeumát, valamint a híres zenész szüleinek sírját. A találkozó eredményeként úgy döntöttek, hogy közös erőfeszítéseket tesznek a *Plotényi-kastély* helyreállítása érdekében.

* 2021-ben napvilágot látott a *Kárpátalja mozgásban: társadalmi változások és interetnikus viszonyok az Euromajdan után* c. kötet, ám a koronavírus-járvány miatt mostanáig nem volt lehetőség a kárpátaljai bemutatására. A rendezvénynek az ungvári Váralja múzeum-kávészó adott otthont, ahol lehetőség nyílt találkozni a szerzőkkel. A tartalmas és jó hangulatú beszélgetést **Hidi Tünde** újságíró moderálta. A kötet szerzői a CSFK FI (**Eröss Ágnes**, **Kovály Katalin**, **Tátrai Patrik**), a Nemzetpolitikai Kutatóintézet (**Ferenc Viktória**, **Rákóczi Krisztián**) és a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai

Magyar Főiskola (**Molnár József**) munkatársai, valamint **Orosz Sándor** kutató. Az Ungvári bemutaton **Kovály Katalin**, a kötet egyik szerkesztője is részt vett. Többek között kiemelte, csokorba gyűjtötték a kutatásokat, másrészt közérthető módon, de a tudományosság talaján maradvá mutatták be a 2014-es ukrain hatalomváltást követően kibontakozó folyamatokat, azok okait és következményeit Kárpátalján. A legújabb kutatások szerint 131 ezerre becsülték a kárpátaljai magyarság számát. A kiadvány elektronikus formában elérhető a <https://bgazrt.hu/karpatalja-mozgasban-tarsadalmi-valtozasok-es-interetnikus-viszonyok-az-euromajdan-utan/> linken.

* Megjelent a Magyar Kultúra Magazin Kelet-Nyugat száma. Olvasható benne **Marcsák Gergely** verse, valamint **Farkas Wellmann Endre** vele készített interjúja.

* A hónap végén az erdélyi Sztánára látogatott **Marcsák Gergely** költő, ahol felolvasást és előadást tartott az Erdélyi Magyar Írók Ligájának táborban.

SZEPTEMBER

* A Berekfürdői Polgármesteri Hivatal az idén is megrendezte a *Körmendi Lajos Írótábort*. Az író-táborban az anyaországi és erdélyi

írók mellett kárpátaljai alkotók is részt vettek: **Vári Fábián László** Kossuth-díjas író, költő, **Dupka György** író, történész, **Finta Éva** József Attila-díjas költő.

* Az anyaországi kiadók (Előretolt Helyőrség Íróakadémia, Magyar Napló Kiadó, Ring Kiadó) gondozásában **Csornyij Dávidnak** (*A jelzőlámpák diktatúrája*, versek), **Füzesi Magdának** (*Tenyered fájın tarka madár*, versek), **Kertész Dávidnak** (*A keresztúri vámpír és más történetek*), **Kopriva Nikolettnek** (*Amire csak a fák emlékeznek*, versek) megjelent kiadványait dedikálták a szerzők Budapesten a Vörösmarty téren, illetve a Duna korzón, a 92. Ünnepi Könyvhéten. **Lengyel János** szintén dedikált a Rim Kiadó standjánál. Nyíregyházán **Vári Fábián László** Koponyámban gyertya c. válogatott versek kötete lett bemutatva. A szerzővel **Karádi Zsolt**, a Nyíregyházi Egyetem Irodalomtudományi Tanszékének irodalomtörténésze beszélgetett.

* Két év után sem sikerült elintézni, hogy az Ünnepi Könyvhéten a Vörösmarty téren újra felállításra kerüljön a Kárpátaljai Magyar Könyvkiadók sátra. A Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülése (MKKE) korábbi vezetőinek segítő közreműködésével évtizedeken keresztül egy csoportban voltak a határon túli kiadók sátrai. Akkor

még a határon túliaknak bőven volt lehetőségük – legalább évente egyszer, a könyvhéten – személyesen találkozni az anyaországi olvasókkal, az itteni kiadók képviselőivel, az alkotókkal és a szerzőkkel. A mostani vezetés úgy döntött, hogy az évtizedek óta konszenzussal elfogadott ingyenes régiós pavilonokat (Erdély, Felvidék, Vajdaság, Kárpátalja) megszüntetik. Ennek értelmében a 92. Ünnepi Könyvhéten nem lett felállítva a Kárpátaljai Magyar Könyvkiadók standja. A közel húsz éve a kárpátaljaiakkal együttműködő budapesti Fókusz Könyvruház anynyiban tudott segíteni rajtunk, hogy a könyvhétre szánt újabb kiadványainkat befogadta. Ezek:

* **Dupka György:** Hungarian literary life in Subcarpathia during the sovjet period (1944–1991). Irodalmi élet Kárpátalján a szovjet időszakban (1944–1991). (Angol-magyar kismonográfia). Fordította: dr. Ortutay Péter. – Ungvár–Budapest: Intermix Kiadó, 2021. – 353 old.

* **Zubánics László:** A múlt tükrében elmerengve. Északkelet-Magyarország mindennapjai a XVI–XVIII. század fordulóján. Helytörténeti tanulmányok. – Ungvár–Budapest: Intermix Kiadó, 2021. – 357 old.

* **Dupka György:** „Jön még egy új világ...” A magyar ’56 kárpátaljai kézikönyve (A forradalom

visszhangja a „megrengett Szovjetföldön” 1956–1959). – Ungvár–Budapest: Intermix Kiadó, 2021. – 479. old.

* **Kiss Ágnes:** Magyar újságok Kárpátalján az első csehszlovák köztársaságban. Sajtótörténet. – Ungvár–Budapest: Intermix Kiadó, 2021. – 165 old.

* **Elbe Hajnalka:** Kárpátaljai magyar gyermekirodalom. Tanulmány. – Ungvár–Budapest: Intermix Kiadó, 2021. – 111 old.

* **Kótyuk Erzsébet:** Ha ad az Isten bajt, ad ahhoz erőt is... Népi orvosló hagyományok és hiedelmek az Ung-vidéki magyar falvakban. – Ungvár-Budapest: Intermix Kiadó, 2020 – 256 old.

* A Kárpátaljai Megyei Magyar Drámai Színház bemutatta Beregszászon *A csillagszemű juhász* – premier meseelőadását **Gyevi-Bíró Eszter** és **Vidovszky György** rendezésében. A hónap folyamán a darab több helyszínen és településen volt látható.

* A Pro Arte – Munkács civil szervezet kilencedik alkalommal rendezte meg a Kárpátok Nemzetközi Szobrásztáborát a Szolvához közeli Kvitka Polonini Szanatórium területén. Ezúttal hét szobrász vett részt a kéthetes szoborkészítésen: **Aleksandar Eftimovski** Macedóniából, **Tanya Preminger** Izraelből, **Mert Kaan Burnaz** Törökországból, **Sa-**

eid Ahmadi Iránból, **Jorg Van Daele** Belgiumból, **Kirill Kroholev** Fehéroroszországból és **Oleg Putrashyk** Ukrajnából. **Matl Péter** szobrászművész, a Pro Arte – Munkács civil szervezet elnöke tájékoztatása szerint a művészek a gránit- és homokkő tömbökből faragják ki az Új lélegzet (RE:breathe, Нове дихання) címmel megadott témát, „*ami az elmúlt időszakban átélt pandémiára, félelemre, a maszkhordásra reflektál, hiszen az emberiség már szeretne fellelegezni.*”

* **Szél Ágnes** aranykazetta életműdíjas fotóművész képeiből csuhé-gyékénysás alkotásokat bemutató állandó kamarakiállítás nyílt a viski Fodó Sándor Kulturális Központban. A kiállítás főként a Viskre jellemző csuhétárgyakat foglalja magába. **Angster Mária**, a tárlat vezetője elmondta, hogy a kiállítás állandó jelleggel érkezett Viskre, így bár-mikor megtekinthető a későbbiek folyamán.

* Az 52. Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszus évében *Kárpátaljai Nagybölgasszony* szoboravató ünnepséget rendeztek Nagyszőlösön a Bethlen Gábor Alapítvány és a nagyszőlösi ferences rendi plébánia szervezésében. Az emlékmű alkotója: **Matl Péter** munkácsi szobrász. Avatóbeszédet mondott mások mellett **Lucsok Miklós**, a Munkácsi Római Katolikus Egy-

házmegye segédpüspöke, **Kovács István**, az Emberi Erőforrások Minisztériuma helyettes államtitkára, **Szilágyi Mátyás** beregszászi főkonzul, **Bakos István**, a szoborállítás fő kezdeményezője, a Bethlen Gábor Alapítvány kuratóriumi tagja, **Vári Fábian László** Kossuth-díjas költő, az MMA rendes tagja. A felszólalók sorát **Matl Péter** Magyar Örökség díjas szobrászművész zárta, aki egyben köszönetet mondott **Szarvas Péternek**, a talapzat tervezőjének, **Hiába András** kivitelezőnek is. Közreműködő: **Mankovits Tamás** miskolci iparművész.

* **Jónás Tibor** munkácsi festőművész és a RomArt Képzőművészeti Iskola növendékei befejezték a falfestményt, amely egy ház tűzfalát díszíti Munkács központi részén, az állami egyetem közelében. A projektvezető szerint „*egy ilyen méretű falfestmény az első Munkácson, és remélhetőleg nem az utolsó*”.

* Az Ungvári Nemzeti Egyetemen, az Ukrán-Magyar Tudományos-Oktatási Intézet Bercsényi olvasótermében az utóbbi hónapokban megjelent kiadványokat mutatta be **Dupka György** történész, kiadói főszerkesztő. Többek között **Zubánics László** tanszékvezető újabb könyvét ajánlotta a diákok figyelmébe. Ezúttal a szerző *A múlt tükrében elmerengve. Északkelet-Magyarország mindennapjai a XVI–XVIII.*

század fordulóján című helytörténeti tanulmánykötetéről osztotta meg gondolatait a hallgatósággal.

* A pécsi Német Kör szervezésében megvalósult a „*Közös múlt kutatása a Kárpát-medencében...*” elnevezésű projekt. Találkozókra került sor a magyarországi és a romániai szatmári svábsággal. Felkeresték a második világháborús és a malenkij robotra elhurcoltak emlékhelyeit a *Vállaj-Csanálos-Mezőfény-Csomaköz-Szaniszló-Mezőpetri-Máramarossziget-Szatmár-Nagykároly-Nagymajtény-Börvely-Kálmánd* stb. útvonalon. Az emlékút kárpátaljai résztvevője volt **Dupka György** történész is.

* A Munkácsi kistérséghez tartozó Dercenben megrendezték a XXX. Kárpátaljai Magyar Folklorfesztivált. A fellépő 23 hagyományörző együttes keretében több mint 350-en léptek a színpadra. A szervezőbizottság nevében a fesztivált **Szabó Tibor**, a KMMI művelődési részlegének vezetője nyitotta meg. A XXX. Kárpátaljai Magyar Folklorfesztivált fellépői: Nagydobronyi Zöld Ág Énekkar; Gyöngyösbokréta Népi Együttes, Dercen; Ritmus néptáncegyüttes, Eszeny; Tiszaújhegyi Művészeti Iskola: Tiszavirág táncsoport; Mezővári Nefelejcs; Mezőgecsei Kék Viola Néptáncegyüttes; Tisza Csillag Asszonykórus, Tiszabökény;

Bokréta Néptáncgyűttes, Csoma; Tiszaújlaki Művészeti Iskola Harangocskák énekegyüttes; Orchidea néptáncscsoport, Téglási Kultúrház; Pergettyű citeraegyüttes, Téglás; Eszterlanc gyermek néptáncscsoport, Téglási Kultúrház; Csalogány asszonykórus, Téglási Kultúrház; Szederinda Néptáncgyűttes, Kígyós; Eri Kamilla és Máté Patrícia, népi énekek, Kígyós; Tüzes Liliom hagyományörző csoport, Mezőgécse; Jázmin énekegyüttes, Verbóci Művészeti Iskola; Kaláris Együttes, Verbóci Művészeti Iskola; Nagydobronyi Hímes néptáncgyűttes; Badalói Petőfi Sándor Kulturális Központ, Badaló; Napraforgók, Csetfalvai Móricz Zsigmond Kulturális Központ; BorzsaVári népi zenekar, Mezővári; Cseperedő Néptáncgyűttes, Mezővári. A XXX. Kárpátaljai Magyar Folklórfesztivál fő szervezői: Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet, Ukrajnai Magyar Demokrata Szövetség, Magyar Értelmiségiek Kárpátaljai Közössége, Munkácsi Városi Kistérség – Dercen község, Kárpátaljai Megyei Állami Közigazgatási Hivatal Művelődési, Nemzetiségi és Vallásügyi Főosztálya. Fő támogatója: A Nemzeti Kulturális Alap (NKA) és a Bethlen Gábor Alap (BGA).

* **Erdélyi Béla** grafikáiból, karikatúráiból és eredeti kézírataiból, leveleiből nyílt kiállítás a Munkácsy

Mihály Magyar Ház galériájában a Magyar Ház és a Kárpátok Művészetéért és Kultúrájáért Egyesület szervezésében. A 130 éve született és 66 évvel ezelőtt elhunyt Erdélyi Béla vidékünk legjelentősebb és legelismertebb festőművészenek kiállításán meglepeteket házigazdaként **Pfeifer Anita** kulturális menedzser köszöntötte, majd **Kopriva Attila** festőművész, a Kárpátok Művészetéért és Kultúrájáért Egyesület elnökségi tagja beszélt Erdélyi Béláról. Köszöntő beszédet mondott **Ivan Nebesznik**, a Kárpátaljai Művészeti Akadémia rektora, **Szilágyi Mátyás** beregszászi magyar főkonzul, **Popovics Béla** helytörténész. A kiállítás hangulatát a **Szerhij Dobos** Vonósnyégyes virtuóz játéka tette emelkedettebbé.

* **Garanyi József** képeiből nyílt kiállítás a Vérke-parti városban, Magyarország Beregszászi Konzulátusa kiállítótermében, a Munkácsy Mihály Galériában. Az idén 100 éve született festőművész képeiből létrehozott tárlat a beregszászi magyar konzulátus szervezésében **Kovács László** kiállításszervező és műgyűjtő közreműködésével jött létre. Köszöntő beszédet mondott **Szilágyi Mátyás**, Magyarország Beregszászi Konzulátusának főkonzulja, **Kopriva Attila** festőművész.

* Csetfalván leleplezték születésének 230. évfordulóján **gróf**

Széchenyi István faszobrát a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség (KMKSZ) szervezésében. Alkotója: **Gergely István** fafaragó mester. Ünnepi köszöntőt mondott mások mellett **Szilágyi Mátyás** beregszászi magyar főkonzul. A szónokok többek között kiemelték a gróf vidékünkhöz fűződő kapcsolatát is, ugyanis a Tisza szabályozásának előrehaladtát megtekintő Széchenyi 1847 szeptemberében a Pannónia nevű gőzessel Csetfalva és Tiszaújlak között zátonyra futott, s ennek következtében felkereste a környező településeket.

* Kossuth Lajos születésének évfordulóját emléktábla-avatással méltatták a beregszászi, nevét viselő líceumban. Az ünnepségen **Zseltvay-Vezsdel Emese** igazgató kifejtette, az esemény színvonalát emeli, és gyönyörű keretekbe foglalja a Beregszászért Alapítvány (Kuratórium elnöke: **Dalmay Árpád**) által felajánlott emléktábla. Az emléktáblát **Beke Mihály András** beregszászi első beosztott konzul és **Zseltvay-Vezsdel Emese** leplezték le.

* Badacsonyan megrendezésre került a Határtalan magyar irodalom 3. fóruma az Anyanyelvápolók Szövetsége és a Magyar Napló Kiadó szervezésében, mások mellett Kárpátaljáról **Dupka György** történész, **Vári Fábíán László**

Kossuth-díjas költő és **Zékány Krisztina** nyelvész, tanszékvezető vett részt. A háromnapos irodalmi konferencia védnöke **Szili Katalin** miniszterelnöki megbízott nyitotta meg a tanácskozást. **Pusztay János** nyelvész, professzor emeritus mondott köszöntőt, kiemelte, hogy az idei harmadik konferencia közép-pontjában az irodalmi kánon állt. Ez azt jelenti, hogy egy irodalmi közösség az adott irodalmon belül mit tart a legértékesebbnek vagy népszerűsítendőnek. Emellett mindenki hozta a maga témáját. Az „Ad personam” témakörben **Vári Fábíán László**: *S. Benedek András (1947-2009) költő, irodalomszervező, irodalom- és művelődéstörténész munkássága és szerepe a kárpátaljai magyar irodalom fejlődésében 1967-1976*; a „Külhon” témakörben **Dupka György**: *Magyar lágerirodalom Kárpátalján: szovjet fogságban, malenkij roboton, a Gulágon keletkezett lágerversek, irások (1944-1965)*; **Zékány Krisztina**: *„jó szóval oktasd, játszani is engedj szép, komoly fiadat!” Az irodalom szeretetére való nevelés lehetőségei szorításban* címmel tartott előadást. A konferencia anyagának szerkesztett változata továbbra is a Magyar Napló gondozásában lát majd napvilágot.

* A Munkácsi Szent István Líceum 20 éves fennállása alkalmából

szentmisével egybekötött jubileumi ünnepséget tartottak Munkácson.

* Megjelent **Tetyana Literáti** ukrán újságíró, helytörténész negyedik ukrán nyelvű könyve *Városi helyhatóság* címmel, amelyet a Boksay József Kárpátaljai Szépművészeti Múzeum nagytermében mutattak be. A 190 oldalas kiadvány megismerteti az olvasót az 1872–1944 között tevékenykedő ungvári 19 bíróval és polgármesterrel, s bemutatja azokat a családokat, amelyeknek a története egybeforr a városéval. A könyvben szereplő városvezetők közül ma már csupán két személy leszármazottai élnek Ungváron. A bemutatóra mindkét család eljött: Ungvár tizennegyedik polgármesterének, **Hrabár Konsztantinnak** az unokája, **Hrabár Katalin**, illetve **Fülöp Andrea** és **Hrabár Miron** dédunokák, valamint a város tizenhatodik polgármesterének, **Gaár Ivánnak** az unokája, **Gaár Mária**, illetve **Gaár Julianna** és **Neupauer Sándor** dédunokák és családtagjai.

KÖNYVESPOLC – 2021

Az *Együtt* című irodalmi-művészeti-kulturális-humán tudományi folyóirat 2002–2021 között megjelent számai itt tekinthetők meg:

<http://kmmi.org.ua/konyvtar/folyoiratok/egyutt>

<http://epa.oszk.hu/00500/00595>

KÁRPÁTALJAI MAGYAR KÖNYVEK

(Sorozatszerkesztő és felelős kiadó: Dupka György)

MEGJELENT

„**A felnégyelt haza**”. *100 év versei Trianontól napjainkig, 1920–2020. Kárpátaljai költők antológiája.* Összeállította, a szöveget gondozta, a jegyzeteket és az utószót írta: Dupka György. A kötetben olvasható versek önálló kötetekben, gyűjteményekben, valamint az *Együtt* című folyóiratban és más orgánumban jelentek meg. Lektor: Füzesi Magda. Szerkesztő: Shrek Tímea. Készült a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2021.

Elbe Hajnalka. Kárpátaljai magyar gyermekirodalom. Tanulmány. Lektor: Füzesi Magda. Szerkesztő: Ráti Emese. Borító grafika: Elbe Orsolya. Műszaki szerkesztő: Dupka Zsolt. Készült a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával. – Ungvár–Budapest: Intermix Kiadó, 2021.

Dupka György. Hungarian literary life in Subcarpathia during the sovjet period (1944–1991). Irodalmi élet Kárpátalján a sovjet időszakban (1944–1991). (Angol–magyar kismonográfia). Fordította: dr. Ortutay Péter. A magyar változat felelős lektora, szerkesztője: dr. Zékány Krisztina. Az angol változat felelős szerkesztője: dr. Zékány Krisztina.

tője és lektora: dr. Molnár Erzsébet. Készült a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával. – Ungvár–Budapest: Intermix Kiadó, 2021.

Zubánics László. *A múlt tükrében elmerengve. Északkelet-Magyarország mindennapjai a XVI–XVIII. század fordulóján.* Helytörténeti tanulmányok. Szerkesztő: Szemere Judit. Készült a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával. – Ungvár–Budapest: Intermix Kiadó, 2021.

Kiss Ágnes. *Magyar újságok Kárpátalján az első csehszlovák közvéleményében.* Sajtótörténet. Lektor és felelős szerkesztő: dr. Zékány Krisztina. Készült a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával. – Ungvár–Budapest: Intermix Kiadó, 2021.

Dupka György. *„Jön még egy új világ...”* A magyar ’56 kárpátaljai kézikönyve (A forradalom visszhangja a „megrengett Szovjetföldön” 1956–1959). Készült a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával. – Ungvár–Budapest: Intermix Kiadó, 2021.

ELŐKÉSZÜLETBEN

Dupka György. *Magyar GUPVI-GULÁG rabok Euráziában. Felfedett nyomok Oroszország, Baskíria, Csecsenföld, Azerbajdzsán,*

Georgia, Örményország, Kazahsztán, Üzbegisztán régióiban. – Történelmi szociográfia. Második, bővített kiadás. Lektor, felelős szerkesztő: **dr. Zékány Krisztina.** Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2021.

A GULÁG-GUPVI-kutatók nemzetközi fóruma Kárpátalján 2020. Nemzetközi emlékkonferencia Beregszász, 2020. november 20. A Szolyvai Emlékpark Évkönyve. Összeállította, a jegyzeteket írta: dr. Dupka György. Lektorálta: dr. Zubánics László. Felelős szerkesztő: dr. Zékány Krisztina. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2021.

Ferenczi Tihamér. *Üzenet.* Versek. Válogatás a költő életművéből 80. születésnapjára. Szerkesztő: Szemere Judit. KMMI-füzetek. Beregszász, 2021.

Bartha Gusztáv. *Kiút.* Kisregény. Felelős szerkesztő: Marcsák Gergely. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2021.

Ortutay Mária. *Múltunk és jelenünk „lámpás emberei”.* Interjúk, visszaemlékezések, önéletrajzi írások. Felelős szerkesztő: Szemere Judit. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2021.

Összeállította: Dupka György

SZERZŐINK

BAKA ISTVÁN (1948–1995)
BARTHA GUSZTÁV – 1963 (Beregszentmiklós)
DÖBRENTEI KORNÉL – 1946 (Pomáz)
DUPKA GYÖRGY – 1952 (Tiszabökény)
FÁBIÁN MIKLÓS – 1992 (Tiszakeresztúr)
FINTA ÉVA – 1954 (Sárospatak)
GERZSENYI GABRIELLA – 1977 (Szigetmonostor)
Dr. KISS ÁGNES – 1945 (Budapest)
KOPRIVA NIKOLETT – 1996 (Munkács)
KOVÁCS SÁNDOR – 1954 (Budapest)
KUTASI CSABA – 1998 (Nagyszőlős)
MARCSÁK GERGELY – 1990 (Beregszász)
VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ – 1951 (Mezővári)

Lapszámunkat Kutasi Csaba festőművész munkáival illusztráltuk.